Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK AARBOG FOR THISTED AMT

Fot.: J. Steffensen, Thisted

To „kanonhuller" i Vestervig kirkes mur

(Se årbog 1956)

1959

Indhold

H. Støvring-Nielsen: Amtsforvalter Jens Hansen (fortsat fra årbog 1958) 3
F. Elle Jensen: Mere om Else Kusk 43
Olaf Nørgaard: Slægten Nørgaard paa Grim Nørgaard i Gjettrup 49
Torsten Balle: En frikirkelig bevægelse i Ty..... 72
H. A. Riis-Olesen: Den brutale præst i Helligsø-Gettrup.. 78
Jens Rolighed: Fra Klim sogn i sidste halvdel af forrige århundrede 88
Torsten Balle: Mindeplader i Torsted kirke 102
H. A. Riis-Olesen: Kendte politikere i gamle dage 118
E. Toft: Et Minde om Prins Buris? 130
Ditlev N. Ditlevsen: Sommertjeneste paa Bondegaarden.. 134
Regnskabsoversigt 1958—59 149
Museets erhvervelser 1958—1959 150
Torsten Balle: Matriklerne 1664 og 1688..... 157
Mikrofilm på Biblioteket i Thisted 159
To bøger 160

Ældre årbøger

kan fås til *nedsat* pris ved henvendelse til redaktør Lustrup, Thisted. Det gælder navnlig årbøgerne tilbage til 1950 — tidligere udkomne bøger er for flere årganges vedkommende udsolgt.

Museets bestyrelse

Læge E. Toft, Vestervig. Lærer V. K. Henriksen, Torp v. Thisted. Redaktør J. J. Lustrup, Thisted (formand). Lærer T. Balle, Thorsted (næstformand). Bankdirektør K. Hertzum, Thisted (kasserer). Sparekassedirektør, byrådsmedl. Ravn Klausen og kriminalassistent Helge Hald, Thisted.

Museets leder: lærerinde frk. Signe Gjødesen.

HISTORISK AARBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1959

P. HAASE & SØN . KØBENHAVN

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI
1959

Amtsforvalter

JENS HANSEN

Af H. STØVRING-NIELSEN

Fortsat fra årbog 1958

2.

Kopi af landetatens generalkommissariats skrivelse til amtsforvalter Jens Hansen de dato 5. oktober 1715:

»Som vi den 2. hujus med skipper Jurian Simonsen på skibet Caritas om de 1377 td. rug, hvilke vi hr. amtsforvalteren den 10. senest passato beordrede til Aalborg udi små fartøjer at hensende til indskibning der at ligge parat, certepartie har oprettet, at han samme til Norge skal opføre og der udi Frederikshald 700 td., men resten, som er 677 td., i Frederiksstad mod kvitteringer levere, så vil hr amtsforvalter ej alene berørte rug, som er af næst forrige års afgrøde, udi visse mænds overværelse lade harpe, at det så meget desto bedre udi skibet kan conserveres, men endog, når skipperen til Aalborg ankommer, hvilket sker med allerførste føjelige vind, straks med tilladningen begynde, at han allerforderligst kan blive færdig og med første convoj til Norge opgå.

Imidlertid vil vi os hid berettes, hvad tid han til Aalborg ankommer, og når han med ladningen har begyndt samt dermed er færdig blevet, ligeledes hvad dag han under convoj derfra til Norge opsejler. Gud befalet.

Numsen Neve Hartman

3.

Efter velædle hr. amtsforvalter Jens Hansen i Thisted hans herværende tjener Peder Lauridsen Morsings begæring har jeg underskrevne kgl. majestæts byfoged her udi Aalborg ved min fuldmægtig Anders Olesen Krag tillige med 2 til mig tagne borgere været på velædle rektor Testrups 2 lofter at bese noget rug, som til hans kgl. majestæts tjeneste udi et skib, som her på riveren er liggende, skulle indskibes, hvorledes samme rug, både på forbemeldte rektors lofter, såvelsom på Sr. Niels Kierulfs lofter, så og på borgmester Giørups lofter var af bonitet, så og beså, at det på alle bemeldte lofter blev harpet, og var samme rug sundt og godt i alle måder, hvilket vi efter forhen meldte begæring hermed testerer.

Aalborg, 17. oktober 1715.

På byfogdens vegne Anders Christensen
A. O. Krag Jens Lauridsen Prict

Confirmeres af mig,
Laurids Wendsøssel, byfoged

Efter begæring har jeg underskrevne velb. hr. cancelliråd og krigskommissær Nissens fuldmægtig her ved stedet været hos og beset ovenskrevne rug på

lofterne, som blev harpet, og var det sundt og godt og til hans kgl. majestæts tjeneste vel conditioneret.

Testerer Aalborg ut supra, J. Funch

Fremvist. Aalborg Slot, d. 19. oktober.

R. B. Gersdorph

4.

Efter dette certeparties indhold har jeg underskrevne annammet af velædle hr. amtsforvalter Jens Hansen i Tisted af hans magasinrug 1008 td., hvilken rug mig fri inden skibsborde er leveret, som blev renharpet, før jeg det indtog, og var samme rug sundt og godt i alle måder, for hvilken rug jeg ved min lykkelige ankomst til Norge skal skaffe vedbørlig kvittering. Imidlertid skal denne min interimskvittering for forskrevne 1008 td. rug altid rigtig validere.

Aalborg, d. 24. oktober 1715.

Jurian Symonsen.

5.

Som jeg underskrevne skipper Jurian Simonsen, som i dag her til Aalborg er ankommen fra Hjørring, efter at mit førende skibsrum, Caritas kaldet, og senest 26., 27. og 28. oktober her på Aalborg river har indtaget min ladning af Tisted magasinrug 1008 td., hvilken rug var til Frederiksstad og Frederikshald destineret at henbringes, men som forermeldte mit skiberum med forbemeldte indtagne ladning kgl. majestæts rug senest den 6. og 7. november sidst er desværre i det hårde Guds vejr, som det var, blevet under Kjul strand ved Asdal tillige med 2 mand, så jeg tillige med 5 mand i største livsfare derfra

kom og blev bjerget, ellers kunne ej bjerges det ringeste, enten af skibet eller kgl. majestæts rug, ja det som mindre var, ganske ikke et brev eller ringeste dokument, så original-certepartiet med dets påskrift om ladningens indtagelse og er blevet ved skibet, hvorimod jeg til hr. amtsforvalter velædle Sr. Jens Hansen har givet ved ladningens annammelse rigtig copi af certepartiet under min egen hånd og kvitteret for samme 1008 td., som desværre nu i havet er blevet, hvilket til ydermere bevis fornævnte amtsforvalter jeg herved dette således attesterer.

Aalborg, d. 16. november 1715.

Jurian Symonsen.

Og så følger et tingsvidne fra Hjørring byting, hvori skipperen og hans folk afgiver forklaring om forliset.

Det var ikke den eneste ladning korn, der gik tabt i Jens Hansens tid. Den 6. april 1693 strandede skipper Søren Gregersen fra Nykøbing Mors og forliste med 550 td. magasinrug. Af kornet bjergedes ca. 200 td., som solgtes på auktion ved byfogden i Nykøbing, Rasmus Christophersen Jungshoved, og skriver Mikkel Knudsen.

Skipper Johannes Hansen af Skive forliste den 7. december 1692 i fjorden på Ølands grund »Draget« med 600 td. rug og byg, hvoraf intet kunne bjerges. Ladningen var indskibet i Thisted den 4. november.

Skipper Jens Andersen sejlede i 1704 med skibet »De trende Engler« en ladning på 1500 td. rug af Thisted magasinkorn til Frederiksstad i Norge, hvor proviantforvalter Niels Vognsen nægtede at kvittere for kornet, før han af general-kommissariatet fik

nærmere ordre, da kornet var ganske forbrændt og fordærvet. Han betegnede rugen som »gloende, muggen og ildelugtende«. Ved syn blev det erklæret, at rugen ikke kunne anvendes til brød, uden at det visselig ville forvolde stor sygdom, og at det heller ikke kunne bruges til sæd, da det ikke havde spireevne. Skønt byfogdens fuldmægtig i Aalborg, Krag, og 2 tiltagne borgere havde afgivet skriftlig erklæring om, at rugen ved indskibning i Aalborg var frisk, god og forsvarlig købmandsvare, skaffede sagen Jens Hansen en mængde bryderier, inden han kunne befries for ansvar.

Selv om skibene i krigens tid sejlede i konvoj, lykkedes det alligevel fjenden at tage adskillige ladninger fra os. Skipper Laurids Andersen Varmbach fra Thisted havde fået indskibet 192 td. havre, som skulle til København, men den 12. juli 1711 blev han uden for Hals med skib og ladning opsnappet af svenskerne og bragt til Varberg, hvor han sad i fangenskab, indtil han 2 år efter blev udvekslet. Da man på grund af hans forsvinden ikke kunne få rede på ladningens skæbne, gjorde man Jens Hansen ansvarlig for den. Regnskabet har herom følgende påskrift: »Til trods for mange anmodninger om approbation af denne post har en sådan ikke kunnet opnås; vil bero på den rigtighed, amtsforvalteren udi forklaringen herom lover at forskaffe«. Knuden løstes først, da skipperen ved sin hjemkomst kunne dokumentere, hvordan det forholdt sig. Sådanne sager kunne nok give amtsforvalteren søvnløse nætter.

1714 var et særligt mørkt år for kornfragten. Skipper Christopher Aagesen blev på vej fra Aalborg til København med 400 td. byg fra Thisted magasin

»opbragt af de svenske«. 2 skibe med korn fra Thisted forliste samme år i Kattegat: Skipper Henrik Megerse havde af Thisted magasin indtaget 795 td. korn og af Skive magasin 440 td., der »med mand og alt forgikes« på Hals Barre den 12. januar 1714. Skipper Johan Schmidt havde lastet 1420 td. havre fra Thisted. Hans skib strandede den 18. januar under Læsø i hård storm. Han selv og hans 4 mands besætning reddede sig i båd ind til Sæby. Dette forlis fik et efterspil, der længe stod på. Læsøfolkene gik nogle gange ud til vraget, inden det søndersloges, og bjærgede redskaber m. m. Efter et tingsvidne af Læsø birketing, taget den 7. januar 1715, opgav de, at de havde bjærget 41 td. 3 skp. strøgmål af havren, men skipperens folk attesterede »at være udtagen af ladningen den halve del«. De Læsøfolk var vel på den tid ikke bedre end deres rygte. De 2 skibe var begge fra Eckernførde. »Ellers besværede skipperne sig meget over convojerne, som de mente for længe siden kunne have ført dem til deres destinerede steder in salvo, men løjtnanterne Fincke og Trane, som var her på riveren ankommet i oktober og efter 14 dages liggen gangen bort med en silde-galioth, som tilhørte captain Friis, ville ikke medtage flåden, som da allerede var lastet, endog de derom var skiftlig protesteret, så skipperne mener, at de er skyldige i al den skade, som er tagen«.

*

Amtmand Jørgen Skeel Due hørte til den type mennesker, der har en retside og en vrangside. Retsiden vendte mod dem, der var over ham, vrangsiden mod dem, der var under ham i social henseende. Den slags mennesker har ingen problemer, og analysen

af dem volder heller ingen problemer. Om Due derforuden havde andre sider, kan her ikke afgøres. Det er kun de to nævnte sider, der kommer til syne i de her omhandlede sager. For så vidt som hans opgave som amtmand var at tjene kgl. majestæts interesse uden andre hensyn, var han vist ikke nogen dårlig amtmand. I Jens Hansens tid fungerede fire amtmænd. Hvad de tre af dem skrev på regnskaberne, kunne stå på en side i denne bog. Dues påskrifter kunne næsten fylde en hel årbog. Her er hans vedtegning på Jens Hansens jordebogsregnskab for 1681—82:

Dette forgangne års regnskab for oppebørsel af kgl. majestæts gods er nu først til min påskrift til mig indleveret, hvori græslejen af de bortlejede ødegårdes jorder og enge burde findes til indtægt. Jeg finder heri, at amtsforvalteren beregner sig og sin tjener til løn 160 rdl. foruden andre omkostninger, som til udgift føres, hvilket synes at være udi det meste og fast mere end den tredje part af alt det, som er indkommet. Dog tvivler jeg ikke på, at amtsforvalteren har forsynet sig med nogen bevilling, førend han kgl. majestæts midler således indeholder[12]).

Amtsforvalteren indfører ellers i dette regnskab, at for dette år ingen arbejdspenge af det vestervigske gods er givet, hvilket synes ikke at kunne passere, anseende at alle bønderne straks, da kgl. majestæts allernådigste befaling om udlægget skete, blev forbudt at svare eller gøre noget arbejde til Vestervig. Er ellers tvivlsomt, at amtsforvalteren har tilholdt kgl. majestæts bønder at betale så meget, som de vel kunne formå, hvilket med mere vil bero på

den inkvisition, som allernådigst er anbefalet[13]), hvorfor dette regnskab herforinden ej kan attesteres eller anderledes påskrives.

Thisted Bisgaard, 13. oktober 1683.

J. S. Due.

Jens Hansen tilføjer:

Underdanigst erklæring.

Dette 1681 års regnskab kunne ej førend nuværende år tilligemed næst forrige 1682 års regnskab forfattes og afleveres, eftersom den af kommissionen forfattede jordebog mig først den 15. februar 1682 er blevet tilstillet, thi da var det indavlede korn hos de fleste allerede aftærsket til skatterne og anden udgift at udrede, hvorfor næsten intet af samme års landgilde kunne indbekommes førend af næstpåfølgende års indavlede korn til Michaeli 1682, hvor da største delen af bemeldte 1681 års indkomne landgilde er ydet og leveret, og som bønderne da næsten overalt stod tilbage med forrige års påbudne kornskatter og derfor 2 års skattekorn på en tid måtte udrede, kunne derfor umuligt mere af den resterende landgilde indbekommes, om godset ellers nogenledes skulle blive ved magt og svare til de øvrige skatters udredelse, ihvorvel derom tit og ofte er blevet gjort streng ansøgning med og uden dom for restancen, som over dem er udstedt. Så sætter dog hr. amtmand det her i tvivl, om bønderne skulle være tilholdt at betale, hvad de kunne afstedkomme, hvilket sig dog anderledes skal befinde, når om bøndernes tilstand inkvireres og fornemmes. Ellers vil jeg formode efter godsets slette tilstand deraf så meget at være ind-

kommet, som af nogen proprietærer deres gods her udi amterne efter lige beskaffenhed, og hvad i så måde kgl. majestæt dette år afgår, er kommissionens forretning årsag udi, at den ej før er gjort til endelighed. Græslejen af de øde gårde angående, så er hr. amtmand vel bevidst, at en del af det fra Vestervig udlagte øde gods bruges med frihed for at opbygges, det øvrige er allerede enten bortfæstet eller mellem bymændene lignet og inddelt iligemåde imod frihed efter forordningen for at opbygges, så ingen græslejes oppebørsel deraf falder. —

Belangende den udi regnskaberne til udgift førte salario og bekostning for samme jordegodses forvaltning og oppebørsel, som hr. amtmand påanker at skulle synes for meget, så indstiller jeg det til højrespektive kammerkollegii gunstige betænkende og decision og formoder underdanigst, at hvad andre betjente i så måde allernådigst er tillagt også mig må vederfares, anseende den store umage og bekostning ved samme godses forvaltning, som både med rejser og i andre måder forefalder, såsom det overalt i amterne er beliggende og næsten 30 mil omkring dertil at rejse. Synes derfor, velb. hr. amtmand ej havde årsag sig nogen bekymring over denne udgift at tiltage, langt mindre al den fortræd og vederværdighed, som optænkes kan, mig at tilsige, om end dertil skulle bruges de midler, hvorved bonden kunne blive ruineret, som iblandt andet kan erfares af de arbejdspenge, herom meldes, som for dette år 1681 af det fra Vestervig udlagte gods ej til indtægt er beregnet af den årsag, at bønderne sig højlig beklager og protesterer, dette år til klostret at have gjort arbejde og rejser, som og kan bevislig-

gøres, det og hver er vitterligt, til sådan stor ladegård med kornavl og højbjerring, tilmed vintersæden at få pløjet og isået, hvilket bønderne fik at forrette, indtil kommissionen var til endelighed, og er de nok så medtagne, at det skal falde dem besværligt og tungt nok dette indeværende og forrige års landgilde og arbejdspenge at få ydet og leveret, hvilket forskrevne jeg på det ydmygeligste remitterer til herrernes egen gunstige disposition.

Thisted, d. 17. oktober 1683.

Jens Hansen.

Af regnskabet 1682—83: »— — mig synes, den omkostning på kgl. majestæts landgildekorn er alt for stor, både med loftleje, kornet at kaste, drageløn, sækkeleje, vognleje, bådeleje, målerpenge og fragt, thi først er arbejdsløn og deslige her ej så dyre, som amtsskriveren det her opskriver, for det andet beregnes kgl. majestæt dobbelt fragt, nemlig 6 skilling pr. td. til Løgstør og siden 5 sletdaler af læsten til København, da ellers den ordinære fragt udi alt herfra og til København er 6 sletdaler læsten. Så synes mig ingen undermål at kunne godtgøres, men mere, at amtsskriveren bør beregne hans kgl. majestæt 10 td. til overmål på hver 100 td., hvilket over alt landet er sædvanligt, såsom amtsskriveren tager landgildekornet med topmål og alene udleverer tønde strøgmål. J. S. Due.

Jens Hansen tilføjer: Underdanigst erklæring. — Dette regnskab er ved hr. amtmands hjemkomst den 3. september sidst forleden overleveret, efter at jeg formedelst hans velbårenheds fraværelse siden medio

juli, da hr. amtmand bortrejste, dermed er blevet opholdt, hvilket forskrevne regnskab velb. hr. amtmand har indeholdt i 6 samfulde uger, og jeg efter ofte derom gjorte ansøgning ikke førend forbemeldte dato det kunne igen bekomme. Hvad sig denne hr. amtmands påskrift er angående, så forundrer det mig højlig, at hans velbårenhed har behag i mig på sådan måde at angribe og beskylde, ligesom her ikke så stor bekostning på kornets skibning skulle være anvendt, som kgl. majestæt til udgift føres, hvilket jeg formener aldrig skal bevisliggøres, mens jeg derimod vil bevise og under højeste sjæls ed vedstå på samme landgildekorns udskibning og forretning at have udgivet og bekostet mere, end højstbemeldte kgl. majestæt til udgift føres. Dernæst foregives, at kgl. majestæt dobbelt fragt deraf tilregnes, som da skulle komme på læsten 8 rdl., hvilket, når det efterses, ikke således skal befindes, thi skipper Vogn Christensen af Aalborg er alene blevet betalt til fragt af 400 td. byg for Løgstør at indtage og til København overføre af læsten 3 rdl. 2 mark, som ikke er uden ordinær takst efter højrespektive generalkommissariat-herrernes assignation og ordre. Men formedelst skipperen ej kunne komme over grunden, måtte nødvendig tilhørige pramme dertil befragtes, samme korn herfra til Løgstør at nedføre, som regnes for halvvejs til Aalborg, hvilke ikke ringere end 6 skilling af tønden at nedføre den tid kunne bekommes.

Når dette tilhobe beregnes, bedrager det sig så over den ordinære takst på tønden noget over 3 skilling eller på læsten 5 mark, som er det nøjeste, det efter forberørte beskaffenhed herfra og til København kunne overføres. Kan så nok heraf ses og for-

nemmes, hvad føje hans velbårenhed har til slig angivende at forebringe, besynderlig de 10 td. overmål, herhos indføres, som er uhørlig og hidindtil ej nogen forvalter eller fuldmægtig er blevet påbyrdet, langt mindre skal befindes, at nogen betjente det nogen sinde har ydet, eftersom vel er bevist, at jo mere kornet ,som her nogle gange bliver ommålt og idelig skal håndteres, tid efter anden både ved indsvinding og i andre måder aftager og afgår. Derforuden, som repeteres her atter ligesom ved forrige regnskab, den udgift og besoldning for jordegodsets forvaltning og oppebørsel, uanset det hr. amtmand ej er uvidende, at en proprietærforvalter her udi amtet for en ringere forvaltning på sig og en tjener nyder mere til løn og kostpenge, end som her hans kgl. majestæt til udgift føres.

Tisted 17. oktb. 1683. Jens Hansen.

Til forståelse af ovenstående anføres her efter regnskabet de omtvistede udgifter ved kornets forsendelse:

Givet Niels Morsing og Jens Graversen i Tisted til fragt og pramleje her fra byen over Aggersborg grund og siden ned til Løgstør af 400 td. skyldbyg, som med skipper Vogn Christensens skibsrum af Aalborg kom til København, af tønden 6 skilling, er 25 rdl.

Givet af forskr. 400 td. byg til målepenge, styrte i sækkene og af lofterne at nedbære, hver tønde 1 skilling, beløber 4 rdl. 1 mark.

Desligest til sækkeleje à ½ skilling, er 2 rdl. 8 skill.

Nok til vognleje af bem. 400 td. byg, 1 skilling pr. td., er 4 rdl. 1 mark.

Iligemåde givet til bådeleje for forn. byg, som er 16 læster 16 td., til skibsrummet at udføre, pr. læst 8 skill., er 1 rdl. 2 mark 5⅓ skilling.

Endnu betalt målepenge og arbejdsløn af forn. 400 td. byg for Løgstør af pramme at udmåle og udi skipper Vogn Christensens skibsrum igen overføre, pr. td. ½ skilling, er 2 rdl. 8 skilling.

Efter højrespektive generalkommissariat-herrernes ordre af 18. maj 1683 er skipper Vogn Christensen af Aalborg betalt i fragt fra Aalborg til København af bem. 400 td. byg, som på bryggerhuset er leveret, af læsten 3 rdl. 2 mark, er 55 rdl. 3 mark 5⅓ skilling.

Givet til loftleje af forskr. 400 td. byg fra sidst i oktober 82 til marts måneds udgang 83, er 5 måneder, mdl. af hver 100 td. 2 mark 8 skill., er 8 rdl. 2 mark.

For forn. 400 td. byg i februar og marts at lade kaste og røre, arbejdsløn 2 rdl.

Indsvinding på forn. 400 td. byg: 8 td.

Man får herved et godt indtryk af, hvilke besværligheder og omkostninger skattekornet medførte.

Efter amtmandens instruks skulle han bl. a. våge over, at bønderne ikke blev udsat for hård og uretfærdig behandling af amtsskriveren. Denne paragraf blev der ingen brug for i Jens Hansens tid. Det var altid ham, der tog parti for bønderne, som han hårdnakket forsvarede, både over for amtmanden og over for rentekammeret. I 1680 deltog Jens Hansen i sandflugtskommissionens forretning, hvorved en mængde ejendomme fik nedsættelse i hartkorn og dermed også i skat. Da forretningen var sluttet, henvendte endnu mange bønder sig til Jens Hansen og

klagede deres nød, og ved hans hjælp fik adskillige nedsættelse ved syn og tingsvidner, dels på grund af sandflugt, dels fordi deres ejendomme efter synsmændenes skøn ikke kunne overkomme at skatte af det hartkorn, de i matrikelen var sat til. Efter rentekammerets ordre udarbejdede Jens Hansen derefter Ekstraktmatrikelen af 1680, hvori alle nedsættelserne var anført. En del af de nedsættelser, der var foretaget ved syn, blev ganske vist annulleret af rentekammeret, men de fik lov til at være gældende til 1687, og da den nye matrikel året efter trådte i kraft, fik de fleste af de pågældende ejendomme igen nedsættelse. For amtmanden var sådanne nedsættelser en torn i øjet, og han vedblev år efter år at fremholde den gamle matrikel som det rette grundlag for skatternes pålægning. Således påtegnede han skatteregnskabet for 1683:

»Udi dette regnskab, som mig er forevist først nu i september måned næst afvigt, findes adskillige observationer. Først er matriculen, som af amtsskriveren selv er forfattet, og som bør være regnskabets fundament, hvorefter beregningerne findes at være sket, ikke ensstemmende med den gamle her ved amtet forefundne matricul, thi udi den sidst indrettede findes givet stort afslag på hans kgl. majestæts eget såvel som på en del proprietærers, ja endogså på amtsskriverens eget gods, hvortil mig ikke er bevidst amtsskriveren at have haft nogen tilladelse.

Og som kgl. majestæts forordning om sædegårdene af 28. januar 1682 tilholder, at ingen sædegård, som ikke med dets tilliggende bøndergods udgør 200 td. hartkorn, skal nyde frihed, og amtsskriveren her fører til udgift 517 td. 5 skp. 1 fjk. 1 alb. hartkorn

for sædegårdenes takst og beråber sig på en specifikation, som ikke for mig er fremlagt, ej heller har amtsskriveren, som billigen burde være sket, ladet sig udi min nærværelse af proprietærerne fremvise skøder eller adkomster om fornævnte hovedgårdes 200 td. hartkorn, thi kan jeg om dets rigtighed med ham ingen vidnesbyrd bære.

Efterdi jeg ikke finder, at ved den nye matrikels indrettelse noget gods hans kgl. majestæt til gavn er opdaget, men mere afgangen, så synes mig, at den bedste information om matrikelens rigtighed kan haves, når landmålingens kommission indkommer og da mod matrikelen til konferering stilles, og derfor synes ikke urådeligt, at disse regnskabers revision derhen bliver opsat.

Hvorledes ellers de kgl. påbudne skatter er lignet mellem kgl. majestæts eget gods og proprietærernes strøgods, derom ved jeg ingen underretning, eftersom amtsskriveren hverken har villet konferere med mig derom, langt mindre nogen tid ladet mig derved være nærværende. Og eftersom han selv har bortfæstet med frihed og afslag kgl. majestæts gods tid efter anden, så bør han også gøre forklaring, når deres frihed er udløbet og fra den tid beregne skatterne.

Når udgifterne regnes sammen med den løn og anden omkostning, som amtsskriveren opskriver, bliver af kgl. majestæts godses landgilde og indkomst lidet eller fast intet i behold. Og synes sådan forvaltning for hans kgl. majestæt ikke profitabel, da dog amtsskriveren udi dette og andre regnskaber for sig og sin tjener årligen til løn og små omkostninger fører over 750 rdl., foruden hvad ekstra han eller hans tjener af bønderne nyder.

Med hvad bevilling amtsskriveren kan indeholde så mange af kgl. majestæts penge, som udi dette og forrige regnskaber sker, vides ikke, remitteres derfor med alt det øvrige til det lovlige kammerkollegii decision.

Tisted Bisgaard, 13. oktober 1683.

J. S. Due.

Af Jens Hansens svar herpå:

»Hvad den afgang udi matrikelen angår, så findes det tilhobe udi den sidst forfattede og til rentekammeret fremsendte matrikelsekstrakt, hvoraf hr. amtmanden ligelydende genpart er overleveret, forklaret, hvilken ekstrakt af kgl. majestæts renteskriver er gennemset og imod den gamle matrikel konfereret og efterregnet. — —

Hvad angår den afgang på en del proprietærgods såvel som mit eget, som hr. amtmand ommelder, hvoraf en del blandt det sandføgne gods er ført til afkortning, så er det sket af højnødvendige årsager, formedelst dets tilliggende ejendom umuligt kunne svare til så høj takst, som det findes indført for i matrikelen, medmindre samme gårde skulle vorde forladte og øde, hvilket også kommissærerne udi deres kommissions slutning allerunderdanigst har andraget. Med regnskabet følger specifikation på, hvad af restancen umuligt kan betales, medmindre gårdene derimod skal antages, ligesom også en del derfor allerede kgl. majestæt bliver tildømt, hvoriblandt jeg alene har 2 gårde, liggende i Tingstrup, hvoraf den ene i lang tid har ligget øde, og jeg til dato de påbudne skatter deraf har måttet udrede med anden udgift, som til over 400 rdl. opløber, hvilken gård

jeg underdanigst tilbyder til hans kgl. majestæt at afstå imod restancen; er efter matrikelen sat for 14 td. hartkorn og nu efter syn for 8 td., men ingen vil antage den mod at skatte af mere end 7 td. Men når det gods, som imod den gamle matrikel er ført til afkortning, kommer til decision, skal der for den del deraf, som ikke må passere, straks blive gjort ansøgning til betaling, og det mest mulige, som deraf kan indkomme, skal til indtægt vorde beregnet.

For sædegårdene, som dette forgangne år 82 havde 200 td. hartkorn, er efter forordningen proprietærernes indleverede jordebøger for længe siden til rentekammeret overskikket, og der er til hr. amtmand indgivet specifikation over, hvilke der havde 200 td. hartkorn, og hvilke der er ufrie.

Om den ligning mellem kgl. majestæts eget og proprietærernes strøgods, som hr. amtmand foregiver ej at have underretning om, har jeg nogle gange både mundtligt og skriftligt for hans velbårenhed erklæret, at nogen ligning hidindtil ej er blevet gjort, men enhver svarer sine skatter efter matrikelen.

Det øvrige, derhos indføres, er ved forrige regnskabers påskrift tilsvaret, og det synes ej fornøden på en materie, som så ofte bliver gentaget, mere end en gang at svare, uanset at hr. amtmand her atter gør kalkulation og udregning på, hvad ringe mig kan være tillagt og i adskillige måder til udgift findes, men derimod ganske forbigår de mange og store påhængende udgifter, som med folk og tjenere at lønne og underholde udi kgl. majestæts tjeneste idelig forefalder samt rejser og andre forefaldende udgifter, som det her ville falde for vidtløftigt at opregne, så når det ene mod det andet likvideres, er Gud be-

kendt, hvad oplæg derved haves. Det var derfor at ønske, velb. hr. amtmand ej vilde tage sig så stor omhu til for den del, hvorved hans velbårenhed dog intet afgår, og at jeg for en og anden ved disse regnskabers påskrift indførte ubevislig angivende og beskyldning måtte vorde forskånet, hvilket jeg altsammen underdanigst indstiller til samtlige I gode herrers egen gunstige betænkende og revision.

Thisted 17. oktober 1683. Jens Hansen.«

Duellen mellem Jørgen Skeel Due og Jens Hansen er fortsat i de følgende årgange af amtsregnskaberne. Det skal indrømmes, at der ofte er sund fornuft i amtmandens bemærkninger, og man kan ikke frakende ham indflydelse på forskellige forbedringer såsom indførelse af en årlig jordebog over kongens gods, nøjagtig opgørelse over, hvor længe gårde havde ligget øde m. m. — Men det skal også tilføjes, at Jens Hansen i tjenstlig pligtskyldighed imødekom amtmandens berettigede krav, og han tog kun til genmæle, når bemærkningerne tilsigtede at mistænkeliggøre hans redelighed i udførelsen af hans embedspligter. I amtmand Dues seneste år mildnedes hans kritik og forstummede helt til sidst. Med tiden har vel gensidig forståelse fundet vej imellem dem. Ved den dom, der kort før amtmandens død afsluttede hekseprocessen, blev de begge idømt bøde for mangel på konduite. Jørgen Skeel Due døde den 21. april 1701.

Om Jens Hansens forhold til de to følgende amtmænd, Gersdorph og Birchenbush, kan det gælde, som før er sagt om hans forhold til amtmand Jørgen Friis.

*

Ved regnskabernes revision i rentekammeret blev der gjort antegnelser ved fejlregning, ved steder, hvor man fandt, at der burde have været opkrævet mere, ved steder, hvor der var ført penge til udgift, som ikke måtte godtgøres, o. s. v. Antegnelserne blev tilsendt amtsforvalteren, for at han skulle berigtige de omhandlede poster eller erklære sig derom. Tre gange gennemgik antegnelserne denne behandling, inden de til sidst blev forelagt kammerkollegiet til decision, det vil sige den endelige afgørelse af, hvorledes der skulle forholdes ved hver enkelt post.

De poster, ved hvilke de høje herrer fandt amtsforvalterens forklaring tilfredsstillende, fik lov at passere. De øvrige antegnede poster fik han pålæg om at bringe i orden, og da det i reglen drejede sig om pengebeløb, blev han gjort ansvarlig for disse beløbs indbetaling.

Der er ikke noget at sige til, at man søgte at sikre sig imod, at regnskabsbetjente rundt om i landet berigede sig ved misbrug af deres stillinger. Tilfælde af sådan misbrug var ikke sjældne. Derimod var det nærmest skandaløst, at der kunne gå op til en snes år, før revisionen af et indsendt regnskab var til ende. Efter denne lange tids forløb var betingelsen for opkrævelse af et beløb som regel ikke mere til stede, og regnskabsbetjenten måtte da med egne midler gøre fyldest, om han ville beholde sin stilling.

Henimod 1690 opdagede kongen og hans nærmeste medarbejdere, at landets økonomi var på afgrundens rand. Blandt de forholdsregler, der skulle imødegå den truende krise, var også en skærpelse af de forskellige regnskabers revision. Nye renteskrivere ansattes, og man kastede sig med iver over

de ophobede bunker af reviderede, halvreviderede og ureviderede regnskaber. De mindste enkeltheder optrævledes, og antegnelserne svulmede op til tykke bind.

Amtsregnskabet var særlig sårbart over for en sådan optrævling. Selv om amtsforvalteren havde sine instrukser at holde sig til, måtte han i mange tilfælde handle efter eget skøn. Den første snes år af Jens Hansens embedstid var de onde år i halvfjerdserne og firserne, i hvilken tid der, især på grund af de store udgifter til hæren og flåden, udskreves mange ekstraskatter, som var medvirkende til, at det øde gods og skatterestancerne tiltog. En gennemført streng inddrivelse af restancerne ville drive mange bønder fra gårdene, og disse ville da hverken yde landgilde eller skat. At rentekammerets ledelse også var blevet opmærksom over for dette, ses af bemærkninger som »at inddrive, hvad der uden bondens ruin kan indkomme«. Men da renteskriverne i 1690erne sad og skrev antegnelser til regnskaber, der var indtil 20 år gamle, blev der ikke taget andre hensyn end at presse så meget mønt som muligt ud af de støvede bunker. Fra rentekammerets side straffede man nu en eftergivenhed, som man selv tidligere havde billiget og opmuntret til.

En opgørelse over tilstanden her i amterne efter de onde år viser, at det så værst ud i 1685—86. Da var summen af skatterestancerne nået op over 8000 rdl. og 1300 td. korn. — Samtidig udgjorde det øde gods, der for resterende skatter var tildømt kongen, 733 td. hartkorn. I årene derefter aftog restancerne, fordi man for at få ryddet op i de rodede finansforhold dels eftergav gamle restancer, dels opkrævede nye med større strenghed. Ligeledes mindskedes om-

fanget af det øde gods, idet en del deraf blev solgt ved auktion og resten bortfæstet med nogle års frihed[14]).

*

Efter kammerkollegiets decision, dateret 28. maj 1704 blev Jens Hansen efter antegnelserne skyldig

for tiden indtil nytår 1692.....	753	rdl.	2	m.	12 sk.
fra nytår 1692 til nytår 1703	3254	rdl.	4	m.	5 sk.
Ialt..	4008	rdl.	1	m.	1 sk.
Heraf betalte han efter kvittering af 16. september 1704	1967	rdl.	5	m.	14 sk.
hvorefter han skyldte.....	2040	rdl.	1	m.	3 sk.
Ved kgl. resolution af 8. oktober 1704 fik han eftergivet.....	662	rdl.	1	m.	3 sk.
og skyldte så.....	1378	rdl.	0	m.	0 sk.

Derforuden blev han efter samme decision i korn skyldig:

rug	384	td.	3 sk.
byg	46	td.	0 sk. 1 fj.
havre	289	td.	6 sk. 3½ fj.

Heraf leverede han efter kvittering af 15. okt. 1704:

rug	24	td.	3 sk.
havre	60	td.	

og var så skyldig:

rug	360	td.	
byg	46	td.	0 sk. 1 fj.
havre	229	td.	6 sk. 3½ fj.

Efter kgl. resolution af 8. oktober fik han foruden ovennævnte pengesum eftergivet 79 tdr. rug. Det resterende korn blev i penge anslået til..... 815 rdl. 5 m. 7 sk.
hvorefter han ialt skyldte ..... 2193 rdl. 5 m. 7 sk.

Decisionen over regnskabet for 1703 har følgende pudsige indledning: »Det hafde waaren langt bedre,

at ampts For walteren Hafde tegnet hos, at de Extraherede poster hafde fuldt med, end at hand will lofve, at de forderligst skall indkomme og samme Hans Løfte icke holde, Huor fore hannem her med forre legges inden 2 Maaneder fra den tid, hannem denne Discision vorder communiceret, ufeilbarlig med bemeldte extraherede poster og den der wed udfordrende rigtighed at indkomme, Saa fræmbt hand icke self will forwolde, at hand der fore anseelig skall worde mulcteret«.

Jens Hansen havde besvær med at klare den store udbetaling: »Den skyldig blivende summa er den 8. november 1704 communiceret amtsforvalteren, som i stedet for betalingen med en anden supplication (ansøgning) om videre efterladelse er indkommet, hvorpå hans kgl. majestæt den 12. januar 1706 allernådigst har resolveret, at det skulle forblive ved forrige ergangne resolution, som ham er communiceret den 2. marts næst efter, og at han skulle betale de skyldig blivende 2193 rdl. 5 m. 7 sk. udi zahlkammeret, som dog ej endnu af ham skal være efterkommet, men skal han have på ny suppliceret, at han måtte svare kornet in natura, hvorpå det endnu beror«.

Endnu engang ansøgte Jens Hansen om kongens nåde, men den 31. januar 1707 resolverede kongen, at det skulle blive ved resolutionerne af 8. oktober 1704 og 12. januar 1706. Senere er antegnelserne forsynet med følgende påskrift:

»Heraf er imod hr. justitsråd og kasserer Ocksens tvende kvitteringer udi det kgl. zahlkammer betalt

den 20. juni 1707	816 rdl.
den 27. august 1707	1377 rdl. 87 sk.
ialt..	2193 rdl. 87 sk.

Nedenunder er med Jens Hansens hånd tilføjet: »Hvormed denne høje og besværlige post da således har sin rigtighed«.

Renteskriver Hans Justesen tilføjer, at de 2 kvitteringer af Jens Hansen er indleveret på rentekammeret sammen med en tredje kvittering af 16. september 1704 på 1967 rdl. 94 sk., »og haver således denne post dermed sin rigtighed«. Dette forhindrede dog ikke, at man ved decision den 11. oktober 1712 afkrævede Jens Hansen 604 rdl. 2 m. 7. sk. for antegnelser i hans regnskaber fra nytår 1679!

Ved den omtalte reform af revisionen, der skete omkr. 1690, havde renteskriverne fået ordre til at revidere de nye årgange først og siden de gamle, hvilket var en højst uheldig ordning for dem, der havde ført regnskabet, idet de derved næsten ingen chance havde for at få de antegnede penge indkrævet.

Man kan vel undres over, at en amtsforvalter, hvis han ellers passede sit embede, kunne komme til at erstatte så store beløb, for Jens Hansens vedkommende i årene 1704—07 ialt 4160 rdl. 85 sk. — Det er de mange bække små, der gør den store å. Desværre er det uoverkommeligt at vise, hvorledes de små skillinger blev til så mange rigsdaler. Det ville fylde hele bøger. Vi må nøjes med nogle få eksempler.

En fremmed person holdt i 1691 til hos Marquor i Klitten. Han var borte, inden Jens Hansen fik ham krævet for de 3 rdl., han var sat til at betale i fortifikationsskat.

Jørgen Normand, en ledig person fra Norge, skulle af sin paryk betale 1 rdl. i skat, men var ligeledes forduftet, før pengene blev betalt.

Herredsfogder og skrivere fik gårde at bruge i stedet for løn, en foged måtte få 8 td. hartkorn, en skriver 6. Da det var svært at finde gårde med nøjagtigt dette mål, blev der som regel lidt overskydende hartkorn. Men da de kun betalte skat af de henholdsvis 8 og 6 td., blev Jens Hansen krævet for skat af det overskydende hartkorn.

Man fandt ud af, at noget af det korn, hvoraf der var beregnet svind, ikke havde ligget længe nok på loftet.

Undertiden konstateredes undermål på en ladning leveret korn. Skipperne vidste gerne at dække sig, og så måtte amtsforvalteren holde for.

Præsterne hr. Jens Godsen i Vestervig og hr. Christen Søndberg var lagt i læg sammen og skulle levere en rytterhest eller 50 rdl. Hr. Jens præsenterede for generalmajor Devits i Viborg en hest, der straks blev kasseret. Derefter påstod han, at han siden til baron Rodsteens fuldmægtig, rådmand Lousen i Aalborg, havde betalt 50 rdl. til en dygtig rytterhests anskaffelse. I Aalborg kendte man ikke noget til dette. »Man havde håbet, at hr. Jens kunne have fundet erstatning fra salig Lousens enke, men som konen ej ville finde sig derudi, er de geråden i proces, og forinden den sags endelighed og sin erstatnings erholdelse formår han ej samme 50 rdl. at betale«. Man har vel sine tvivl med hensyn til de to skalke.

En del af de antegnede poster slap amtsforvalteren fri for ved at skaffe attester fra præsterne, erklæring fra amtmanden, tingsvidner o. s. v.

Et hus i Kjelstrup, Hillerslev sogn, beboet af Anders Rasmussen, optrådte i regnskabernes antegnel-

ser fra 1693 til 1717 med en årlig restance på 4 mark, indtil det endelig opklaredes, at huset lå i Klitmøller og i 1693 var udlagt til ryttergods, hvorfor Jens Hansen slet ikke skulle opkræve afgiften. Men inden sagen kunne sluttes, måtte han aflægge ed på, at han intet havde modtaget af det nævnte hus.

Opkrævningen af familie- og folkeskat gav amtsforvalteren det største bryderi og tillige størst pengetab. Dersom han skulle have kontrol med denne skats rigtige indbetaling, måtte han have grundigt kendskab til hver families voksne og børn. I rentekammeret sad man og sammenlignede præsternes og godsejernes mandtal, der aldrig stemte overens, hvilket gav anledning til en vrimmel af antegnelser. Det vil af et enkelt eksempel ses, hvor mange fælder her var at gå i: Christen Villadsen i Stagstrup havde været musketer ved landmilitsen, havde fæstet en gård, drev skoflikkeri og rebslageri, men havde ikke selv værktøj. De nævnte bestillinger havde hver sin sats til skattens betaling. Valgte amtsforvalteren en, kunne rentekammeret godt vælge en anden[15]).

Over for pedanteri fra rentekammerets side tog Jens Hansen til genmæle: »Udi Hvidbjerg sogns præstemandtal berettes, at forpagteren på den halve part af Hindsels ingen børn har hjemme. Thi vil forklares, hvor de er, samt hvor kopskatten af dem er betalt«. Svar: »Det vil falde mig aldeles umuligt at forklare, hvor enhver mands børn er, og hvor de svarer. Det må være nok, at her betales af dem, som er på stederne. Jeg formoder derfor at være fri for videre bevisers anskaffelse. Jens Hansen«.

I årene 1711 og 1712 forpagtede Jens Hansen familie- og folkeskatten for en årlig afgift på 1350 rdl.

Han satte uden tvivl penge til ved den ordning, men den befriede ham til gengæld for meget vrøvl og besvær. Fra 1713 overtog Claus Caspergaard forpagtningen for 1450 rdl. årlig.

Man finder vist ikke eksempel på, at Jens Hansen har omtalt et menneske på ufordelagtig måde. Derimod tog han altid klart og bestemt afstand over for uret og usandhed. Et par tilfælde kan vise dette. Præsten Laurs Bergendahl i Frøslev var død, og hans enke, Bodil Andersdatter, måtte i 1704 skille sig af med en gård, som hendes mand havde haft i benådning. Hun ville gerne slippe godt om ved det »helst efterdi hr. Christian Erich, formand her ved kaldet, tog med sig bæster, jordens afgrøde og gårdens redskab, så min gode salig mand intet deraf fik, hvilket hr. amtsforvalteren dengang billigede«. Hun havde derfor håb om, at han nu ville hjælpe hende til en fordelagtig afvikling. Jens Hansen svarede dertil: »Dette forholder sig ikke så, thi hverken holdt sal. Christian Erich bæster på denne gård, men brugte jorden med præstegårdens bæster, ikke heller førte han afgrøden derfra, eftersom han ikke kvitterede stedet før i maj 1694, langt mindre kan siges, at jeg billigede det, om end så havde været, thi jeg opholdt mig på de tider udi København med mine regnskaber at komme til rigtighed og afklaring, som hr. renteskriver Justesen vel er vitterligt.

Thisted 9. maj 1795. Jens Hansen.«

Til en antegnelse i regnskabet for 1704, angående et par fattige familier i Helligsø, af hvem Jens Hansen ingen skat havde krævet, svarede han: »Disse folk er af had til kopskats betaling af præsten an-

tegnet, såsom han altid med sine sognefolk lå udi stor uenighed, og har de med tingsvidner bevist, at de ej kan gøre noget forsvarligt håndværk, tilmed er deres tilstand ej så, at de noget kan betale«.

I rentekammerets holdning og tone over for Jens Hansen mærkes en ganske overordentlig stor forskel på tiden indtil reformen omkring 1690 og tiden derefter. I førstnævnte tidsrum blev hans regnskaber revideret af renteskriver Samuel Biener og dennes efterfølger Hans Justesen. Disse mænds antegnelser såvelsom rentemestrenes indstillinger til decision og kollegiets henvendelser til Jens Hansen er holdt i en saglig, nobel og venlig tone. Når man derimod ser på sagerne fra det sidstnævnte tidsrum, må man gang på gang tænke: »Ak, hvor forandret«. Tonen er her kold, ubarmhjertig og hoven. Hvad Jens Hansen derved blev udsat for, lagde en vægt på hans sind, der tyngede langt mere end al Jørgen Skeel Dues kritik.

En enkelt sag er nok til at påvise den omtalte forandring. Efter reformen skulle restancer som nævnt opkræves med større strenghed. Det lykkedes Jens Hansen at få en del småbeløb ind, og de blev ført til indtægt i regnskabet for 1706. Det medførte følgende antegnelse: »Efter en af amtmanden, Baron Gersdorff, attesteret og ved regnskabet fremlagt specifikation føres til indtægt efter hvert års kapitelskøb for resterende kornskatter, påbudne for årene 1689—1700, som vedkommende med penge skal have betalt: 26 rdl. 28 sk., men såsom forordningen om skatternes oppebørsel, dateret 11. december 1688, ikke tillader amtsforvalteren de kgl. skatter længere at bedage end et halvt år, såfremt det ikke skal agtes som hans egen gæld, som han selv skal svare til, så

udsættes denne post til amtsforvalterens efterretning, at ifald herefter ved regnskabernes revision måtte befindes nogen af de kgl. kontributioner formedelst sådan utilladelig bedagelse at blive uvisse, og det ham derfor uden hans erklæring til betaling bliver antegnet, da skal han ikke undskylde sig med, at han ikke ved antegnelsen er blevet advaret, foruden at hans instruktion og de årlig udgåede skatteforordninger tilholder ham de kgl. skatter i rette tid at inddrive«.

Jens Hansen svarer: »Det er en ganske og aldeles umulig ting at få de påbudne skatter allesammen og i rette tide således inddrevet, at jo noget deraf kan blive til restance, hvilket jeg formoder heller ikke noget andet sted lader sig gøre. Jeg kan derfor ikke gøre andet end at tilføre og beregne det, efter som det indkommer. Det skal ellers ikke befindes, at jeg nogen sinde bedager restancer, men dem efter al mulighed pådriver, så vidt min evne tilstrækker og tilladeligt er«.

Renteskriver Hans Justesen tilføjer: »Såsom de om skatterne og deres oppebørsel allernådigst udgangne forordninger viser amtsforvalteren, hvorledes han sig med skatternes inddrivelse skal forholde, og hvad middel dertil skal bruges, nemlig militær eksekution, og når det ikke kan frugte, da at lade godset for restancen sekvestrere, og om restancen ikke efter år og dags forløb er betalt, da godset hans kgl. majestæt at lade tildømme og udi jordebogen indføre, thi jeg ved ikke, om amtsforvalteren til sin befrielse nogen tilstrækkelig undskyldning imod kgl. forordninger og hans instruktion kan indvende, men eragte, at det vil komme på hans eget ansvar, om han

sig ikke derefter allerunderdanigst og vedbørlig vil vide at rette, som videre beror på kammerkollegiets herom forventede decision«.

Hans Justesen forstod bedre end Jens Hansen at antage den for situationen mest hensigtsmæssige farve. I 1714 blev han forfremmet til kommitteret (fuldmægtig) i rentekammeret[16]).

Jens Hansen må have haft et godt helbred og stor arbejdsevne. Med undtagelse af en enkelt afbrydelse 1692—94, i hvilken tid regnskaber og skrivelser blev undertegnet af hans fuldmægtig, Jens Christensen Rodsted »i amtsforvalterens lovlige fraværelse«, fulgte han med i alt, hvad der vedkom hans embede. Hans skrift er hverken køn eller letlæselig, hurtig og noget »kantet«, men hans navnetræk er både smuk, kraftig og karakterfuld. Om hans nævnte fraværelse vides kun, at den voldte ham fortræd og tab, hvilket fremgår af en mærkelig skrivelse, hvormed han imødegik en antegnelse. Hermed forholder det sig således: Landkommissær Jens Wisberg i Aalborg skulle have opkrævet nogle dragonhestepenge, hvilket han ikke fik gjort, inden han 1690 afgik. Det blev da pålagt Jens Hansen at indkræve de derved opståede restancer her i amterne. Da det netop skulle ske under hans fraværelse, blev det overgivet til fuldmægtigen. En del år efter kom det ved revisionen frem, at pengene ikke var ført i regnskab, og Jens Hansen blev gjort ansvarlig for beløbet, 531 rdl. 1 m. 6 sk. Han tilbød at betale 150 rdl., hvilket blev afslået. Som svar herpå skrev han: »Angående disse penge, der af landkommissær Wisberg burde været indkrævet, men mig derefter til indfordring påbudt, så at den største del deraf formedelst adskillige forandringer efter så lang tids forløb er ble-

vet ufangelig, en del efterladt, en del heftende ved det til rytterhold udlagte gods, hvorom det ikke er mig muligt at give en special-beregning, siden jeg aldeles ingen har mødt eller bekommet, men desværre til min ubodelige skade blev påført stor urigtighed og forlis, idet min fuldmægtig og tjener, som oppebørslen i min fraværelse var betroet, bankerotterede og fra mig afgik, så at om noget lidet af bemeldte påbud til ham er blevet betalt har jeg derom ikke nogen kundskab, da ikke det ringeste deraf til mig er leveret, så det vel er smertefuldt og højfortrydeligt, om jeg skulle svare til det, jeg aldrig har mødt, foruden at jeg i så stor en fortræd og discordance uskyldig gerådede, der næsten havde strækket til al min timelige velfærds spilde. Jeg beder og håber derfor, at de højbydende herrer højgunstigst lader dem bevæge til medlidenhed herudi og så vidt, som muligt er, ser på min frelse og forskånsel. Skulle det ikke ellers anderledes kunne udfalde, tilbyder jeg endnu herved at svare den halve del af fornævnte sum«[17]).

Jens Hansen hentyder her til noget, der er langt alvorligere end disse dragonpenge. Når han omtaler den fortræd, som var nær ved at forspilde hans timelige velfærd, så mener han utvivlsomt dermed, at han ved sin fuldmægtigs forsømmelighed var i fare for at miste sit embede. Alvoren i denne sag understreges ved et brev, som Jens Hansen i den tid, krisen stod på, modtog fra den mand, der stod i spidsen for rigets finanser, rentekammerets direktør, Christian Sigfred von Plessen:

»Kongelige majestæts amtsforvalter.

Landkommissær Nissen skriver mig til med denne post iblandt andet, at eders fuldmægtig endnu ikke

har indfundet sig til likvidation for næst afvigte år, endog han ham nogle gange derom skal have erindret og anmodet. Da som de andre amter allerede rigtigt har likvideret, og I endnu dermed tilbage står, så advares eder hermed, at I udi eders fraværelse ved amtsstuen stiller sådan ordre eller eders fuldmægtig derhen holder, at han sig til likvidation og rigtighed hos landkommissæren indfinder, såfremt I ikke selv vil forårsage den ulempe, derover måtte tilvokse. Gud befalet.

Rentekammeret, den 23. januar 1694.

Eders velvillige C. S. v. Plessen.«

I forbindelse hermed må også ses en kgl. resolution af 15. maj 1694: »Amtsforvalter Jens Hansen må få eftergivet 2103 rdl. 4 m. 8 sk. på forskellige mangelposter i sit regnskab, da en af hans folk har været ham utro, men de resterende 2000 rdl. skal han straks betale og indlevere de efterstående regnskaber til rentekammeret, såfremt han denne vores nåde agter at nyde og hans bestillings fortabelse tænker at forekomme«[18]).

*

Da Jens Hansen blev henimod 70 år, var han kørt træt og ansøgte om at måtte overlade tjenesten til Claus Caspergaard, der havde været fuldmægtig ved Ringkøbing amtsstue:

»Af hensyn til etatsråd Ole Hansens enkes forbøn må amtsforvalter Jens Hansen i Thisted overlade Claus Caspergaard sin tjeneste, når han forliger sig med ham derom, og tjenesten bestyres forsvarligt«[19]). Jens Hansen underskrev dog regnskaberne indtil 1. juli 1716. I rentekammerets skrivelse af 2.

november 1715 blev Caspergaard anmodet om at stille kaution og »tjenesten at imodtage og alene forvalte, såsom amtsforv. Jens Hansen ved skrivelse af 19. oktober passato indberetter, at han nu endelig har resolveret sin anfortroede tjeneste at ville afstå og overdrage eder«.

Jens Hansen døde 1719. Den 25. juli blev han begravet i Thisted kirke.

Hans enke indbetalte 1720—23 til rentekammeret 350 rdl. samt 365 td. korn in natura. Der var ikke færre antegnelser i regnskabet, fordi Caspergaard havde ført det. Den 20. juli 1723 fik Karen Christensdatter endelig kvittans for sin mands regnskaber.

Hvis man skal danne sig et sandt billede af amtsforvalter Jens Hansen, må man til det, her er fortalt, lægge bunker af stof, der fortæller om alt det, der forløb normalt, om de mange penge, der blev indsamlet og leveret, om de mange tusinde tønder korn, der blev modtaget, opbevaret og indskibet, om de utallige lange lister over kronens gods, gejstligt gods, proprietærgods, mølleskyld, færgeskyld og tiender. Hertil må endvidere lægges beretninger om eksekutioner, som han var beordret til at foretage hos forarmede adelsmænd, hvis gårdes afgrøde end ikke kunne dække skatterne, og om skarer af usle bønder, der søgte til ham for at klage over deres nød og »stømperdom«, fordi han viste dem forståelse.

Ud af alt dette tegner sig da billedet af en rank personlighed, der ikke gik på akkord om ret og uret, ikke anglede efter gunst, titel eller rang, men fulgte sin overbevisnings lige kurs uden andre hensyn end dem, pligten og menneskekærligheden paalagde ham. Men billedet viser os også en mand, der bar store

byrder, indtil hans kræfter var brugt op. Hans løn stod ikke i et rimeligt forhold til hans arbejde og ansvar. Lad os da give ham den plads i vor landsdels historie, som han har fortjent.

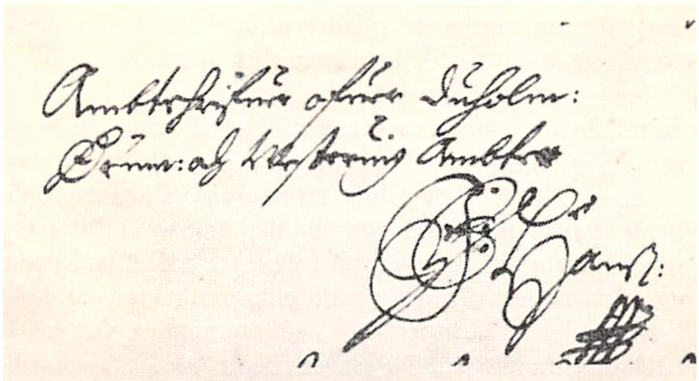

*

Ved sit ægteskab med Karen Christensdatter arvede Jens Hansen et par gårde i Thy (Tinstrup) og et par på Mors (Ejerslev og Sejerslev) samt nogle huse. 1685 blev han ejer af hovedgården Ullerup i Galtrup sogn på Mors. Den sidste adelige ejer, Sivert Brockenhus, havde den 11. juni 1674 pantsat gården til doktor Niels Bentzen i Aalborg. Da Brockenhus døde, var boet fallit. Det meste af bøndergodset var udlagt for gæld og skatterestancer. En gård i Tøving på omtrent 8 td. hartkorn var udlagt til nogle tjenestefolk for resterende løn. Det gods, der var udlagt for omkr. 2000 rdl. restancer til kongen, skænkede denne den 2. december 1684 til den afdøde herremands svigersøn »vores forskærer, os elskelige Christian Kruse«.

Da Jens Hansen overtog Ullerup, var der af bøn-

dergodset kun 2 gårde tilbage med tilsammen 21 td. hartkorn. Han præsterede da i løbet af et år, fra maj 1687 til maj 1688 at købe 30 bøndergårde. Den 5. maj 1688 underskrev han sin jordebog over Ullerup, hvortil der da hørte 227 td. 5 skp. hartkorn bøndergods. Han opnåede således at få gården kompletteret, så dens 34 td. hartkorn var skattefrit.

Jens Hansen blev dog ikke nogen særlig velstillet mand, hvad formue angår. Byfoged Rasmus Jørgensen i Nykøbing, der i 21 år havde tjent ved amtsstuen i Thisted, og som efter Jens Hansens død hjalp hans enke med råd og dåd, skrev 1735 i en indberetning, at hun »derpå forrenter mere, end gods og gård nogen tid kan gælde eller indbringe til vedkommendes betaling«. — »Vedkommende« var også i dette tilfælde Anne Søes arvinger på Kølbygaard, der i 1737 ved auktion købte gården og godset for 4400 rdl.

*

I tiden før 1671, da Jens Hansen som ca. 29årig ansattes her, ved vi intet om ham. Hans forældre og fødested kendes ikke. Derimod kendes to søskende til ham.

Søsteren Anne Hansdatter blev 1697 i Thisted gift med præsten Jens Iversen Holst i Vejerslev på Mors[20]).

Broderen Oluf (eller Ole) Hansen tjente sig hurtigt frem til høje poster inden for centraladministrationen i København. Efter at have været sekretær hos kgl. jægermester Vincens Joakim Hahn på Jægerspris (Abrahamstrup) blev han 1680 proviantskriver ved provianthuset i København, 1682 zahlmester, 1684 overzahlmester, 1690 deputeret i sø-

etaten, 1700 etatsråd. Han døde den 4. oktober 1710, idet han om bord på »Dannebrog« sammen med Ivar Huitfeldt sprang i luften i Køge Bugt. Han var gift med Anne Cecilie Bøfke, datter af handelsmand og rådmand i København, Ditmer Bøfke og hustru Maren Nansen, hvis fader var den kendte borgmester Hans Nansen. Oluf Hansens hus og have lå »uden for Østerport« i København[21]). Han efterlod sig en betydelig formue, af hvilken hans enke mistede en væsentlig del ved den store brand i 1728.

*

Jens Hansen blev den 5. juli 1676 i Thisted kirke viet til Karen Christensdatter. Hun var datter af forpagter på Tandrup Christen Nielsen og hustru Else Hansdatter, begge begravet i Bedsted kirke.

Da det ligger uden for vor opgave at give en fuldstændig stamtavle over Jens Hansens efterslægt, skal vi indskrænke os til at nævne hans børn og enkelte af efterkommerne, der ved deres virke fik særlig betydning.

1. Anne, døbt 1678, gift med justitsråd Friderich von der Maase, boede 1737 i Slesvig.

2. Else, døbt 1679, gift med sognepræst Søren Sørensen Lugge i Holstebro, der var søn af Anne Søe til Kølbygaard og hendes første mand, rådmand Søren Jacobsen Lugge i Thisted.

3. Dorte Margrete, døbt 1680. Ingen efterkommere.

5. Hans, døbt 1682, død 1758, magister, 1717 sognepræst i Søbymagle og Kirkerup, 1730 i Skelby og Gunderslev, 1748 provst i Øster Flakkebjerg herred, gift første gang 1718 med Ellen Christensdatter Mule, datter af assessor Chr. Mule i København, gift

anden gang 1723 med Magdalene Jort, datter af bygger Henning Jort i København. En søn af første ægteskab, Jens Hansen, var 1746—51 guvernør på St. Croix. Han var også gift 2 gange. En søn af ham, Hans Hansen, døde 1785 som student. En datter, Ellen Mule, født 1751, død 1767, blev 1766 gift med professor Vitus Monrad.

I sit andet ægteskab med Magdalene Jort havde provst Hans Hansen 3 sønner, Henning, Ole og Christian.

Henning Hansen, født 1725, død 1811, blev 1758 efter faderen sognepræst i Skelby og Gunderslev, provst i Tybjerg herred, gift 1758 med Maria Borch, datter af sognepræst Ancher Borch i Vordingborg. Af deres 12 børn og store efterslægt blev mange præster og mange forpagtere eller ejere af store gårde[22]).

Ole Hansen, født 1726, lærte navigation og var med på skibet »Slesvig«, der på hjemvejen fra Kina forliste med alt mandskabet.

Christian Hansen, født 1727, død 1803, kancellist (kontormand), var to gange i Vestindien, fæstede senere en gård i Skelby, hvor han giftede sig med degnens datter, Susanne Christiane Flakkebjerg. Han var noget af en filosof og udgav 1791 en bog, hvori han fortæller helt fængslende om sit begivenhedsrige liv og filosoferer over forskellige temaer[23]). Om sin slægt fortæller han bl. a.: »Min fader, magister Hans Hansen, var født i Thisted i Jylland af amtsforvalter Jens Hansen, som havde kun en liden herregård, men en stor hoben børn. Min fader var just blevet inspektator på Borchs kollegium, da hans farbroder, Ole Hansen, som kommissariatsherre endte

sine dage på orlogsskibet Dannebroge ved dets opbrændelse i Køge Bugt. Ved dette dødsfald mistede min fader sin største ven og velgører, og da han ikke kunne vente noget af betydning i arv efter sine forældre, og han nu ved sin farbroders død måtte mangle den understøttelse, som han af ham havde fået, og hvoraf han kunne have ventet mere i fremtiden, såsom etatsråd Hansen var en rig mand, havde ingen børn med sin frue og elskede fader overmåde, så gjorde han straks ansøgning hos biskop Worm om at blive skibspræst på den kgl. flåde. Han blev også dertil antaget og var med i 2 kampagner, den ene ved admiral Juul og den anden med et skib, som hans egen broder, kommandørkaptajn Peter Hansen, kommanderede. Derefter blev han anbefalet at prædike for den fangne grev Steenbuch og siden for generalkommissær von Platen i Kastellet, indtil han af hans kgl. majestæt allernådigst blev kaldet til at være sognepræst for Sørbymagle og Kirkerup menigheder«.

Christian Hansen og degnedatteren havde kun en søn, Hans Hansen, født 1769, der kom på kunstakademiet, hvor han 1791 fik den store sølvmedalje, blev portrætmaler, rejste til Dresden, Wien og Rom, blev medlem af akademiet og lektor i matematik, gift i Wien 1803 med Henriette Georgine Lie. Af deres 7 børn var den ældste den berømte maler, Carl Christian Constantin Hansen, født i Rom 1804, død 1880, historiemaler, professor, etatsråd, vicedirektør for kunstakademiet, gift 1846 med Magdalene Barbara Købke, datter af oberstløjtn. Niels Chr. Købke og Mette Maria Brun[24]).

Ligesom sin tipoldefader, amtsforvalteren, havde

Constantin Hansen 13 børn. En af sønnerne gik til søs som flere af slægten. Han satte som ung livet til i den biskayiske bugt. En anden, Ole Henning Hansen, blev kendt som forfatter til »Store Bededags Aften« og flere stykker for teatret. En datter, Henriette Hansine Hansen, var gift med præsten Valdemar Adolf Thisted, forfatter til »Breve fra Helvede« m. m.

5. Christian, døbt 1683. Ingen efterkommere.

6. Peter, døbt 1685, kadet 1703, flere år i engelsk tjeneste, 1708 adjudant hos Holmens chef, admiral von Støcken, 1710 kaptajnløjtnant og chef for fregatten »Ørnen«, senere orlogsskibet »Charlotte«, 1719 kommandørkaptajn, død 1727, begravet i Holmens kirke. Han var gift med Elisabeth Pelt. En søn, Ole Hansen, gik ligeledes til flåden og blev kontreadmiral. En datter, Dorthe Hansen, blev gift med kommandør Johan Christoffer Holst.

7. Birte, døbt 1687, død 1690

8. Vibeke, døbt 1689, død 1690
begravet samme
dag.

9. Frederik, døbt 1691, død 1693.

10. Ditmer, døbt 1692, død 1736, premierløjtnant ved søetaten, ugift. Han blev kaldt Ditmer Bøfke Hansen (efter Oluf Hansens svigerfader).

11. Marie, døbt 1696. Ingen efterkommere.

12. Birgitte Christine, død 1698.

13. Anne Cecilie, død 1700 (opkaldt efter Oluf Hansens kone).

Der mangler et par årgange af Thisted kirkebog. Derfor kan de to sidstes fødselsår ikke angives. Da kirkebogen har mange mangler, er der mulighed for,

at der har været flere børn, men et skifte fra 1737 efter Ditmer viser, at der ikke fandtes efterkommere efter andre end de her nævnte.

*

Amtsforvalter Jens Hansens efterkommere har stadig brugt navnet Hansen som efternavn i stedet for de sædvanlige patronymer (faderens fornavn med tilføjelse af —søn og —datter).

Noter og henvisninger.

[12]) En stor del af kongens gods var øde, og jordebogens indtægter for dette år udgjorde kun omkr. 450 rdl.

[13]) I rentekammeret var man foruroliget ved de stadigt voksende restancer hos bønderne på kronens gods, hvortil nævnedes årsager som misvækst, sandflugt, gennemmarcher og de tyngende skatter. Der blev da ved kgl. forordning af 10. august 1683 nedsat kommissioner, der skulle undersøge, hvor meget hver enkelt bonde kunne svare, og hvor meget han burde have eftergivet. Her i amterne kom kommissionen til at bestå af assessor i kammerkollegiet Niels Benzon og amtmand Jørgen Skeel Due.

[14]) Ved 4 auktioner, der blev afholdt 20. maj 1690, 1. juli 1691, 1. september 1702 og 1. juli 1711, bortsolgtes af kongens gods 190 td. 7 sk. 3 fj. 2 alb. samt 42 td. hartkorn tiender. Fra 1703 til 1720 lå det øde gods, der for resterende skatter var tildømt kongen, på omkr. 30 td. hartkorn.

[15]) Christen Villadsens rette håndtering blev fastslået ved tingsvidne af 28. juli 1712 på Hassing herreds ting.

[16]) »Noget mønster til efterlignelse var Hans Justesen ikke, da han efterlod sig 78 ukvitterede regnskaber, uagtet han havde det mindste kontor af dem alle (Aalborg og Viborg stifters kontor), idet der kun var 24 årlige regnskaber«. Carl Christiansen: Bidrag til dansk statshusholdnings historie).

[17]) Ved den auktion over kongens gods, der afholdtes den 1. september 1702, købte Jens Christensen Rodsted 4 gårde, liggende i Hundstrup, Tinstrup, Tilsted og Søndbjerg, for 138 rdl. — I regnskabet over auktionen er gjort denne notering: »Denne Jens Rodsted er forleden i november 1702 sejlet til Christianssand i Norge, hvor han efter beretning skal have befried sig med en enkekone, og har imidlertid

ingen anstalt gjort om pengenes betaling«. Han må have gjort et godt parti ved sit giftermål med enken. Den 10. maj 1703 blev der udstedt kvittering til ham for de nævnte penge, og han omtales senere som rådmand i Christianssand.

18) Rentekammerets kgl. resolutioner, nr. 11307.

19) Samme, nr. 20720.

20) Efter biskop Jens Birkerods dagbog. Thisted kirkebog mangler for dette år.

21) Rentekammerets kgl. resolutioner, nr. 9744, 22. juli 1690: »Oberzahlmester, justitsråd Ole Hansen må til arv og eje få 3 stykker jordsmon ved den plads, han har tilforhandlet sig ved de kgl. fiskerihuse uden for Østerport ved København«.
Samme, nr. 10213, 4. august 1691: »Justitsråd Ole Hansen må til bebyggelse få et stykke jord ved sin haveplads uden for Østerport«.

22) En selvbiografi af provst Henning Hansen er trykt i Personalhistorisk Tidsskr. 3, side 305 ff.

23) Bogen har den for tiden meget karakteristiske titel: Christian Hansens liv og levnet samt reflektioner over religionen, historien, kongen af Preussens skrifter og hr. professor Gamborgs nysa.

24) Jørn Rubow: Constantin Hansen (Danmarks malerkunst, 1937). H. R. Hiort-Lorenzen: De Fredericia Bruun'ers slægtebog, 2. udg., side 20.

Litteratur.

Carl Christiansen: Bidrag til dansk statshusholdnings historie under de to første enevoldskonger.

H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts historie.

H. G. Garde: Efterretninger om den danske sømagt.

Chr. Hansen: Chr. Hansens liv og levned etc.

J. Vahl: Slægtebog over afkommet af Christiern Nielsen, borgmester i Varde omkr. 1500.

H. J. Møller: Apoteker, assessor pharm. Jacob Møller og hans slægt.

Niels Stenfeldt: Nogle kirkebogsnekrologer fra det 18. årh., Personalh. Tidsskr. 8 rk. 4. bd., side 52—66 (Nekrologerne skrevet i kirkebøgerne for Sørbymagle og Skelby af provst Hans Hansen og sønnen provst Henning Hansen).

Mere om Else Kusk

Af F. ELLE JENSEN

I EN TIDLIGERE ARTIKEL om Læger og Folkekirurger (Fra Thisted Amt 1956) omtales bl. a. ogsaa den Retssag, som paa Foranledning af Læge Nicolaysen i Ydby og hans Kollega, Læge Rafn i Vestervig, blev rejst mod Else Kusk, Ydby, og som endte med, at hun ved Hassing-Refs Herreders Ting 1839 for Kvaksalveri ikendtes en Bøde paa 20 Rbd. Af de Papirer, jeg ved Udarbejdelsen af min Artikel havde ved Haanden, fremgik ikke noget om, hvorvidt Dommen havde den ønskede Indflydelse paa hendes fremtidige Vandel, men en Gennemgang af Dokumenter til Justitsprotokollen for 1846 viser ikke blot, at hun afsonede Bøden md 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød, men ogsaa at hun ikke af Straffen blev bragt til at vandre paa Dydens Vej, eftersom hun i dette Aar atter maatte møde for Herredsfogden, meldt for samme Forseelse som forhen. Klageren var efter Læge Nicolaysens Død Læge Rafn alene, men han havde nu ogsaa sin særlige Grund til at optræde som Angiver, idet hun, som det vil ses af det efterfølgende, havde taget Patienter fra hans Egn i Kur. Da denne Retssag naturligt slutter sig til det allerede tidligere berettede, skal der nedenfor gøres nær-

mere Rede for dens Forløb, saa meget mere som den giver os nogle Oplysninger om Else Kusk privat, der kan bidrage til en Forstaaelse af hendes Karakter.

Else Kusk var født 1789 i Taabel, Datter af Gaardmand Anders Christensen, kaldet Laursen, og nu gift med Aftægtsmand, tidligere Husmand Chr. Christensen (Kusk) i Ydby. Hun var, erklærede Pastor Carstensen, Boddum, paa Rettens Forespørgsel om hendes Vandel, noget fordrukken, og Familiens økonomiske Forhold var kun maadelige (d. 4. Sept. 1846). I den sidste Oplysning har vi formodentlig en Forklaring paa, at hun efter sin Domfældelse ikke holdt op med at praktisere; hun har vistnok ikke været nogen stærk Karakter, og naar saa Folk henvendte sig til hende om at faa Hjælp, har hun ikke kunnet modstaa Fristelsen til at tjene en Skilling ved at bruge sine gamle Husraad. Hertil kom, at hendes Sognefælle og Fjende Nr. 1, Læge Nicolaysen, der havde holdt vaagent Øje med hende, allerede i 1839 var afgaaet ved Døden, og hun har da nok haabet, at nu var der ingen til at angive hende for Øvrigheden. Men hun glemte sin Fjende Nr. 2!

Thi den 4. Maj 1846 tilstillede Læge Rafn Herredsfogden en Klage, hvori han melder, at »Kvaksalversken« Else Kusk nu igen i nogen Tid har drevet en ulovlig Lægepraksis, og at han af den Grund ønsker hende straffet. Hun har saaledes, oplyser han, haft en Pige, der tjente hos Provst Blichfeldt i Vestervig, under Behandling for en Knæskade, ligeledes Husmand P. Chr. Jensen, Taabel Mark, for Benbrud og Boelsmand Jens Hermansen, Hurup, for Skade i Bryst og Ribben, hvilket vilde fremgaa ved videre retslig Undersøgelse.

Fremstillet for Retten forklarede Stuepige Johanne Pedersdatter, Vestervig, at hun ved at falde ned ad en Trappe i Præstegaarden havde slaaet det venstre Knæ, saa hun vanskeligt kunde gaa, og at hun derfor var taget hjem til sin Fader i Randrup. Her havde man da sendt Bud til Else Kusk, der kom og smurte Benet med »noget i en Flaske«. 14 Dage senere kunde hun gaa. Hvad hendes Fader havde betalt for Kuren, vidste hun ikke. Husmand P. Chr. Jensen oplyste, at han for to Aar siden havde brækket sit ene Ben, da han kørte hjem fra Gaardhusmølle, og var blevet bragt ind et Sted undervejs. Derfra havde man saa ladet Else Kusk hente, og efter at hun havde forbundet ham, var han blevet kørt hjem. Han laa til Sengs i 5 Maaneder og fik i den Tid af og til Besøg af hende, og hun plejede da at smøre Benet. Siden gik han et Par Maaneder ved Krykker, men nu var han helt rask. For hendes Behandling havde han givet hende 1 à 2 Rbd. og ellers nogle Fødevarer. Ogsaa Gaardmand Niels Skaarup, Taabel, som Rafn havde angivet som en af Else Kusks Patienter, blev afhørt. Han havde for to Aar siden faaet Benet sparket over af en Hest, og da han havde hørt Tale om Elses Færdighed, fik han hende til at forbinde sig. Han laa til Sengs et Par Maaneder og gik lige saa længe ved Krykker, dog uden helt at komme sig, og det ene Ben var nu en Tomme kortere end det andet. Han syntes egentlig ikke, hendes Behandling hjalp, derfor indskrænkede han sig nu til at bruge hendes Smørelse og søgte ellers, saa godt han kunde, at klare sig paa anden Maade. Doktor havde han ikke søgt, da han ikke vidste, hvad Gavn det kunde gøre. Else havde faaet sin Betaling i Fødevarer, af Penge havde han saa godt som ingen givet hende (d. 6. Juli 1846).

Den 4. August var Else selv i Forhør. Hun tilstod, at hun havde haft de tre Personer i Kur, og at hun havde behandlet dem med Forbinding og Omslag med Blyvand o. a., ligesom hun erkendte at have aflagt Besøg hos dem. Som Grund til sin »Forbrydelse« angav hun, at det ikke var til at undgaa Folk, naar de henvendte sig til hende, men hun vidste ikke at have brugt andre Remedier end Blyvandet og Borolie, og hun lagde aldrig Skjul paa, hvad det var, hun lavede sine Medikamenter af.

De optagne Forhør tilstilledes Amtet, der omgaaende tog Affære ved allerede den 13. August at beordre Sag anlagt mod Else Kusk, samtidig med at det beskikkede Prokuratorerne Sørensen, Winthersmølle, og Nyegaard, Thisted, til at være henholdsvis Aktor og Defensor i den. Da ingen af dem i deres Indlæg nævner Boelsmand Jens Hermansen, Hurup, og der intet findes om ham i de opbevarede Retsdukumenter, kunde det se ud til, at han slet ikke har været afhørt.

Begge Prokuratorer fattede sig kort. Sørensen erklærede, at han efter at have gennemlæst Forhørene fandt det unødigt at indhente yderligere Oplysninger, saa han kunde nøjes med at udfærdige Domsbegæring, gaaende ud paa, at Else Kusk for sin »Forbrydelse« med at have taget tre Patienter i Kur i Stedet for at henvise dem til den autoriserede Læge, der oven i Købet boede i samme Sogn, burde straffes efter Lovens Strenghed i Henhold til Kvaksalveriforordningen af 1794. Denne takserede Overtrædelse første Gang til en Bøde paa 20 Rd. til Sognets fattige, subsidiært Vand og Brød i 8 Dage — den Straf, Else blev idømt 1839, men anden Gang til 6 Mdr.s Forbedringshus og dobbelt op ved gentagen Forseelse. Hertil kom Sagens Omkostninger.

Overfor Aktors Paastand hævdede Defensor, at Else jo bare havde kureret en Pige for Benskade og to Mænd for Laarbrud uden i mindste Maade at udsætte deres Liv for Fare; tværtimod var de to blevet fuldstændig helbredt, og den tredje kunde forrette sit Arbejde. Hun havde derved kun betjent sig af almindelige Husraad og havde i Virkeligheden ikke gjort andet end komme nogle lidende Mennesker til Hjælp, for hvilket hun kun havde modtaget en ringe Godtgørelse i Fødemidler. Han bestred derfor, at Else kunde straffes efter Kvaksalveriloven og paastod hende frikendt for Anklage.

I Dommen, der faldt den 9. September, blev der dog intet Hensyn taget til Defensors Indlæg, Else kendtes skyldig, men ved Udmaalingen af Straffen benyttedes en Forordning af 12. Juni 1816, som tillod Anvendelse af en betydelig mildere Praksis ved i visse Tilfælde at konvertere Forbedringshus til Fængsel paa Vand og Brød, oven i Købet med den Tilføjelse, at det burde undersøges, om den domfældte da kunde taale dette, og at Straffen i alt Fald, om han var fyldt 60, skulde ændres til simpelt fængsel.

Som anden gang skyldig faldt Else Kusk ind under disse Bestemmelser; Spørgsmaalet var saa blot, hvordan hendes Helbredstilstand var, og herom forhørte Retten sig derfor hos Læge Rafn. Han svarede imidlertid, at han som Angiver, altsaa Part i Sagen, ikke kunde svare paa det stillede Spørgsmaal, og han maatte derfor henvise til at faa nærmere Besked gennem Distriktslægen. Forøvrigt mente han, det aldrig paa Forhaand med Sikkerhed kunde siges, hvad en Person kunde taale, det vilde først vise sig under Udsoningen; gav den sig betænkelige Udslag, maatte

man tage de fornødne Hensyn. Else Kusks Alder fik man oplyst ved Henvendelse til Provst Blichfeldt; hun var nu 58 Aar.

Om man har indhentet nogen Erklæring hos Distriktslægen i Thisted, ses ikke, maaske har man ogsaa mellem Linierne i Rafns Erklæring ment at kunne læse hans Syn paa Sagen; i alt Fald blev Else Kusk i Overensstemmelse med Forordningen af 1816, der netop satte Lighedstegn mellem 6 Maaneders Forbedringshus og 6 × 5 Dages Vand og Brød, ikendt den sidste Straf, ligesom hun skulde betale Sagens Omkostninger med 4 og 3 Rbd. til henholdsvis Aktor og Defensor.

Dermed endte Krigen, og Rafn kunde i sin næste Aarsberetning til Fysikus i Viborg den 1. Jan. 1847 triumferende meddele om sin vundne Sejr over »den bekendte« Else Kusk. Det tør vel ogsaa antages, at Dommen denne Gang har haft den tilsigtede Virkning, thi de 6 × 5 Dages Vand og Brød var i sig selv en saa ubehagelig Oplevelse, ikke mindst for en Kone, der nærmede sig de 60, at de nok kunde faa hende til for Fremtiden at vare sig for at komme i Konflikt med Lovens strenge Bogstav.

Slægten Nørgaard
paa Grim-Nørgaard i Gjettrup Sogn

Af OLAF NØRGAARD

GAARDEN GRIM-NØRGAARD, eller Nørgaard, som den tidligere hed, ligger paa en Jord, som har været beboet fra meget gammel Tid. Talrige Fund af Flinteredskaber, især Økser, vidner om tæt Bebyggelse gennem Stenalderen, og Højene Gydhøj, de to Thulehøje, en unavngiven Høj nordligst i Heden, samt de nu sløjfede Lillevang Høj og Store og Bitte Andershøj fortæller om Bebyggelse i Bronzealderen. Fra Jernalderen stammer vel de saakaldte »Svenskegrave«, en Oldtidshustomt i den nordvestlige Del af Heden, og en i 1949 oppløjet Stolpesten eller Mortersten stammer ogsaa fra denne Periode. Gaardens første Historie taber sig i Fortidens Mørke, vi kan ikke sige blot tilnærmelsesvis, hvornaar den er grundlagt, men visse Forhold tyder paa, at den er meget gammel.

I Vestervig Klosters Jordebog for 1612—13 nævnes Landgilden for første Gang, den var da: 4 Pund (8 Tønder) Byg, 1 Pund Malt, 5 Heste Gæsteri, samt hvert andet Aar: 1½ Lispund Flæsk, og 10 Skilling, 2 Album »Tømmertræpenge«.

Efter alt at dømme har det kun været i nogle faa Aar før 1612, at 1 Pund af Kornskylden blev ydet som 1 Pund Malt. Den egentlige gamle Kornskyld var 5 Pund eller 10 Tønder Byg, hvilket var en ret betydelig Skyld af en Gaard; saavidt vi kan skønne med rimelig Sandsynlighed, viser denne Skyld, at Grim-Nørgaard har eksisteret som en af de største Gaarde i Sognet i Middelalderens sidste Aarhundreder; de noget yngre middelalderlige Fæstegaarde ydede nemlig i Thy som mange andre Steder Smørskyld i Stedet for Kornskyld.

De 5 Heste Gæsteri var den overalt paa Egnen almindelige Afløsning af Fæstebøndernes Pligt til at underholde Godsherren, hans Svende og hans Heste. Den var almindeligvis paalignet saaledes, at der for hver 2 Tønder Skyld ydedes 1 Hest Gæsteri.

De to sidstnævnte Afgifter, Flæsk og Tømmertræpenge, var overalt paa Vestervig og Ørum Godser en Afløsning af Pligten til at yde et »Skovsvin«, d. v. s. et magert Svin, aarligt for Retten til at drive Svinene paa Olden i Skovene. Skovene var, saavidt det kan skønnes, forsvundet i Løbet af Middelalderen overalt i Thy, men Afgiften blev staaende. Afløsningen til Flæsk og Tømmertræpenge synes at være sket efter ca. 1540, da Ørum og Vestervig Kloster Godser blev forenede, men før 1574, da der ifølge en Liste over Lenenes Indtægter (Erslev) ydedes ialt 389 Pund Flæsk af Vestervig Klosters Gods. Naar en Del af Afløsningen kaldes Tømmertræpenge, betyder dette formentlig, at Afgiften ogsaa var at betragte som en Slags Betaling for at hente »Tømmertræ« i Skovene.

Om Agerfordelingen faar vi god Besked gennem Opmaalingen i »Markbogen« fra 1683. Af denne

fremgaar det, at Grim-Nørgaard har været en Særbrudsgaard, d. v. s. en Gaard, som lige fra Grundlæggelsen har haft sin Jord liggende samlet for sig selv og ikke haft Del i andre Gaardes eller Byers Jorder, hvilket var ret usædvanligt paa denne Tid.

Paa det vedføjede Kort fra 1780—1800 ses Gaar-

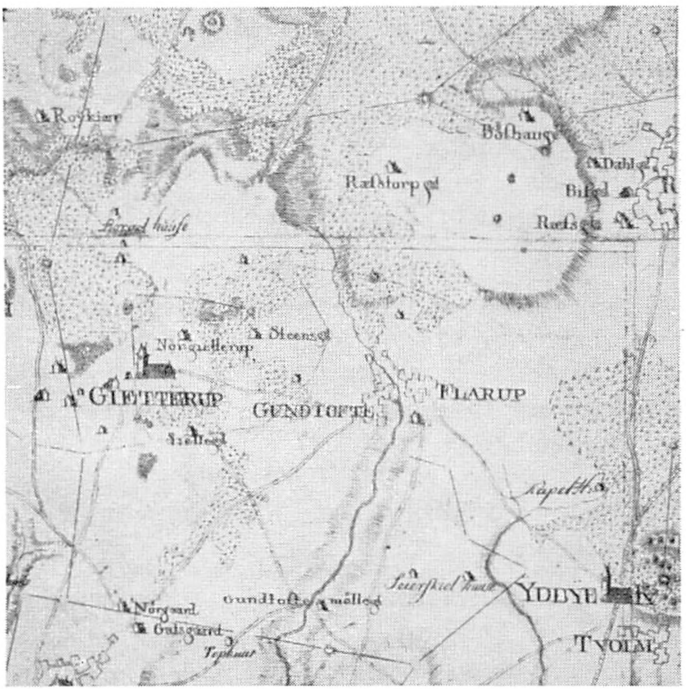

Kort fra 1780—1800, udført som Forarbejde til Videnskabernes Selskabs Kort; Originalen i Geodætisk Institut. Grim-Nørgaard er den Gaard, der ligger næsten lige Nord for Stensgaard. Lige Øst for Grim-Nørgaard, paa det Højdepunkt, hvor to Linier mødes, laa Gaarden Refshove, hvis Bygninger synes at være blevet nedrevet ca. 1770—1780; Jorden blev lagt under Stensgaard.

dens Beliggenhed; alle Forhold tyder paa, at denne Beliggenhed er den oprindelige.

Hermed er Oplysningerne fra de første 3—4 Hundrede Aar af Gaardens Historie udtømt; om den fra Grundlæggelsen har været Selveje, kan desværre ikke oplyses. Da vi første Gang hører om Gaarden, er den Fæstegaard under Vestervig Kloster; den har iøvrigt skiftet Ejer flere Gange, som det fremgaar af nedenstaaende Oversigt.

—1688

Vestervig Kloster, som 1661—1681 tilhørte Joachim Irgens.

Før og efter denne Periode var Klosteret Krongods.

1688—1716

Krongods, udlagt til Underhold af den nationale Rytterhær.

1716—1719

Sognepræst til Hvidbjerg-Lyngs Menigheder, Peder Nielsen.

1719—1739

Borgmester i Viborg, Hans Knudsen Rafn.

1739—1741

Sognepræst til Nørholm Menighed, Niels Lauritsen Ursin.

1741—1744

Storbonden Poul Sørensen, Gjettrupgaard, Gjettrup.

1744—1751

Assessor Jens Jørgen Hopp til Irup i Hørdum.

1751—1760

Major Poul von Klingenberg til Tandrup og Koustrup.

1760—

Selveje.

Efter denne korte Oversigt over Gaardens ældste Historie og over Ejerne skal vi gaa over til at skildre Beboernes, Fæstebøndernes Historie.

Mads Ubbesen 1597—1602

Den første Oplysning om ham stammer fra Hassing-Refs Herreders Tingbog, der fortæller, at hans Kone i 1597 havde en Strid med Christen Madsens Kone i Gundtoftgaard om Gaardens Stolestade i Gjettrup Kirke. Han nævnes igen i Ørum Lens Skattemandtaller fra 1600 og 1602, sidstnævnte Sted oplyses det, at han havde en Karl paa Gaarden; hans Navn var Niels. I 1612 og senere træffer vi en Ubbe Madsen paa Refsgaard i Hurup Sogn, det er sandsynligvis Mads Ubbesens ældste Søn; om Mads Ubbesen har været beslægtet med sin Efterfølger i Grim-Nørgaard vides ikke.

Anders Thordsen 1606—1620

Han nævnes i Ørum Lens Skattemandtaller 1606—1620, førstnævnte Aar staar der: Anders Thordsen i Nørgaard, det er første Gang, vi træffer Navnet Nørgaard. I Skattemandtallet for 1622 finder vi en Maren Rasmusdatter paa Anders Thordsens Plads, det maa være hans Kone, der er blevet siddende som Fæster efter Mandens Død. De havde fire Børn:

Thord Andersen
Rasmus Andersen, begravet 13. Marts 1674
Christen Andersen, begravet 14. Marts 1648
Mads Andersen, begravet 2. Februar 1676.

Thord Andersen nævnes i et Missive til Claus Daa, Lensmand paa Vestervig Kloster, dateret 13. November 1623. Lensmanden har berettet for Kongen, at en af de tidligere udskrevne Soldater, Jens Thamissøn paa Nørgjettrup, har gjort Tingfred paa en af Kronens Tjenere (Fæstebønder) Thord Andersen i Nørgaard. »Da samme Tingfred efter Soldatens Angivelse skal gælde Liv og Hals«, skal Claus Daa sende Soldaten velforvaret til København.

Det er ikke helt klart, hvad Sagen gaar ud paa, men der maa have været Tale om en ret alvorlig Forbrydelse, muligvis et Overfald paa Tingstedet. Jens Thamissøn blev dømt til at arbejde i Jern paa Bremerholm, men blev Aaret efter benaadet. Lensmanden paa Vestervig fik Ordre til at aftinge Forseelsen med ham, eftersom Forseelsen og hans Formue er til; endvidere skulde Lensmanden tage Forsikring af Jens Thamissøn og den overfaldne Thord Andersen, »at de herefter i alle Maader vil være hinanden ubevarede«. Det betyder vel, at Jens Thamissøn har maattet give en vis Erstatning til Thord Andersen, og at de herefter har givet hinanden Haanden som gode Venner.

Thord Andersen maa være død før 1647, det Aar Kirkebøgerne begynder. Han havde to Børn, Poul og Anna; Anna var gift med Fæstebonden paa Nørgjettrup, Krabbe Nielsen.

Rasmus Andersen boede i Gjettrup, hvor han muligvis har haft en Gaard i Fæste. Han havde en Datter, Anna, der først var gift med Fæstebonden Bolle Mouritsen og efter hans Død med Degnen i Gjettrup, Claus Christensen Degn. Se herom i Thisted Amts Aarbog 1918, pag. 69.

Christen Andersen havde en Del af Gaarden i Fæste i nogen Tid, hvor længe vides ikke. I Følge Kirkebogen blev hans Hustru begravet 20. Maj 1647; samme Aar, 5. December, giftede han sig igen med en Else Madsdatter, men døde selv allerede Marts 1648. Den af Brødrene, der førte Slægten videre paa Grim-Nørgaard, var

Mads Andersen, 1627—1676

Om ham har vi en vigtig Notits i et ufuldstændigt Lensregnskab fra Vestervig Kloster. Regnskabet gælder fra 1. Maj til 19. Oktober 1627; paa sidst-

nævnte Dato: »Indtog Fjenderne forannævnte Kloster, og blev det mægtig med alt, hvis der forefandtes«. I Regnskabet staar: »Mads Andersen i Nørgaard i Gjettrup Sogn stedte to Tønder Skyld i den Gaard, som hans Moder for hannem oplod. Saa han haver nu halvfemte Tønder Skyld i samme Gaard, og hans Moder ikke uden ½ Tønde derudi, gav til Indfæstning 11 Daler«.

Hele Gaardens Skyld var 10 Tønder Korn, og den var altsaa bortfæstet med 4½ Tønde til Mads Andersen, ½ Tønde til hans Moder og sandsynligvis 5 Tønder til Christen Andersen. Moderens Andel er vel at betragte som en Slags Aftægt, der er tilfaldet Mads Andersen efter hendes Død. Det er første Gang, vi møder denne Inddeling af Gaarden i to Halvdele, der bortfæstes hver for sig; Ordningen bestod lige til 1783.

Mads Andersen kender vi fra en Sag i Refs Herreds Tingbog 1655. Sagen er rejst af Søren Madsen, Gjettrup, der havde udført forskelligt Arbejde for Mads Andersen og ikke faaet nogen Betaling derfor. Blandt andet havde Søren Madsen nogle Dage før Jul 1654 kørt »Mads Andersens Hosbonds Køren med Mads Andersens egen Øg og Vogn til Kabbild«. Det maa være Herregaarden Kabbel ved Lemvig Fjord, der her er Tale om, for det oplyses, at Søren Madsen havde kørt 4 Dage paa nævnte Tur, de 3 Dage »vesten om«, den fjerde Dag til Oddesund. Endvidere havde Søren Madsen slaaet Hø 2 Dage for Mads Andersen, høstet en Dag og tækket en Dag, altsammen uden Betaling. Mads Andersen var blevet stævnet til at møde paa Tinget, men var ikke mødt. Udgangen af Sagen kendes ikke, den er vel blevet forligt.

Som tidligere nævnt var Thy blevet besat af fjendtlige Tropper den Dag, Mads Andersen fik sin fædrene Gaard i Fæste. Senere var Landet besat af Svenskerne 1644—45 og igen 1658—1660. Enkeltheder om Troppernes Færden i Sognet mangler, kun om den sidste Besættelse véd vi, at Sognemændene i Gjettrup maatte levere Tropperne en Stud. I Tingbogen finder vi anført hver enkelt Mands Bidrag til denne Udskrivning; Mads Andersen betalte 1 Mark 2 Skilling.

1661 blev Vestervig Kloster solgt fra Kronen til Joachim Irgens; han var en haard Herre, der plagede Bønderne med meget Hoveri, saa de ikke fik Tid til at drive deres egne Gaarde. Se Thisted Amts Aarbog 1929. Naar de ikke kunde svare deres Landgilde, lod han dem sætte ud; paa denne Maade blev mange Gaarde i Sydthy øde, og fra ca. 1664 laa den ene Halvgaard af Grim-Nørgaard øde i en Aarrække.

Mads Andersens Kone hed Bodil Nielsdatter, hun var vistnok Søster til Fæstebonden paa Nørgjettrup, Krabbe Nielsen. Hun blev begravet 26. August 1669. I 1672 oplyser Folkeskattemandtallene fra Vestervig Klosters Amtsarkiv, at Mads Andersen havde en voksen Søn og en voksen Datter hjemme hos sig paa Gaarden, saa han har nok været svagelig paa sine gamle Dage. Han blev begravet 2. Februar 1676, sikkert omkring 70 Aar gammel. I Ægteskabet med Bodil Nielsdatter var der 7 Børn:

Anders Madsen, begravet 3. Juli 1664
Maren Madsdatter, f. 1630, begr. 6. Marts 1712
Niels Madsen
Kirsten Madsdatter
Thord Madsen, begravet 18. Juni 1647
Thord Madsen, døbt 9. Juli 1648
Christen Madsen, døbt 20. Juli 1651

Maren Madsdatter blev 22. August 1658 gift med Fæsteren paa Kobberøgaard, Gjettrup Sogn, Enkemanden Jens Therkildsen. Deres Efterkommere sad paa Kobberøgaard til 1840.

Kirsten Madsdatter fik i 1666 et uægte Barn, Anna, døbt 21. Januar; i Kirkebogen staar: Moderen beskyldte en Soldat, Christen Thomsen. Kirsten Madsdatter blev 22. Marts 1683 gift med Søren Andersen af Kallerup, Hvidbjerg Sogn, og er vel flyttet til Thyholm med ham.

Christen Madsen blev omkring 1683 gift med en Anna Christensdatter og flyttede derefter til Knudsgaard i Kobberø, hvor han boede til sin Død 1731.

Thord Madsen opholdt sig en Tid hjemme paa Gaarden, flyttede senere med Christen Madsen til Knudsgaard; begge de to Brødre optraadte i Sommeren 1705 som Vidner i Sagen mod Pastor Jacob Sørensen Schive i Helligsø-Gjettrup. Af Vidneudsagnene fremgaar, at Thord Madsen i 1704 har tjent som Karl i Præstegaarden i Helligsø, og at han af og til har været lidt forvirret i Hovedet. Det er ikke helt sikkert, at Thord Madsen er døbt 9. Juli 1648; paa denne Dato fik Forældrene et Barn døbt, men Navnet mangler. Da Thord Madsen sandsynligvis er opkaldt efter det Barn af samme Navn, der døde 1647, er det naturligt at anbringe ham her, men Pladsen kan ogsaa tilkomme enten Kirsten eller Niels.

Niels Madsen blev Faderens Efterfølger paa hans Halvdel af Gaarden, den anden Halvdel laa jo øde siden 1664.

Niels Madsen 1676—1710

Kort Tid efter hans Overtagelse af Fæstemaalet kom Vestervig Kloster igen under Kronen. Det var en stor Fordel for Fæstebønderne, det betød mindre Hoveri.

Den største Begivenhed i Niels Madsens Tid var Opmaalingen og Vurderingen af Gaardens Jorder til Christian den Femtes Matrikel, 1688. Hele denne Opmaaling findes beskrevet i den tidligere omtalte Markbog, der giver Oplysning om Areal, Jordens Godhed, Dyrkningsmaade o. s. v. Det dyrkede Areal

var paa 45,6 Tønder Land, større end paa nogen anden Gaard i Sognet i denne Tid. Hartkornet var paa 5 Tønder, 7 Skæpper, 2 Fjerdingkar. Mellem ¼ og ⅓ af Arealet var »Brødjord«; denne Jord blev gødet hvert 4. Aar, derefter blev der i to Aar dyrket Byg, i et Aar Blandkorn (Rug og Havre) og i et Aar Havre. Derefter hvilede Jorden i 6 Aar, og man begyndte derefter forfra i samme Rækkefølge. »Brødjorden« var den Jord, der ligger omkring Gydhøj og paa den nuværende Alsæde. Resten af Jorden kaldtes »Udmarksjord«, denne Jord blev aldrig gødet, der blev saaet Havre i 4 Aar, derefter hvilede Jorden i 10 Aar.

Markerne var inddelt i lange, smalle Agre, der var ialt 139. Af disse var der enkelte, som tilhørte Nabogaarde, saaledes havde Nørgjettrup 12 Agre, Refshove havde 3 Agre, og Bolle Mouritsen i Gjettrup havde 1 Ager. Hvorledes disse Agre er kommet i de nævnte Gaardes Besiddelse, kan ikke oplyses; der er ikke Tale om noget Fællesskab, da Grim-Nørgaard i saa Fald skulde have haft tilsvarende Agre paa disse Gaardes Marker. Maaske kan der være Tale om Køb eller Arv.

Foruden den dyrkede Jord var der udstrakte udyrkede Arealer, hvis Størrelse ikke oplyses. Markbogen oplyser, at der i Gydkær kan avles 2 Læs godt Hø og 2 Læs »Mosefoder«, paa Overdrevet kan der græsses 4 Kreaturer, paa Hvilejorden 6 Kreaturer.

Den Halvdel af Gaarden, som havde ligget øde siden 1664, blev i 1693 fæstet af Niels Madsens ældste Søn, Anders Nielsen. Det har ikke været behageligt at komme til at dyrke en Jord, der havde ligget øde i saa lang Tid, og han fik da ogsaa tre Aars Frihed for Landgilde og Skatter 1. Jan. 1694—1. Jan. 1697.

Fra 1695 har vi en Synsforretning paa Gaarden; det hedder her: Niels Madsen, en Halvgaard besat, nu Anders Nielsen, som har Frihed paa den halve øde Gaard. Befunden ved Commissionen at have 3 Bæster (Heste), 2 Køer, 2 Ungnød, 6 Faar. Kan avle 6 Læs Hø. Rolling (Stuehus) 9 Fag, Lade 6, Fæhus og Stald 5 Fag, ialt 20 Fag.

Det er første Gang, vi faar lidt at vide om de smaa, lave Huse, hvor Fæstebønderne levede deres daglige Liv, og det er jo ikke store Oplysninger, der gives, Fantasien maa besørge Resten.

Der er én Side af Nørgaardfamiliens Dagligliv, der er veloplyst, og det er deres Omgangskreds; den tegner sig gennem Kirkebøgernes Oplysninger om Faddere ved Barnedaaben. I Mads Andersens Tid træffer vi her hans Broder, Rasmus Andersen i Gjettrup og de allernærmeste Naboer, Folkene fra Refshove, Stensgaard og Nørgjettrup. I Niels Madsens Tid træffer vi hans Søskende og deres Ægtefæller fra Kobberøgaard og Knudsgaard, og ligesom i Faderens Tid Naboerne fra Nørgjettrup, Stensgaard og Refshove, endvidere Fæstebonden Bolle Mauritsen i Gjettrup, der jo var gift med Niels Madsens Kusine, Anna Rasmusdatter. Enkelte ukendte kan træffes, men det er Undtagelsen, Reglen er: Familie og nærmeste Naboer.

Niels Madsens Hustru hed Anna Christensdatter; hvor hun stammer fra vides ikke, maaske er det hans Kusine, Datter af Christen Andersen, der døde 1648. Hun blev begravet 17. Maj 1711, 75 Aar gammel. Da var Niels Madsen sandsynligvis død; i Kirkebogen staar nemlig, at paa nævnte Dato blev begra-

vet salig Niels Madsens Hustru. De havde sammen 7 Børn, hvoraf 6 opnaaede voksen Alder:

Maren Nielsdatter, døbt 12. Maj 1668
Anders Nielsen, døbt 6. Marts 1670
Bodil Nielsdatter, døbt 17. August 1673
Mads Nielsen & Anna Nielsdatter, døbt 17. Januar 1677, Anna begravet 9. Sept. 1677
Maren Nielsdatter, døbt 17. December 1682.

Maren Nielsdatter blev 13. December 1692 gift med Christen Bertelsen af Skyum i Hassing Herred, de boede senere en Tid i Gjettrup.

Om Anders Nielsen har vi allerede hørt, at han i 1693 fæstede den øde Halvdel af Gaarden. Han var ligesom sine Farbrødre Christen og Thord Madsen indkaldt som Vidne i 1705 i Sagen mod Pastor Jacob Sørensen Schive i Helligsø. Anders Nielsens Kone hed Anna Nielsdatter, og de havde kun eet Barn, Niels Andersen, døbt 28. Februar 1720. Ved Faderens Død 1745 blev Sønnen hans Efterfølger som Fæster af Halvgaarden.

Bodil Nielsdatters Skæbne er ukendt.

Mads Nielsen blev 28. Juli 1709 gift med en Anna Nielsdatter; de boede senere i Gundtoft. Christen Nielsen blev Faderens Efterfølger paa hans Halvgaard, og den yngste af Børnene, Maren Nielsdatter, blev 2. Juli 1713 gift med Christen Smed af Gundtoft; hun døde allerede 1½ Aar senere, vistnok barnløs.

Christen Nielsen 1710—1741

Som det fremgaar af Oversigten i Begyndelsen af denne Artikel skiftede Gaarden Ejer flere Gange i hans Tid, men disse Ejerskifter mærkedes ikke af Beboerne. Nogle af Ejerne boede i helt andre Egne af Landet, og det er vel denne Kendsgerning, der har været medvirkende til, at den gamle Landgilde, der blev ydet i Naturalier, Korn, Flæsk, blev afløst af en

Pengeafgift. Denne Afgift, der var paa 10 Rigsdaler aarligt, nævnes første Gang i Skiftet efter den i 1718 afdøde Sognepræst i Hvidbjerg-Lyngs Peder Nielsen. Endvidere var Fæsterne blevet fri for Hoveri, vel en praktisk Følge af, at Gaardens Ejere ikke var i Stand til at udnytte denne Pligt. Hoveriet blev aldrig genindført, heller ikke da Gaarden i 1744—1760 igen kom under en Herremand.

ChristenNielsens Kone hed Kirstine Nielsdatter; hvor hun stammer fra, vides ikke. Som det vil fremgaa af Skiftet, lykkedes det dem i de Aar, de sad som Fæstere paa Gaarden, at samle en stor Formue, og man kan vel slutte heraf, at de har været driftige og sparsommelige Folk. Tiderne var jo ikke de allerbedste for Landbruget, og Skatterne var haarde. De havde 6 Børn, der alle opnaaede voksen Alder. I en Tid, hvor Børnedødeligheden var meget høj, kan man vel ogsaa tage dette som Udtryk for en vis Dygtighed og Sans for Orden og Hygiejne.

Maren Christensdatter, døbt 17. Jan. 1717
Niels Christensen den Ældre, døbt 1. April 1720
Karen Christensdatter, f. Maj 1723
Poul Christensen, døbt 13. Marts 1726
Niels Christensen den Yngre, døbt 1. Aug. 1729
Anna Christensdatter.

Maren Christensdatter blev 12. Juni 1744 gift med Peder Christensen Melgaard af Egebjerg i Hvidbjerg Sogn. De boede siden i Egebjerg.

Karen Christensdatter blev 9. November 1764 gift med Fæsteren paa Nørgjettrup Christen Christensen. Hun døde 1782, barnløs.

Anna Christensdatter blev 19. Februar 1751 gift med Lars Christensen af Kortegaard i Randrup, Vestervig Sogn. De boede siden paa Kortegaard.

Poul Christensen købte i 1780 en lille Ejendom i Jestrup, Lyngs Sogn, og giftede sig samme Aar med en Mette Madsdatter af Jestrup. Han boede i Jestrup til sin Død 1789.

De to Brødre, Niels Christensen den Ældre og Niels Christensen den Yngre, blev efter hinanden Faderens Efterfølgere paa hans Halvdel af Gaarden, Niels den Ældre tilsidst Ejer af hele Gaarden.

Niels Christensen den Ældre og Niels Christensen den Yngre 1741—1785

Christen Nielsen maa have været affældig paa sine ældre Aar, og den ældste af Sønnerne, Niels, fik da, som det var Skik og Brug, Faderens Gaard i Fæste. Fæstebrevet, der er udstedt 8. Marts 1741 af Gaardejer Poul Sørensen, Gjettrupgaard, kendes i Afskrift fra Skiftet efter Kirsten Nielsdatter. Det fortæller, at Niels Christensen faar Gaarden i Fæste paa Livstid formedelst Faderens høje Alderdom; han skal aarligt svare i Landgilde 4 Slettedaler 1 Mark, svare alle kongelig Majestæts Skatter og Udgifter, dyrke Jorden forsvarligt, forbedre Bygningerne og omgaas sine gamle Forældre som en lydig Søn anstaar, alt under Fæstebrevets Fortabelse.

Niels Christensens Overtagelse af Fæstemaalet medførte ikke nogen Forandring i det daglige Liv paa Gaarden, alle hans Søskende blev boende paa Gaarden og hjalp ham med Arbejde, som de tidligere havde hjulpet Forældrene. Den gamle Christen Nielsen blev begravet 17. September 1752, 73 Aar, 2 Maaneder og 2 Uger gammel, og 6 Aar senere, 2. August 1758, døde Kirsten Nielsdatter, 72 Aar gammel; hun blev begravet 9. August. I den gamle Skifteprotokol for Tandrup og Koustrup fortælles om Skiftet efter hende.

Der blev fremlagt Arveafkald fra de to gifte Døtre Anna og Maren, Arvinger var altsaa Sønnerne Niels den Ældre, Niels den Yngre, Poul og Datteren Karen, som alle opholdt sig paa Gaarden; ved første Skiftesamling 12. August var Poul Christensen dog »rejst noget i By«.

Den salige Kones Efterladenskaber var følgende:

	Rdl.	*Mark*	*Skilling*
En Kiste af Fyr	2		
1 liden gammel Hue			1
3 sorte Pandepuder, 1 gammel Hue og 1 Lin			4
2 gamle sorte Huer og 1 blaa dito, 4 Skilling, 4 Par sorte Vanter og 1 Par hvide dito, 8 Skilling.....			12
1 Par hvide Hoser, 8 Skilling, 1 rød Nattrøje, 6 Skilling, 4 gamle Lin med Kniplinger, 4 Skilling, 1 blaa Vadmels Trøje, 1 Mark, 1 grøn dito, 1 Mark 8 Skilling		3	10
1 sort Klædesdito, 1 Mark, 1 blaa Vadmelsdito, 12 Skilling		1	12
1 blaa Tørklæde, 1 Skilling, 1 sort Rasks Forklæde, 4 Skilling, 1 sort Vadmelsskørt, 1 Mark, 1 dito, 1 Mark 8 Skilling, 1 hvid Klædes, 2 Skilling, 2 gamle Særke, 1 Mark.....		3	15
1 Par Tøfler, 1 Mark, 1 Par gamle Sko, 4 Skilling		1	4

Børnenes Kister blev endvidere undersøgt, og i Niels Christensen den Yngres Kiste fandtes den salige Kones tre Punge; de indeholdt ialt ca. 400 Rdl. Til Deling mellem Arvingerne blev ialt 423 Rdl.

Til Karen blev forlods givet Moderens Kiste med Igangsklæder. Det oplyste endvidere, at Niels Chri-

stensen den Yngre paa Gaarden havde 19 Faar, som var hans personlige Ejendom. Da Poul Christensen »ej hidtil af sin salig Moder med de andre Børn er gjort lige«, blev der til ham givet forlods 30 Rdl. Efter Fradrag af Udgifter til Skiftet blev der til Rest til Deling 381 Rdl., der blev fordelt med 108 Rdl. til hver af Sønnerne og 54 Rdl. til Karen; hendes Trolovelse og Bryllup skulde bekostes af den ældste Søn.

Efter dette Skifte var alle de tre Sønner holdne Mænd, og Datteren kunde vel nok kaldes et meget godt Parti. Man imponeres over, at det har været muligt for en Fæstebonde i Løbet af 30 Aar at samle saa stor en sum sammen. Men det maa huskes, at vi ikke véd,hvad han har haft at begynde med.

Tre Maaneder efter dette Skifte giver Niels Christensen den Ældre frivilligt Afkald paa sit Fæstemaal; i Efterfølgeren, Niels Christensen den Yngres Fæstebrev, udstedt 23. December 1758 af Major Poul von Klingenberg paa Tandrup, staar, at han betaler aarligt for Landgilde, Skyld og Arbejde 5 Rigsdaler, vel en Bekræftelse paa, at han er fri for Hoveri. Endvidere skal han forsyne sin Broder, Niels Christensen den Ældre, med nødtørftig og skikkelig Klæder og Føde i hans Livs Tid.

Hvad der har bevæget Niels Christensen den Ældre til frivilligt at opgive Fæstemaalet paa sine Forældres Gaard vides ikke, maaske har det været Sygdom og Svagelighed, den sidste Bemærkning i Fæstebrevet kunde tyde herpaa. I hvert Fald glemte han ikke sin fædrene Gaard, og fem Fjerdingaar senere, den 17. Marts 1760 gik han op til Herremanden paa Tandrup, Major Poul von Klingenberg, og købte Gaarden »til evig Arv og Eje«, som der staar i Skødet.

Paa den ene Halvdel af Gaarden sad da som Fæster Niels Christensen den Yngre, paa den anden Halvdel Niels Andersen, en Søn af den Anders Nielsen, der fæstede den øde Halvdel i 1693. Begges Fæstebreve lød paa Livstid, og Niels Christensen den Ældre kunde altsaa ikke foreløbig tage sin nyerhvervede Ejendom i Besiddelse. Han bosatte sig i Gundtoft, og her blev han, vistnok i 1764, gift med en Maren Christensdatter, Datter af Christen Mikkelsen, Dover, Ydby Sogn. Han har da paa en eller anden Maade tvunget Niels Christensen den Yngre til at opgive Fæstet paa den ene Halvdel af Gaarden, saa han selv kunde flytte ud og tage sin Ejendom i Besiddelse.

Alle de tre Søskende paa denne Halvdel af Gaarden bryder nu op. Karen Christensdatter bliver 9. Novbr. 1764 gift med Fæstebonden paa Nørgjettrup, Christen Christensen. Niels Christensen den Yngre købte ved Skøde af 29. Juni 1765 en lille Ejendom i Helligsø og giftede sig med en Karen Pedersdatter; Poul Christensen fulgte foreløbig med til Helligsø som Karl paa denne Ejendom. Her blev han i hvert Fald til 1773, senere flyttede han jo til Jestrup.

Ved Skiftet efter Karen Pedersdatter, der døde i 1773, fremlagde hendes Mand for Skifteforvalteren et Bevis paa, at han havde betalt »til Vinding« af Gaarden, han har haft i Gjettrup, 40 Rdl.; da Niels Christensen den Ældre for nogen Tid siden har sat ham ud af denne Gaard, maa han betale Enkemanden dette Beløb. Det bestemmes, at Niels Christensen den Ældre skal komme tilstede ved en senere Skiftesamling; her afsluttes Sagen ved, at Niels Christensen den Ældre betaler til Boet 11 Rdl. 2 Mark.

Hvad der er foregaaet mellem de to Brødre, kan vi kun gisne om, men det har tydeligt nok ikke været med sin gode Vilje, at den yngre Broder er flyttet fra Grim-Nørgaard. Paa den anden Side kan der heller ikke være Tale om, at han er blevet sat ud ved Dom, for i saa Fald maatte han jo dengang være kommet frem med sit Krav om Erstatning for de Forbedringer, han mente at have foretaget, mens han var Fæster.

Det har vel været ved Nytaarstid 1765, at Niels Christensen den Ældre har kunnet tage sin Ejendom i Besiddelse. Den 8. April 1765 fik han døbt sit første Barn, Anna, som imidlertid døde kort Tid efter. Han fik senere yderligere 5 Børn:

Kirsten Nielsdatter, døbt 26. Marts 1767, begravet Maj s. a., 8 Uger og 4 Dage gammel.
Kirsten Nielsdatter, døbt 9. April 1768.
Christen Nielsen, døbt 1. April 1772.
Poul Nielsen, døbt 28. April 1776.
Peder Christian Nielsen, født 17. Marts 1780, død 22. Februar 1787.

Faddere ved disse Børns Daab var Niels Christensens Søstre, Anna Christensdatter af Kortegaard i Randrup og Karen Christensdatter af Nørgjettrup, sidstnævntes Mand, Christen Christensen, dennes Broder Søren Christensen, begge af Nørgjettrup, Børnenes Moster, Else Christensdatter af Sindrup, Ydby Sogn, men aldrig nogen af Niels Christensens Brødre og aldrig nogen af Familien paa den anden Halvgaard. Det er nærliggende at søge Forklaringen i et spændt Forhold mellem Niels Christensen og de nævnte Familier.

Ved Indførelsen af Kirsten Nielsdatters Daab i Kirkebogen 26. Marts 1767 finder vi for første Gang Navnet Grim-Nørgaard anvendt, derefter findes det igen i Kirkebogen 1772 ved Indførelsen af en Barnedaab hos Familien paa den anden Halvgaard, siden træffes det med tiltagende Hyppighed i Kirkebogen. I et verdsligt Dokument finder vi for første Gang Navnet i 1773 ved Skiftet efter Niels Christensen den Yngres Hustru og derefter 1797 i Landvæsenskommissionsprotokollen. Det bruges stadig i Flæng med den gamle Betegnelse Nørgaard, ofte begge Betegnelser i samme Dokument. Fra Midten af nittende Aarhundrede bliver »Grim-Nørgaard« eneraadende i officielle Dokumenter, men det er bemærkelsesværdigt, at Ordet, selv om det nu er næsten 200 Aar gammelt, stadig er et rent Bogord. I daglig Tale paa Egnen kaldes Gaarden stadig »Nørgaard«. Hvad Ordet »Grim-Nørgaard« skal betyde, véd man ikke, ejheller hvem der har konstrueret det; man kan jo foreløbig gætte paa Præsten H. A. Thura, der sad i Helligsø 1765—1776, og som jo i hvert Fald er den, der først har brugt det.

I 1776 døde Fæsteren paa den anden Halvgaard, Niels Andersen. Fæstemaalet fortsatte imidlertid for hans Hustru, Karen Madsdatter, der drev Gaarden videre med sine Børns Hjælp. Først da hun var død, i 1782, kunde Niels Christensen tage hele sin Ejendom i Besiddelse. Nogen Tid efter begyndte hans Hustru at føle sig syg, hun vidste, at det gik mod Døden, og hun fordelte selv sine Ejendele mellem Børnene. Den 24. September 1783 døde hun, kun 42 Aar gammel, og Niels Christensen sad nu alene tilbage med fire Børn i Alderen 3—15 Aar.

En Maaned efter blev Gaarden med Indbo, Besætning, Redskaber m. m. vurderet til Skifte. Her skal nævnes de vigtigste af de vurderede Genstande; Vurderingssummen for Indbo og Redskaber er udeladt.

I Dagligstuen

Et Furbord paa Pæle
En dito Skammel
2 Træstole
Et Hængeskab, derudi
2 Flasker
En gl. Lygte og et Rivejern.
En liden Furskammel.
Sex Mælkebøtter.
3 Trætallerkener, 2 Fade, en Kous, 3 Lersætkar.
Et Ølglas
En Flaske og et Glas
En Ildpande
En Psalmebog
Fresenii Communion Bog.
2 Smørkopper, 7 Hornspiseskeer
Et gammelt indmuret Skab
En liden gammel Jern Bilægger Kakkelovn
Sengeklæder paa en Seng:
En Hovedpude
Et Lagen
2 gamle Hølsklæder
Enkemandens egen Seng, her er Sengeklæderne ikke specificerede, da Sengen overlades ham uden Vurdering.

I Vesterstuen

Paa en Seng:
En stribet Vadmels Dyne
2 gamle Hovedpuder
Et Blaargarns Lagen
3 gamle Hølsklæder
Et Bordblad og en Skammel
2 Ølkar
En Kærne og en Flødebøtte
Et lidet Kar
2 Vandspande
2 Truge
4 Lergryder
4 Kornsælle

I Kælderen

Et Par Kværne i Bing
3 Selde og en Timse
6 Halmløbe og en Selde
3 Bikuber
En Øltønde
Et gammelt Kar og en Stige

I Køkkenet

En Kobberkedel i Grube
En Ildklemme, en Rist og en Trefod
5 Spande
6 Faareskind
En Hammer, en Knibtang
Et Hugjern, en Økse

Gaardsredskaber

3 Vogne	2 Skærekister
En Plov med 2 Par Jern	4 Høleer med Drag og Kroge
En Bag-Plov	5 River
3 Harver	2 Plejle
3 Jerngrebe	En Fork og en Kasteskovl.
2 Skovle	En gammel Hjulbør
2 Tørvespader	Et Par Hamler
Et Hærdetøj	Dræt til 6 Bæster, et Bidsel.

Besætning

En sort Hoppe, 5 Aar....	28	Rdl.
En dito, 4 Aar	23	„
En sort Hest, 2 Aar	14	„
En sort Aaringsmærplag .	13	„
En dito	5	„
En sort gammel Hoppe ..	12	„
En dito	11	„
3 Stude	24	Rdl.
4 Køer	25	„
En Kvie	6	„
En Tyr	3	„
3 Kalve og en Stud.....	10	„
En Orne	1	„
15 Faar og Lam	5	„
Besætning ialt..	180	Rdl.

Her faar vi et rigt Billede af de Forhold, hvorunder en velhavende Selvejergaardmand levede; vi ser for os de to smaa lave Stuer med det lerstampede Gulv, det svære Bordblad paa nedrammede Pæle, den tilhørende Skammel, Køkkenet med det aabne Ildsted og de faa simple Køkkenredskaber. I Hængeskabet finder vi Servicet, som jo var yderst beskedent, Trætallerkener, et Par Glas, Hornspiseskeer, ingen Gafler, de var endnu ikke blevet Hvermands Eje. Her finder vi ogsaa Bogbestanden, en Psalmebog og en

Huspostil, Beboerne maa altsaa have kunnet læse, Niels Christensen kunde i hvert Fald, for vi kender hans Underskrift.

Skade, at den tidligere omtalte Synsforretning af 1695 ikke var mere omfattende, saa vi kunde sammenligne og konstatere de store Fremskridt, som har fundet Sted i de forløbne Aar. Det kan vi dog paa eet Omraade, nemlig hvad angaar Besætningerne.

	Heste	Køer	Ungkreaturer	Faar
1695	3	2	2	6
1783	7	4	9	15

Besætningen er altsaa næsten 3 Gange saa stor som 80 Aar tidligere.

Boets Formue var paa 575 Rdl., der deltes med 287 Rdl. til Niels Christensen, 63 Rdl. til hver af de tre Sønner og 31 Rdl. til Datteren Kirsten. For Børnenes Tilgodehavende udstedtes en Panteobligation paa 223 Rdl. med Pant i »den halve Nørgaard, som Niels Andersens Enke sidst paaboede«. Man har altsaa stadig opfattet Gaarden som bestaaende af to Halvgaarde, og der var da ogsaa paa denne Tid to Stuehuse og vistnok ogsaa to Sæt Udhuse.

Efter Hustruens Død gaar det hurtigt ned ad Bakke med Niels Christensen, og han bliver i Løbet af Aaret 1784 saa svagelig, at han er ude af Stand til at drive sin Gaard forsvarligt.

(Fortsættes).

Kilder

I Rigsarkivet

Jordebøger for Vestervig Kloster, 1612, 13, 25, 26, 29, 62.
Lensregnskaber og Amtsregnskaber for Vestervig Kloster.
Ørum Lens Skattemandtaller.
Tredie jydske Rytterregiments Regnskaber, Ryttergodsjordebøger.
Markbogen, 1683.

I Landsarkivet

Amtsstueskattehovedbøger for Ørum, Dueholm, Vestervig Amt. 1747—
Extract af nye Landmaalingsmatrikul for Irup Hovedgaard, 1745.
Fæsteprotokol for Tandrup og Koustrup, 1719—1855.
Gejstlig Skifteprotokol for Hassing-Refs Herr. 1718—1782.
Hartkornsspecifikation for Tandrup og Koustrup, 1747—1852.
Kirkebog for Helligsø-Gjettrup, 1647—
Krigs- og Portionsjordebog for Ryttergodset i Vendsyssel, Thy og Mors. Ca. 1688—1690 (Aalborg Amtsstuearkiv).
Landvæsenskommissionsprotokol for Vestervig og Ørum Amt. 1790—1801.
Skifteprotokol for Chr. Knudsens Gods, 1774—1801.
Skifteprotokol for Tandrup, 1728—1774.
Skifteprotokol for Vestervig Klosters Amt.
Skøde- og Panteprotokol for Refs Herred, 1738—1773.
Tingbog for Refs Herred, 1655, 1660.

Trykte Kilder

Kristian Erslev: Danmarks Len og Lensmænd. 1513—1596.
Kancelliets Brevbøger, 1623, pag. 729, 1624, pag. 160.
Kronens Skøder. I, II, III.
Thisted Amts Aarbog, 1918, pag. 69, 1929, pag. 523, 1942, pag. 194.

De i Rigsarkivet værende Kilder er gennemgaaet af Arkivar P. K. Hofmansen, Dansk Slægtsgaardsarkiv, Det kongelige Bibliothek. Hans Oversigt over disse Undersøgelser er benyttet til denne Artikel.

En frikirkelig bevægelse i Ty.

Efter meddelelser fra trykker Marius Jensen
ved TORSTEN BALLE

EFTER at Anton Lomborgs erindringer var trykt i årbøgerne 1954—55, henvendte den da 82-aarige trykker Marius Jensen sig til mig og fortalte, at han som ung havde været i forbindelse med Anton Lomborg og de kredse, der omtales i erindringerne. Jeg bad ham da om at fortælle, hvad han kunne huske om disse kredse, da han sikkert var den eneste nulevende, der havde personligt kendskab til dem.

Han fortalte da, at han som ganske ung havde stået i lære sammen med Lomborgs søn Frederik og jævnligt kom i hans hjem, især i årene 1888—90. Anton Lomborg og hans hustru var et par elskelige mennesker. De tog venligt og forstående imod den unge lærling, der var kommet fra landet og havde svært ved at falde til i byen, men de forsøgte ikke at påvirke ham kristeligt. Den kreds af vakte mennesker, som Lomborg og hans hustru oprindelig havde tilhørt, var da splittet. Allerede omkring 1860 var der sket et brud. En del af kredsens medlemmer var ikke tilfreds med forholdene i folkekirken og ønskede at danne en fri menighed, der skulle bestå alene af »troende« mennesker.

De kom i forbindelse med pastor Grunnet, der havde dannet den første evangelisk-lutherske frimenighed i København, og det var vistnok ham, der sendte en mand herop med den opgave at være forstander for en fri menighed. Denne mand hed *Krull.* Han kom fra København, hvor han havde modtaget nogen undervisning og oplæring angående den gerning, han skulle øve heroppe, og han kom især til at virke i egnen nord og øst for Thisted foruden i Thisted by. Der blev så dannet en menighed, og en tid var den ret stor, men efter nogle års forløb begyndte den at gå i opløsning, vistnok på grund af personlige uoverensstemmelser, og Krull forlod derpå egnen.

Der kan næppe være tvivl om, at hans opgave har været vanskelig. De gode mænd og kvinder, som den gang skilte sig ud fra de andre, var enere. De vidste, hvad de tilsigtede, og ville kun det bedste, men det har sikkert været svært at lære dem sammenholdets kunst, og så brast det hele for dem.

Hvor Krull rejste hen, da han forlod Ty, vidste Marius Jensen ikke. Han havde været landmand, havde giftet sig og havde en plejesøn, da han som ældre velstillet mand igen kom til Thisted og flyttede ind i et hus i Bisgaardsgade, hvor han boede en del år sammen med sin kone. Dér besøgte Marius Jensen ham og søgte at få ham til at fortælle om hans tidligere gerning i Thisted, men han havde ingen lyst til at tale om den tid. Han kunne ellers være underholdende, når han kom i fortællehjørnet, men han var en ensom mand, og han ønskede ikke at knytte forbindelser.

Da Krull gav op, tog en anden fat og søgte at samle den splittede menighed. Det var en mand, der

hed Jens Peter og boede i Skovsted. Han havde ikke gode evner til at tale, men han samlede sine venner om læsning i Bibelen og i Luthers huspostil, og han udlagde det, der var læst, på sin egen måde. Under henvisning til det almindelige præstedømme og til udtalelser af Luther foretog han kirkelige handlinger inden for sin kreds. Han anså sig selv for at være den eneste sande forkynder af kristendom og anerkendte kun de mennesker, der samledes om ham, som rette kristne. Han besøgte flere af egnens præster for at overbevise dem om, at de var »meddelagtige i djævelens og verdens væsen«, fordi de uddelte nadveren til »vantro mennesker«, og under hans bibellæsning kom han til forskellige ejendommelige slutninger.

F. eks. gjorde han gældende, at børn af »rette kristne« ikke måtte søge den offentlige skole, der hørte til »verdens væsen«, og at en »troende« hustru ikke måtte have ægteskabeligt samliv med en »vantro« mand. Hans forsøg på at gennemføre disse opdagelser gjorde adskillig fortræd, og efterhånden svandt kredsen stærkt ind. Omkring 1890, da Marius Jensen var 18 år, blev han efter en personlig oplevelse medlem af kredsen. Der var da kun tre medlemmer i Thisted by, og han blev den fjerde. De fire gik og troede, at de var de eneste rette kristne. Det var en trist tilværelse for et ungt menneske. Han fik aldrig lært glæden ved at være sammen med andre glade unge, og det kunne han ikke senere glemme.

Et par år efter døde Jens Peter, og hans kreds i Thisted og omegn og de andre, der havde deres kirkelige syn fra den Grunnet-Krollske menighed, stod nu som »får uden hyrde«.

Der var imidlertid i Sydty en anden kreds, som havde lignende synspunkter. I Ørum boede en mand ved navn Poul Chr. Poulsen, som havde været i Indre Missions tjeneste, men var udtrådt og nu levede som landmand. Han samlede en lille kreds af venner om læsning i bibelen og Luthers skrifter, og han var på sin egen personlige måde en velbegavet mand med betydelige evner som taler. Hos ham og hans venner, man kan vist godt sige beundrere, begyndte frikirketanker snart at spire, og disse tanker blev styrket, da kredsen 1877 kom i forbindelse med den kendte pastor C. P. Tranberg. Denne havde været præst på Bornholm, men trådte ud af folkekirken og stiftede 1863 en frimenighed, der dog i 1872 blev omdannet til en valgmenighed. Han rejste en stor bevægelse ved sin ildfulde forkyndelse, men han havde ingen evner som organisator og formåede ikke at holde bevægelsen samlet. En udløber af hans virksomhed er de såkaldte »Bornholmere«. 1877 nedlagde han sin præstegerning og foretog som prædikant en rejse op gennem Jylland, og ved den lejlighed var det, at han kom i forbindelse med Poul Chr. Poulsen og hans kreds. 1882 rejste Tranberg til Amerika, men frikirkeideen levede videre i Ørum og nærmeste omegn.

1895 bragte Marius Jensen en forbindelse i stand mellem denne kreds og resterne af den Krollske menighed i Thisted og omegn, men de fandt dog ikke helt hinanden, før der igen lød en røst fra København. Da pastor Grunnet døde 1897, blev en søn forstander for hans menighed, men han trådte kort efter tilbage, og menigheden stod en tid uden præst. Så overtog pastor Jørgen Sass forstanderskabet for alle de grunnetske menigheder, som han kristeligt set

bragte fornyelse, ligesom han reorganiserede dem i kirkelig henseende.

Jørgen Sass var som ung mand rejst til New Zealand, hvor han blev en troende kristen og optog et kristeligt arbejde blandt landsmænd. Han blev præsteviet og organiserede, tildels med økonomisk støtte fra Danmark, evangelisk-lutherske menigheder over et stort landområde. Han blev disse menigheders leder og drog på hesteryg fra den ene plads til den anden. Undertiden var han borte i ugevis. Hans hustru var derfor tit ene, og hun led efterhaanden meget under ensomheden. Jørgen Sass forstod, at han måtte blive noget mere for sit hjem, og han besluttede at rejse hjem til Danmark, hvor han håbede at finde et virkefelt inden for Indre Mission.

Vilhelm Beck, der nok kunne støtte ham, da han var på New Zealand, kunne imidlertid ikke bruge ham herhjemme på grund af hans frikirkelige synspunkter, som han ikke ville fornægte, og han var derfor fri og ledig, da kaldet kom fra de grunnetske menigheder. Han fulgte dette kald og samlede menighederne under navnet »De forenede evangelisk-lutherske frimenigheder i Danmark«. Forøvrigt var han økonomisk uafhængig.

Kort tid efter kom han i forbindelse med Poul Chr. Poulsen i Ørum, og forbindelsen udviklede sig derhen, at der den 31. oktober 1889 under nærværelse af pastor Sass blev dannet en frimenighed i tilknytning til det frikirkesamfund, som Sass ledede. Der var ca. 40 voksne medlemmer, spredt over det meste af Ty. I en sidebygning til Poulsens ejendom blev der indrettet en kirkesal med en smuk altertavle, der var malet af kunstmaler P. A. Christensen. Denne me-

nighed bestod kun i en forholdsvis kort årrække. Poulsen, der var den lokale leder, var organisationsmæssigt meget demokratisk indstillet, men Sass ønskede ledelsen ret stærkt centraliseret. En spire til stridigheder var derfor til stede fra begyndelsen. Den udviklede sig efter kort tids forløb mere og mere, og til sidst kom det til et brud. Få år efter opløstes denne menighed, som stifterne havde set hen til med stor længsel og glæde, og som havde givet dem et kirkeligt ståsted.

Det bør tilføjes, at hverken Tranberg, Grunnet eller Sass var i uoverensstemmelse med den lutherske lære. Det, der skilte dem fra folkekirken, var deres idé om, at kirken skulle være uafhængig af staten, og kravet om, at en kristen menighed skulle bestå af bevidst troende mennesker.

Den brutale præst i Helligsø-Gettrup.

Ved H. A. RIIS-OLESEN

OMKRING 1700 TALLET var der i Helligsø-Gjettrup en ejendommelig præst, som ved sit forargelige liv gav stof til mange sider i retsprotokollerne og biskoppens visitatsbøger. Denne mand hed Jacob Sørensen Schive, var født i Skive den 4. febr. 1663 som søn af rådmand Søren Jensen Ilsøe og Margrethe Mortensdatter. Han blev student fra Aalborg 1696, candidat i 1693 og samme år gift med Abigail Hemmingsdatter, død 1739.

I 1698 blev han ansat som sognepræst i Helligsø, hvor det allerede blev galt året efter. Efter biskop Bircherods visitatsbog berettes det, at der efter cateriseringen var en svar bulder oprejst, da biskoppen tog det skriftlige klagemål frem, som menigheden havde indgivet over præsten. Biskoppen gik grundigt til værks, idet han tog alle klager frem og spurgte menigheden, om det var sandt, hvilket den bekræftede. Især drejede det sig om overfald på menighedens medlemmer. Biskoppen formanede menig-

heden til at vise kærlighed og forståelse overfor dens sognepræst, men samtidig fremkom han med skarpe formaninger til Jacob Schive om at vise sig sin stilling værdig med et kristent sind. Hvis det ikke bedredes, ville noget alvorligere ske.

Samme år bliver hr. Jacob Sørensen Schive i Hillesøe stævnet til dom at lide, fordi han har overfaldet rytterbonden Gregers Andersen, Hillesøe, og tilføjet ham mange sår. Hr. Jacob var kommet ridende ud til Gregers Andersen og havde truffet ham i marken, hvor han trakterede ham med mange slag. Præsten måtte vedtage en stor bøde herfor.

I året 1700 skete der det mærkelige, at hr. Jacob midt under gudstjenesten(!) gik over i et nabohus, hvor han efter folkenes udsagn gennemsøgte huset for at finde ud af, hvor meget korn de havde (vel af hensyn til korntienden), men da præsten blev foreholdt dette usædvanlige, fortalte han, at han var gået over i huset for at få en ret fersk fisk.

Allerede i 1702 var det galt igen, idet provsten i Refs herred, hr. Peder Nielsen, indgav beretning om hr. Jacob Schives forargelige og skammelige forhold, hvorefter biskoppen gav skriftlig ordre til herredsprovsten »at indstævne for sin provsteret hr. Jacob Schive til vidnes påhør og doms lidelse formedelst de over ham indkomne beskyldninger«. Den 9. september meldte provsten, at da hr. Jacob erfarede, at han skulle møde for retten, »har han krøbet til korset med sine forseelsers ydmyge afbedelse og ved en skriftlig forpligt lovet at leve et kristeligen og skikkeligen forhold til sin hustru og andre«. Biskoppen bevilgede da, at processen mod ham for denne gang måtte ophøre.

Men året efter indkom der atter klager fra sognefolkene i Helligsø, og biskoppen befalede da at lade hr. Jacob indstævne. Ifølge retsprotopollen fremstilledes da præsten den 31. maj 1703 i Vestervig præstegård til syn »på de såremaal og skade, han havde gjort hans hustrue«. Tvende dannemænd og fire koners synsseddel forelå, hedder det. Det var Jens Andersen og Mads Larsen af Tygstrup, tillige Karen Andersdatter af Nørboe, Maren Olufsdatter, Anne Madsdatter og Dorthe Larsdatter af Tygstrup. De berettede om et såremål over venstre øje, hvor kødet var blåslagen så bred som 3 fingre, hvilket hr. Jacob havde slået med knyttet næve. Videre var halsen oprevet af hans negle, »som havde det været hunde eller katte«. De fire koner havde derpå set de blå pletter fra spark og slag på ben, lår og krop. Hun måtte for at befri sig springe op i en seng, og hun fortalte, at hun mange gange var jaget ud af huset i marken i sne og knog, og præsten var løbet efter hende med et fyrfad i hånden, hvilket naboerne kunne bevidne.

Efter at vidnerne var hørt, blev der fremlagt et indlæg af hr. Jacob, hvori han besværer sig over sin hustrus bortrømmen under gudstjenesten, hvilket var sket 3 gange, og over hendes ulydighed mod ham. Præsten indrømmer sin hidsighed, men fremførte som undskyldning, at hans hustru ikke vil deltage i gudstjenesten; kun en enkelt gang om året, når de søger Herrens bord, er hun at formå dertil. Efter mange og lange forklaringer ende indlæget med, at han indrømmer sine fejl og ønsker det skete glemt. De er ellers blevet forligte, men hans fjender i sognet har benyttet sig af det skete til at klage over ham«.

Samtidig har hr. Jacob med »tiggendes bøn« bønfaldet biskoppen om at standse processen og fik endvidere »en og anden af fornemme godtfolk« til at anbefale dette — ja, end og hans egen hustru begærede med »grædende tårer, at han denne gang måtte tages til nåde«. Biskop Bircherod indvilgede derfor i at lade hr. Jacob fortsætte og sagen falde. Den 18. juni 1703 visiterede biskoppen i Gettrup kirke, og da han i slutningen adspurgte menigheden om sagen, var der vel en eller anden, som havde noget at besvære sig over, »men så slemme var de dog ikke her som i hovedsognet«, skriver Bircherod i sine optegnelser. Biskoppen lod hr. Jacob vide, »at for hans kones og børns skyld ville han endnu denne gang lade sagen falde, når han udgav en ny revers og strengere forpligtelse, hvilken biskoppen nogle dage senere modtog i Ydby kirke. Denne revers blev nedlagt i stiftskisten.

Forholdet bedredes ikke, for i 1704 stod hr. Jacob igen tiltalt for retten. Denne gang var det sognefolkene som vidnede imod ham. Peder Pedersen fremhævede, at præsten i skriftestolen havde tilstillet ham nogle usædvanlige spørgsmål, som han aldrig tilforn havde hørt af nogen præsts mund, og han havde holdt ham i 2 timer, så han næppe kunne gå bagefter, skønt han er en ung, frisk mand, hvilket hans nabo kunne bevidne. Imens sad præsten og beloe ham«. Videre fremførte vidnet, at hr. Jacob holdt flere af menigheden fra alterets sakramente, deraf flere barselkoner. Flere vidner fremførte lignende beskyldninger. Poul Espensen i Helligsø vidnede på samme måde som P. Pedersen. Erich Larsen vandt ved ed efter loven, at han for 3 uger siden var kommet til hr. Jacob i hans præstegård og begærede »ydmygeligen«

af ham, at han kunne få »et lidet barn« til dåben, men hr. Jacob udskældte ham og kaldte ham tyv og skælm såvel som andre grove ord, men fik dog barnet døbt. På samme måde vidnede Anders Larsen, han ville have et barn døbt skærtorsdag, men præsten havde svaret ham, at djævelen skulle besætte ham og andre uhøviske ord. Han (præsten) lå i sengen og sprang op som et forstyrret menneske, så Anders Larsen måtte flygte. Barnet blev dog døbt.

Derpå kom Peder Nielsen frem med den anklage mod hr. Jacob, at han mange gange var blevet vist ned fra skriftestolen uden at kende nogen årsag hertil, uden det skulle være fordi han ikke ville hugge og tømre for præsten. Det ville han ikke, dels fordi præsten var vanskelig at være ved og fordi han ikke fik sin betaling. Alle helgens dag kom hans kone til skrifte, og da larmede hr. Jacob op i skriftestolen, så det kunne høres uden for kirken, om noget gammelt tømmer. Rasmus Larsens kone var vist fra skriftestolen tre gange, og da hun henvendte sig i præstegården for at bønfalde om det, kaldte hr. Jacob hende for en hore. Men da hun så ville gå til en anden præst, tilbød præsten hende 10 rigsdaler. Peder Nielsen spurgte da de øvrige, om de kendte noget til, at hans kone levede et nedværdigende liv, hvortil alle sognemændene svarede nej.

Et par af karlene, som tjente i præstegården, gav en frygtelig beskrivelse af, hvorledes præsten slog sin kone, så hun ofte var blå og ophovnet i ansigtet. De havde hørt hr. Jacob kalde sin kone for Caron og soldatshore. Det samme vidnede en af præstegårdens piger.

Desuden forelå der en skriftlig klage fra hr. Jacobs hustru, Abigael Henningsdatter.

Det må være gået hårdt til efter retsmødet, idet hr. Jacob senere stævner sognemændene for at få oplyst, hvem der ved sidste møde slog ham med sten. Endvidere stævnes sognedegnen, Ebbe — hans svoger — til at møde for retten og give forklaring på, hvorledes han har tvunget præstens kone til underskrive et ark blankt papir, for så siden at opnotere en hel række klagemål mod præsten. Klagen var så indleveret til provsten, som sendte den videre til biskoppen. Abigael Henningsdatter forklarede, at det var sådan, og at Ebbe Degn havde tvunget hende dertil og siden selv forfattet klagemålet, som blev sendt videre. Hun beskyndte i retten Ebbe Degn for at have opdigtet klagen. Sagen blev derefter opsat i 5 uger.

Nogle måneder efter blev der anlagt retssag mod hr. Jacob for manglende betaling angående præstegården, som er meget brøstfældig, ialt 70 sletdaler, desuden rentepenge resterende for 6 år, for kirkens brøstfældighed, enkepension m. m. Det blev meddelt, at Jens Bloch af Gammelbygaard havde på herredsfogedens vegne gjort udlæg hos hr. Jacob. Da de kom ind i præstegården, lå hr. Jacob med tilbundet hoved, og denne forklarede, at hans karl havde slået ham i hovedet med en stor sten, og fremviste et langt hul i hovedet, som var ganske blodigt. Da hr. Jacob blev spurgt, om han havde guld, sølv eller andet løsøre at fyldestgøre kravet med, svarede præsten, at han havde sin kones ring — en guldring med ægte diamanter — som vurderedes til 24 sletdaler. Derefter sprang hr. Jacob omkring og gav mange skældsord fra sig. Da de mindede ham, at de kom på rettens vegne, sagde hr. Jacob uhøviske ord, bl. a.: retten

sidder i jeres rumpe, men provsten gav ham gode ord. Dommen kom til at lyde på, at hr. Jacob skulle betale 216 sletdaler.

Et par måneder senere kræver Jens Bloch dom over hr. Jacob for hans uhøviske optræden i Helligsø præstegård ved udlægsforretningen, og da ingen af parterne ville lade sig forlige, idømtes præsten en bøde på 20 rigsdaler til kvæsthuset og 4 rigsdaler til monsieur Bloch.

I maj 1705 sagsøgte Lars Nielsen Soldat i Helligsø hr. Jacob for hans løn, 10 dlr. Præsten nægtede at betale, idet han beskyldte karlen for at have været opsætsig og trodsig mod sin husbonde. Ved dommen skulle præsten udbetale Lars Soldat den fortjente løn 10 dlr.

Men dette lader hr. Jacob sig ikke affinde med. En måned efter stævnes Lars Nielsen Soldat for retten. Han skal gøre rede for den voldelige overlast, trusel og vold, han har haft mod sin husbond, hr. Jacob. Dennes hustru, Abigael Henningsdatter, har medgivet præsten et skriftligt indlæg, hvor Lars Soldats udyder bliver trukket frem: han har pløjet jorden, men ikke tilsået, været opsætsig og dårlig til sit arbejde, så vi måtte købe alting, slagte vædder, for de bedste skind var borttaget. Lars Soldat forlokkede og tilskyndede mig til at rejse af mit hus og tænkte ikke derpå, førend hans kammerat, som han havde bestilt, kom til gården og tog godset på 3 vogne og førte det bort og bad mig følge med. Da min mand sagde ham op, blev Niels Soldat helt ustyrlig, ønskede djævelen i ham og jog min mand ind i fæhuset med sten, og da min mand bad ham for Guds skyld ville lade ham i fred, løb han ud til en stor dynge

teglsten, som lå i gården, og hastede dem ind i fæhuset for at ramme min mand. Min mand bad, om han måtte gå ind i sit hus, men Lars sagde: Kom du herud, din skælm, du skal få en ulykke — jeg skal slå dig, så du ligger på stedet. Da min mand sagde: Lars, lad mig dog gå ind i fred, jeg kan ej ligge her i nat, slog han atter sten efter ham. Da min mand søgte at løbe ind i huset, slog han en sten efter ham, som ramte ham i hans tinding, så han faldt død om og lå vel en halv time, før han kom til sig selv. Lars løb af gården, og Thor måtte bære min mand i seng. Ved midnatstid bad jeg Thor tage over til hr. Saxe i Boddum, om denne ville komme, men Thor kom tilbage og sagde, at han var blevet forvildet.

De forskellige vidner understregede rigtigheden af sagens sammenhæng. Hr. Jacob var også fremme og viste en blodig halsklud som værende den samme, som blev blodig hin aften. Dommeren udspurgte hr. Jacob om årsagen til Lars Nielsens overfald og fik svaret: opsætsighed og hidsighed. Dommeren udsatte sagen for at forhøre flere vidner.

Ved næste retsmøde fremkom forsvarere for Lars Nielsen Soldat, som påstod ham frifundet. Han havde altid været tro imod hr. Jacob. Det var denne, der yppede kiv, og Thor, som bar præsten ind, var forrykt i hovedet. Hr. Jacob havde altid trætte med sine folk. Flere og flere sluttede sig til, at omtale karlen som ærlig, flittig og tro både i gård og mark.

Ved samme retsmøde fremlagde hr. Jacob en klage fra hans sognefolk, hvori de beretter, at de får en dårlig behandling, når de kommer for at hente hr. Jacob til deres syge. Han løber efter os og råber ukvemsord efter os som æsler, hunsfoter og skæl-

mer, de kan køre andetsteds hen efter en præst. Når præsten rider rundt i sognet, går det gennem kornet, som trampes ned. Navnene som er underskrevet klagen, blev oplæst, og hr. Jacob nedlagde påstand om, at disse ikke kunne vidne imod ham. Retten ville ikke høre mere på hr. Jacobs besværligheder, idet den frikendte Lars Nielsen Soldat og idømte hr. Jacob 2 rigsdaler i bøde at betale til L. N.

At Lars Nielsen havde fået gode fortalere, skyldtes også, at han nu tjente på Vestervig Kloster, og P. Moldrup angreb hr. Jacob.

Hr. Jacob ligger stadig i stridigheder med sine sognebørn om gensidige fornærmelser m. m. Men uroen når videre ud, idet Jacob Nielsen Skriver på etatsråd Klingenbergs vegne stævner hr. Jacob for tilbageholdelse af en skrifteseddel, som er meldt hr. Jacob for 2 år siden. Den havde præsten taget til og ikke villet levere hende igen, ej heller har han villet tage hende til skrifte eller til sakramentet i Gettrup kirke, ligeså hendes søn, som er i kgl. Maj. tjeneste i cavalleriet. Det blev et langt retsforhør, hvorunder hr. Jacob gør gældende, at både kvinden og hendes søn ikke har villet søge Guds hus og derfor havde han tilbageholdt seddelen.

Der følger retssag på retssag om hr. Jacobs forhold til menigheden, og til sidst beklager præsten sig over, at alt bliver ødelagt for ham, og alle stjæler fra ham: korn og kvæg m. m.

I 1707 er det drevet så vidt, at biskoppens tålmodighed er sluppet op, og den 19. oktober samme indstiller denne hr. Jacob til afskedigelse, hvilket sker kort efter.

Fra 1707 til 1711 hører vi ikke meget om ham, men

sidstnævnte år opnår han mærkeligt nok at blive ansat som præst i Ølby, Asp og Fousing menigheder. Her var han til 1727, da han dømmes fra kaldet. Blandt de hårde beskyldninger, som særlig blev fremhævet, skal nævnes: Han vanhelligede gudstjenesten med klamren og skrigen i Guds hus, skældte tilhørerne ud for tyve, rakkerknægte og skælme, og desuden havde han lyst 4 svin i band, som var blevet taget af hans hus, ønskende forbandelse over dem, som havde været delagtige deri. Han havde desuden i slagsmål hugget med knive og søgt sin egen søn med skydevåben. Hr. Jacob Schive døde kort efter i København nogle dage før, sagen skulle for højesteret.

Fra Klim sogn i sidste halvdel af forrige århundrede.

Af friskolelærer JENS ROLIGHED, Klim.

EN AF DE ÆLDRE i Klim har fortalt træk om, hvordan det så ud, og hvordan man bar sig ad i Klim sogn i sidste halvdel af forrige århundrede.

Klim er et langstrakt sogn, hvis område når fra hav til fjord. I mange år var der ved Klim Strand ikke andre ejendomme mellem Thorup Strand og Grønnestrand end den ejendom, hvor Kr. Kolds familie endnu bor. Før denne familie kom der, boede der i bygningen, der da lå lidt længere nordpå, en kvinde, der var meget stærk. Hun kunne let tage ½ td. korn på nakken og bære til Klim for at få det malet i møllen. Ved enden af stuehuset var et jordhus, hvor hendes datter kravlede op for at nå videre op på stuehuset, dér holdt hun sig så ved skorstenen for at se, om moderen snart kom fra mølle. Den næste bygning blev ligesom andre huse i egnen opført af limsten; men staldens ene ydermur var dog af jordtørv. Manden i hjemmet slog lyng ved Svinkløv, for lyng blev brugt både som vejmateriale og til at dæmpe sandflugten i klitten. Men så begyndte man at plante klittag, det blev taget op ved Klim

Bjerg og plantet ned efter stranden til. Først var det pligtarbejde, som man blev budet til, siden blev der betalt for det.

I Klim Kær var der i mange år ikke andre beboede steder end Lars Havens hjem og Udklitgård. Hvor J. Gravesen har haft en gård, var der før et hus af tørv og jord, hvor der boede folk i. Da et par drenge gik og legede omkring et vandhul ved en grøft, der kaldtes Sørgegrenen, kom en mand kørende, som skulle i klitten efter lyng. Han spurgte drengene, om de ikke var bange for, at de skulle blive vilde herude, hvor de næsten aldrig havde lejlighed til at snakke med fremmede folk. Nu er der en mængde gårde og huse i det område, hvor jorden før lå hen som eng.

De første beboere havde mest får og ungkreaturer. Fårene gik hele vinteren ude i klitten. Af deres »tow« lavede kvinderne selv tøjet og støbte lys af deres tælle, og skindet brugte mændene til tøj. Folk, der levede derude, måtte finde sig i små kår; men en var træskomand, og andre tog ud på arbejde for at få det til at gå rundt, og kom der fattige i hjemmene og bad om noget, gik de ikke uhjulpne derfra. Som en kone sagde: »Når én stakkel giver en anden, det smiler Guds engle ad«.

Ude ved fjorden havde folk holmeskifter, hvoraf dele på de høje steder blev lagt sammen; det blev til de første 2—3 landejendomme i Klim Fjordholme. Man havde ellers haft får til at gå løse ude på de store arealer; stod de tøjret, hændte det, at de druknede, når der pludselig blev oversvømmelse.

Før dæmningen kom, kunne vandet til tider gå helt ind til ejendommene i Ullerup og i Klim Odde. I en ejendom, der har ligget nær ved, hvor Ejnar Larsen

nu bor, undredes konen en morgen over, hvad det hvide var, der svømmede rundt inde i stuen, hun tænkte, det var en gås, og ville stå op og fange den; men det viste sig så, det var de kartede tøjer, der var skyllet fra deres plads i hjørnet af stuen. I en limstensbygning i Odde, hvor huset nu er ca. 160 år gammelt, var et par træsko en morgen sejlet væk, efter sagnet blev de fundet helt henne ved Grishauge.

Den første tid, man prøvede at lave dæmning ved fjorden, mislykkedes forsøgene. Man prøvede på forskellig måde at udbedre skaden, når vandet ville bryde hul; således satte en mand engang sin ryg imod et svagt sted i diget, indtil man kunne komme med tilstrækkeligt materiale til at møde det indstrømmende vand. Før der blev bygget skole i Fjordholme, underviste en lærerinde børnene i et hjems stue. I 1959 er skolen standset, og børnene fragtes til Klim.

Der var den gang flere magre græsarealer derude. L. Djærnæs havde således ca. 90 tdr. land, hvor der om sommeren var godt 30 stude, der vogtedes af en hyrde, hvis sommerløn på egen kost udgjorde 40 kr. Studene havde et bissehus at søge ind i på de brændvarme dage, og der var flere hyrdedrenge, der i fritiden havde fornøjelse af at være sammen. Om efteråret hændte det, at Hansen fra Kragstrup i Himmerland kom kørende derud. Det var en bitte mand med fipskæg. Han købte 20 stude for 100 kr. pr. stk. De skulle så gennes til Aggersund, hvor 10 ad gangen kunne være med færgen over. En mand fra Borredige opkøbte gæs, han fik 1, 2 eller 3 hvert sted og drev dem over Aggersund til Randers. Man sagde, han derved tjente en karls årsløn, idet han fik 1 kr. for hver gås, han sørgede for at få frem.

Flere gårde og huse var opført af limsten; men en stor part var også klinet op af ler mellem stolper; leret æltedes af stude eller heste, og der blandedes strå i, for at det bedre kunne holde sammen. Således var det i Agerledgård, der har ligget, hvor der nu er rutebilstation, og nær ved, hvor nordre forsamlingshus havde sin plads, til det i 1954 måtte forsvinde, fordi hovedvejen skulle flyttes. — Tjenestefolk blev længe i plads, Agerledgård må have været et særlig godt opholdssted, for en pige tjente der i 40 år og en karl i 17 år.

I bryggerset havde man på den tid gerne en galt eller en gris, og der stod svinetønden med affald. Når man skulle i køkkenet, sagde man, at man skulle fram: »Der er mere kaffe framm!« — Brændevin brændte man i smug, da det ikke var tilladt. Redskaberne dertil blev gemt i kjålden (brønden), for at de kunne fjæles. Det var almindeligt at beværte gæsterne med en dram. Der var en kone, der ofte bød et glas med de ord: »Tag kuns en dram, det slår ekj di lue å!«. Det gjorde det sikkert heller ikke; hun drak selv den klare brændevin, men hun blandede vand i til sin mand og til fremmede. Blev gæsten ikke budt hverken vådt eller tørt, kunne man spøgefuldt minde om det med et gammelt mundheld: »Tak for skænken! sagde Per Mårdal, han fik den ekj!«.

Man kærnede smør og lavede ost i hjemmene. Degnen og jordemoderen fremstillede ogsaa smør og ost. De samlede mælk sammen dertil, idet de sendte bud, når de kom for at afhente den; man kaldte deres ost degneost og jordemoderost. Da de tyske soldater i 1864 fra Aggersund kom til Klim, listede en af dem sig ind til en husmoder og fik lidt af den nylavede

ost, det var forbudt, men snart kom der flere ind for at smage. Ost og smør kunne sælges til en forretningsmand i Holme, hvor der kunne fås varer i bytte. Smørret og osten fragtedes til Aggersund, hvor en damper fik det om bord.

Var der sygdom, sendte man tit bud efter jordemoderen, at hun skulle årelade; hun satte så et apparat på patientens arm, så blodet strømmede ud. Hun kaldte det »at koppe«. Når der var skåret hul, satte hun derover et glas, hvori der først var sat antændt papir, glasset sugedes så fast på det dårlige sted, hvorfra det efter en tid fjernedes med et svup.

Blev nogle syge i sindet, fik de ikke som nu ophold på hospitaler; men de fik et værelse til stadigt ophold i en eller anden gård. En patient opholdt sig på den måde i sit værelse på en gård, hvor der holdtes »bojl« (gilde). Han kunne ikke modstå, da der var fest og dans i stuen ved siden af, han måtte se, hvad der foregik, så kradsede han hul i lervæggen, så der blev et lille kigehul ind til de dansende.

Læge hentede man sjældent. Doktoren boede helt henne i Kettrup, og han skulle hentes i doktorvogn, der bag kuskesædet havde en doktorstol, hvori han kunne gynge frem og tilbage. Ved barnefødseler kunne det blive nødvendigt med læge. Der måtte engang ved sådan lejlighed bud fra Tømmerby til Kettrup; så kørtes der rask til Klim, hvor hestene skiftedes i en gård, hestene kunne så bede her, mens doktoren hentedes i Kettrup, hvorefter der atter skiftedes. Ved en barnefødsel i Gøttrup blev det nødvendigt på lignende måde at få bud efter en læge fra Thisted.

Det fortaltes, at folk i sognet var meget fattige;

da den ny landevej fra Thisted til Aalborg i sin tid blev anlagt, var man fra gårdene med til at samle sten fra »fællesjorden« til den ny vej. Man vævede tøj, og det gik man til Thisted og solgte og klædte sig selv i tøj af sækkelærred. Der var dem, der selv byggede sig et hus. Ved hjælp af hammer og kile fik man ved Klim Bjerg fat i limstensblokke, som savedes i sten til huset, der fik træ og lyng som tag. Da man i et hus i klitten skulle have det første barn, gik konen ud og bjærgede lyng, som blev syet ind i et underskørt. Det skulle tjene som dyne for det lille barn.

Når der blev sagt »de fattige klimboer«, var der noget om snakken, der levedes meget nøjsomt, og i mange hjem har smalhans siddet til huse. Måske var det derfor, at et område nord for Klim kaldtes Pineberg. Når de fattige kvinder gik rundt for at tigge, var der altid to i følge fra Klim, mens de gik enkeltvis fra andre byer. Man bad om tow, æg eller smør; det hændte også, at der blev bedt om et stykke kød eller flæsk, man anførte da som grund: »A skal ha en kogning!«.

*

Foruden dem, der benævnedes »fattige klimboer«, gik der også rakkere rundt og tiggede, de kom gerne i flok, de dræbte katte, som de tog skindet af. I Vust kaldte man dem kobbersmede, fordi de hamrede på kobberkedler og tog til tider noget med, som de hamrede på. De fik lov at sove i laden, og de tændte bål ude, hvor de fyrede under deres mad. At de ikke altid var tilfredse med, at de i Klim tit blev beværtede med fisk, tyder en udtalelse på, som man hørte fra en af de bortdragende: »Langt har jeg vandret, og vidt har

jeg faret; men aldrig har jeg fået stegte torskehoveder!«.

På Stodhøw ved Odde var et fattighus, hvor der var plads til fire familier, der var fælles om et køkken, og i Lars Andersens gård i Klim blev der indrettet fattiggård.

Der var et intimt forhold mellem mennesker og deres husdyr. Ville en karl stå sig godt med sin madmoder, måtte han ikke undlade at tage fat i et vognhjul, når hestene skulle trække et tungt læs. Det var ret almindeligt, at fårene havde navne, et blev fx. kaldt Pi Nåt, og når der blev kaldt på dem, kunne man sige: »Kom nusseren, kom nusseren, kom så nusseren!«.

En ældre pige boede i et hus nord for Oddeled. Hun havde både får, høns og gæs inde i sin stue. Fårene gav hun navne: Wolborg, Sidsel og Mette, det ene får gav hun til en lille pige, der af og til gik ind på at sove sammen med hende i hendes mærkelige stue. Når gæssene ved aftenstid skulle ind, gik hun ud og kaldte på dem, idet hun sagde: »Kom dalle, kom dalle, duk, duk, duk!«. En af gæssene havde hun fået af Sløjmanden og Sløjkonen. De boede helt ude ved kanalen, hvor deres hus lå i sogneskellet, så de sov i Gøttrup og spiste i Klim.

Et par folk i den nordlige del af Klim ville gerne have nogle rosomme høns inde i stuen, idet det var ret almindeligt at have hønsene inde; der var eksempel på, at de havde rede i ægteparrets seng. Manden sagde: »Vi vill så gjan ha en stowhøne. Den, vi hår, den bliver o aldrig til stowhøne. Den er så långkåmme, frost går i, så den bliver hel sort. Så er den så løjnfæddet, miel og sager hænger i, det er o ingen

stowhøne!« — »Nej«, sagde konen, »kom ud te rend te kok, de' er si lyww!« (lyst).

Man var meget hjælpsomme mod hverandre, og de fleste var trods fattige kår glade og tilfredse, og flere havde mere humør end til sig selv, en havde endog et så spøgefuldt sind, at han skrev sin egen gravskrift med følgende vers:

Her hviler N. N., den gammel skrummel.
Nu er han fri for al verdens tummel.
Nu kan han hverken klink' eller driil;
for nu er han gån ind te den evige hwiil!

Bønderne havde en lang arbejdsdag. Men de begyndte med en solid davre; før mejeriernes tid fik de mælk og brød og godt hjemmekærnet smør, og således havde de også let ved at få en god grød til »nætter« om aftenen. Der skulle ikke købes ret meget til husholdningen; hvad der mangledes, kunne i reglen købes hos høkerne. Udgifterne var ikke saa store. Til eksempel kan nævnes: en enkekone i Klim, der ejede sin gård helt ud og desuden var i besiddelse af 5000 kr., syntes, det var ganske forskrækkeligt, at hun skulle af med 56 kr. i kommuneskat. Således var forholdene i 1892.

De, der havde for lidt, blev tit betænkt, når der slagtedes, og når der blev bagt. En tid før jul kørte man til havet efter torsk, hvordan skulle man ellers holde juleaften? Man fortæller, at i Vust satte man hovederne ud på en rive — til stor glæde for ubemidlede. Og derfra fortælles, at man et år havde lejet fælleden ud, og da kunne det stille sig således, at man kunne få penge til gode i stedet for at komme af med skat. Derfor drog man også sammenligning mellem denne gyldne tid og så et forskrækkeligt år længere

fremme, da en landmand skulle udrede 70 kr. i kommuneskat.

*

Enkelte kvinder fik ord for at kunne hekse. En sådan kvinde ville man ikke ret gerne have i huset; for så hun på en væv, kunne tøjet blive helt skævt, og man ville ikke have hende i kostalden, så kunne køerne »sætte af på mælken«. Det blev ikke direkte sagt til den formodede heks, men der blev holdt fast på: »I ved godt, hun skal ekj derind!«. Børn måtte helst ikke spise kager, som en sådan kvinde bød dem. Var man i tvivl om, hvorvidt en kvinde var en heks, lagde man en stoppenål ved dørtrinet, kunne hun komme godt derover, var faren ikke så stor. Men man kunne anse en kvinde for at være så stor en heks, at hun kunne ikke dø, før hun fik ild under sin seng.

*

Til afveksling fra det daglige arbejde tog man sig også tid til munter leg. Når der i høslætstiden var en ardbejdspavse, legede man to mand frem for en enke eller udførte andre lege mellem høstakkene.

To karle og to piger var engang i klitten for at slå lyng. De havde et stort klæde med. Dette bandt karlene pigerne ind i, så der var en bylt med hoved og fødder ved hver ende, denne bylt lod de så trille ned ad Valbjerg.

Når aftenen i hjemmet skulle være munter, legede man fx. blindebuk; det kaldte man »at tage mørke i hætte«. Eller man legede »at gå til Jerusalem«. En gik rundt om en skammel og kaldte på en af legens deltagere; de to skulle så se, hvem der først kunne løbe rundt om skamlen og komme hen og sidde,

alt imens der blev sagt: »A går til Jerusalem! A går til Jerusalem!«.

Det hændte også i de lange vinteraftener, når hver i stuen havde sit at sysle med, at der var en eller anden, der havde noget at fortælle, og der blev ikke lyttet mindst interesseret, når der fortaltes sagn fra egnen:

I Nørre Fårbæk havde de en maltkværn oppe på loftet. Man kunne være helt sikker på, at hvis man efter brugen om dagen havde glemt at tage haandsvinget af, så kunne man om natten høre ellefolkene male med kværnen.

I Klim Bjerg boede troldfolkene, der ombyttede forgjorte børn: En mand og en kone, der boede lidt fra Klim, havde et barn, der ikke var helt som andre børn; det rendte somme tider væk, og når det kom tilbage, spurgte forældrene, hvor det havde været henne. Barnet svarede, at det havde været inde i bjerget, og der havde en kone klappet det på kinden og sagt: »Sølle barn! Sølle barn!« Så kom de i tanker om, at de nok havde et barn, troldfolkene havde givet dem i stedet for deres eget. De lod da barnet græde, for de vidste, at troldfolkene kunne ikke tåle at høre deres eget barn græde, så hentede de det nok. Og ganske rigtigt. Troldkonen kom med en pakke, som hun smed paa bordet, idet hun sagde: »I har ikke været saa gode mod mit barn, som jeg har været mod jert!« Så gik hun med troldbarnet. Da forældrene lukkede pakken op, laa deres eget barn der i god behold.

Eller der kunne fortælles sagn om den farlige færd at køre over fjorden ad afmærket vandvej: En mand fra Hannæs ville køre fra Klim over fjorden hjem,

men kørte i bløde, så vognen kom til at sidde fast. Da en lille tid var gået, begyndte hestene at gå, men vognen blev stående; det var, fordi der anvendtes hestelæders skagler, og de kan rækkes, når de kommer i vand. Manden sprang op på den ene hest, og så red han hjem, og skaglerne blev ved at strække sig; han tog seletøjet af hestene og hængte det op på plads på den østre ende af huset. Men da han kom op om morgenen, stod vognen ved enden af huset. Det var skaglerne, der var krympet ind ved at komme op af vandet, og derved var vognen blevet trukket op!

*

Flere steder i Han herred havde man særegne skikke ved forlovelse og bryllup. I et hjem i Klim sogn var der to døtre og en søn efter forældrenes død. Sønnen havde lovet sin mor at leve ugift, til begge søstrene var blevet gifte. I den østlige del af herredet boede en mand, hvis kone døde; han havde flere små børn, så det var godt for ham, om han atter fik en kvinde i huset. Han fik at høre, at der henne i Klim gik to piger hjemme i en gård; der måtte kunne blive en af dem at få. Han sendte en karl hen for at forhøre, idet han ikke selv var så dristig ved det.

Broderen gik den dag og pløjede på marken ude ved en høj. Søsteren, som var blevet spurgt af den fremmede karl, gik ud til broderen for at høre til, hvad han syntes, hun skulle. »Ja«, sagde han, »du skal ekj forjage dig, for det haster ekj så stærkt med det for min skyld!« Hun gik så tilbage til karlen, der fortalte hende om manden, der gerne ville giftes med hende: Han havde nu ikke været så god ved sin første

kone; men han havde en god ejendom og var svært godt kørende. Det kunne således se ud til, at pigen kunne komme i et hjem, hvor de var kørende, og det var det mål, hendes mor altid havde holdt børnene for øje: »Bare I endda kan blive gift således, at I kan blive kørende!« Men karlen sagde af og til, mens han fortalte pigen om hendes tilkommendes hjem: »Men a tænker sgu ekj, du ta'r ham!« Han var nemlig blevet så betaget af pigen, han skulle bejle til på en andens vegne, at han selv gerne ville have hende. Og således blev det, og de kom til at bo i en gård i Klim.

Snart kom en anden karl ligeledes til at mangle en hustru, og han gik til broderen i hjemmet for at få fat i den anden søster. Hun var imidlertid på besøg i Klim i den gård, hvor den gifte søster var kommet til at bo. Så tog broderen bejleren med derhen og lod ham gå ind i en af gårdens stuer. Derefter fandt han sin ugifte søster og sagde til hende, at han havde en pakke til hende, den var inde i den anden stue. Hun gik så derind og blev meget overrasket ved at møde ham, der kom som hendes bejler. Sagen blev straks afgjort, og også de kom til at bo i en gård i Klim sogn, hvor de var kørende, og »di løwwed glæddele tesammens i manne Herrens oer«. Hun sørgede for, at hans mange sammensparede penge ikke blev liggende uvirksomme, men blev givet vel ud. Når han spøgende bebrejdede hende, at der forsvandt for mange, sagde hun: »Nej, a har ekj taget en dåler da!« Og det var sikkert rigtigt, hvad hun sagde, for så lidt nøjedes hun ikke med.

Da de to søstre var blevet forsørgede, kunne broderen godt for sit løftes skyld gifte sig og gjorde det

da også, idet han i 38 års alderen blev gift med en pige, der var plejedatter i et hjem i Klim. Hun havde haft det så godt i dette hjem, hvor der var rigeligt af alt; men hun syntes dog, at det at flytte derfra til gården, hvor hun blev gift, var som at komme til Paradis.

Når der blev indgået ægteskab, var der tit flere ting at tage hensyn til. Det kunne vel også hænde, at der blev begyndt med en meget lille kærlighed, der så voksede og styrkedes gennem ægteskabsårene.

I Fjerritslev egnen var en enkemand, der havde flere små børn i hjemmet. Han kom til en gård nær ved Klim og spurgte en ung pige, om han kunne få hende til husbestyrerinde. »Nej«, svarede hun, »det kan du ekj; men vil du gifte dig med mig, så vil a komm'«. Pigen kom med, og hun sagde siden: »A hår heller aldrig fortrødt 'et!«

Når der var bryllup, var der gerne to musikanter. Alle gæster både kørende og gående blev modtaget med musik. Spillemændene stod uden for døren i bryllupsgården, og enten blæstes der i klarinet eller spilledes på violin. Tit var de også med i brudetoget, så der var musik både til og fra kirken.

Bryllupsfesten indlededes gerne med, at 6—8 forridere om morgenen red hen til brudgommens hjem for at hente brudgommen; tit var det brudgommens gode venner og bekendte. Når de så havde været inde i hjemmet og var blevet beværtede, førte de brudgommen med hen til bryllupsgården i brudens hjem.

Når brudeskaren skulle til kirken, red forriderne foran, og det skulle gå i susende fart, for de skulle nå kirken og ride tilbage og vende foran brudeskaren, og det skulle de nå at gøre tre gange, inden brude-

toget kom til kirken. Forriderne fik som regel nogle drenge til at holde ved hestene, så de også kunne være med i kirken. På hjemturen var foriderne også foran. Når de skyndte sig rigtig meget, kunne de nå at få en dram i bryllupsgården, inden de i flyvende fart red brudetoget i møde på ny.

Det var almindeligt at komme med sending til gildet. Fra de hjem, der kunne vente at komme med til bryllup, sendtes en vældig stor »tejne« (spåndæske) fyldt med pølse, fårelår, gæs eller høns. Den, der kom med sendingen, blev godt beværtet og skulle have »gode råd« (vafler) med tilbage i tejnen.

Det var sædvanlig skik, at bryllupsgildet varede i to dage. De almindelige retter var sødsuppe, steg og torsk med skrap sennepssovs, og til dessert serveredes tærte, og skafferen sørgede for, at der blev skænket mjød og brændevin i glassene.

Der blev så danset i hjemmets storstue den hele nat, og den næste dag fortsattes der med bryllupsmaden og den liflige drik i glassene.

Mindeplader i Torsted kirke.

Ved TORSTEN BALLE

PÅ NORDVÆGGEN i Torsted kirke hang der for ca. 40 år siden nogle mindeplader af samme art som dem, der nævnes i artiklen: Mindeplader fra Vester Vandet kirke (årbog 1957 og 1958). Senere blev de lagt op på loftet og næsten glemt, indtil de for kort tid siden blev hentet ned og derpå renset, undersøgt og fotograferet, for at både deres udseende og deres indskrifter kunne blive bevaret.

De fleste af pladerne har visse træk fælles, selv om udførelsen er forskellig: En oftest oval, hvælvet plade med indskrift, omgivet af en egekrans, der forneden afbrydes af et fodstykke og foroven slutter sig til et topstykke med symbolske figurer, undertiden omgivet af en laurbærkrans. På nr. 8 og 9 er skriftpladen omgivet af en flad ramme i stedet for af en egekrans; på nr. 11 er den flankeret af to engle.

Materialet er fortinnet jernplade (blik). Nr. 9 er dog af zink.

Skriftpladen er oftest hvidmalet med sort latinsk skriveskrift. Nr. 4, 9, 10 og 12 har sort plade med hvid latinsk skriveskrift, nr. 11 har hvid plade med sort gotisk skriveskrift, hvori bogstavet å (bolle-å) forekommer.

Pladernes forbilleder er måske de kisteplader, der var almindelige på fornemme folks kister. En sådan kisteplade fra Thisted kirke er omtalt i årbog 1954, s. 177 f. Tre andre kisteplader hænger i Thisted kirke. De har siddet på kisterne, der stod i gravkældere og har virket både som eftermæle og som pryd på kisten.

Beslægtet med disse kisteplader er også de testimonier og ligvers, som H. F. Feilberg omtaler i »Dansk Bondeliv« i afsnittet om begravelser. Han fortæller, at i ældre tid var det jævnlig skik, at degnen forfattede et såkaldt testamente, en udsigt over den afdødes liv, holdt i en såre gudelig tone, men i regelen fuldstændig indholdsløst, uden hvad den afdødes nærmeste familieforhold angik. Dette blev forelæst af præsten i kirken eller ved graven. Senere fortæller han, at kistelåget var besat med kranse af tøjblomster, der indfatter et stykke papir med ligvers, medens forsiringerne på kisten i regelen fremstiller sommerfugle med udbredte vinger.

Sådanne testamenter eller testimonier, som de også kaldes, med tilføjede vers, skrevet til lejligheden, kan man endnu finde ophængt i glas og ramme i hjemmene. De er sirligt prentet og prydet med tegnede, ofte farvelagte ornamenter.

Den art mindeplader, der omtales her, har også ligget på kisterne. Det siges udtrykkelig i indskrifterne på de ældste plader. Da de er forsynet med påloddet øsken eller med hul til ophængning, har det imidlertid ikke været meningen, at de skulle følge med kisten i graven. I en jordfyldt grav ville de jo heller ikke tjene noget formål, men hurtigt ruste op. De må være bestemt til at hænges op i kirken, for i hjemmene er de kun fundet i de tilfælde, hvor fami-

lien har hentet dem i kirken, efter at de var blevet taget ned af kirkevæggen og lagt til side.

Hvem der har forfattet pladernes tekst, der måske er blevet læst op ved begravelsen som de ovennævnte testimoniers, ved man ikke med sikkerhed, måske er det degnen. Herpå tyder for Torsted-pladernes vedkommende det forhold, at teksterne i den gamle lærer Jensens tid (1828—1860) er meget ensartede, men derefter ændrer karakter.

Pladernes bevaringstilstand er ret god. På de skriftplader, der har hvid bund og sort skrift, er teksterne velbevarede, mens de, der har sort bund og hvid skrift, er næsten ulæselige på grund af rustangreb. Kun på nr. 9 er hvid tekst på sort bund godt bevaret. Det skyldes, at pladen er af zink. De ældste pladers spinkle egekranse har lidt noget under rustangreb og ublid behandling, og flere topstykker er defekte.

Nedenfor er mindepladerne beskrevet i kronologisk orden. Den ældste er fra 1842, den yngste fra 1871.

1. *1842.*

Af sand Taknemmelighed og Skjønsomhed lagdes denne Plade paa Kisten, der gjemmer Støvet af den hæderlige Gaardmand

Thomas Christensen Vestergaard

født i Thordsted d. 8. April 1767 gift den 22de Februar 1801 med daværende Enkekone *Ane Margrethe Pedersdatter* der vandrede ved hans Side i 40 Aar og 9 Maaneder i hvilket kjerligt Ægteskab han blev Fader til 2 Sønner og 4re Døttre, Han døde i Thordsted d. 1ste Decembr 1842 efter at have opnaaet en Alder af 75 Aar og 8te Maaneder.

I sin efterladte Slægt og Venners Hjerte reiste han sig et Eftermæle, der kraftigere end noget Gravminde vidner om, at han var den virksomme og trofaste Mand og Fader, thi skal hans Ihukommelse velsignes og længe bevares i skjønsomme Hjerter.

Ægformet, hvælvet skriftplade 22×30 cm med ophøjet midtbånd, forneden en halvroset af laurbærblade, foroven som topstykke en lille, oval, hvælvet plade med påloddet »fritsvævende« sommerfugl. Om pladen en egekrans med spredte blade og agern. Fodstykke formet som en vasefod.

Pladen hvid med sort skriveskrift.

Thomas Christensen Westergaard var søn af Christen Lauritsen Westergaard, f. 1731 i Nors † 1805 og hustru Anne Christensdatter Bach, f. 1739 † 1805. Faderen var broder til Peder Lauritsen Westergaard, fra hvem slægten Nordentoft fra Klitmøller stammer (se årbog 1957, s. 306). Mormoderen Maren Jepsdatter Løfting var af slægten Løfting fra Silstrup, søster til Jeppe Thomas Jepsen på Ø. Søgård i Nors.

Om hustruen, se plade nr. 3, om to døtre, se nr. 8 og 11.

2. *1848.*

Af kjerlige Hænder til varig Ihukommelse lagdes denne Plade paa Kisten som gjemmer Støvet af den hæderlige og agtbare Gaardmand

Christen Andersen Færgegaard

af Thorsted, født d. 17de Septembr Aar 1792. Gift første Gang Aar 1821 med *Maren Katrine Kappel* af Thorsted, hvilket Ægteskab varede 10 Aar og blev velsignet med 3 Sønner. Gift 2den Gang Aar 1831 med hans efterladte Hustrue *Ane Larsdatter,* der deelte Livets Sorger og Glæder med ham i omtrent 16 Aar og blev Moder til 3 Døttre. Hans Livs Aften indtraf den 3de Februar 1848 efter et velført Liv af 55 Aar, 4 Maaneder og 17 Dage. Denne agtværdige Mand maatte taale flere Modgangsstød i Livet, især

da han maatte udholde den haarde Opperation under sit Beens Afsættelse og var ham et Kors sit hele Liv.

(Vers)

Form som nr 1. Noget defekt.

Christen Andersen Færgegaard var født i Færgegård i Tvorup sogn, søn af Anders Clemensen og Johanne Christensdatter. Oldefaderen Anders Clemensen i Færgegård var født i Ø. Vandet.

Christen Færgegaards første hustru *Maren Cathrine Andersdatter Kappel*, f. 1786 † 1831, var datter af Anders Christensen Kappel og hustru Maren Pedersdatter Faartoft, hvis slægt også stammede fra Ø. Vandet (Se plade nr. 11). Anders Kappels moder Karen Poulsdatter Knakkergaard var født i Ø. Vandet, hendes fader var fætter til Anders Clemensen d. æ. i Færgegård. Den ældre slægt Kappel i Torsted stammede fra Jens Christensen Kappel, f. i Rær ca. 1663 † 1728 i Torsted. Han havde sejlet på Norge og blev senere gårdmand i Torsted. Foruden sin egen gård ejede han ved sin død flere ejendomme.

Om Chr. Færgegaards anden hustru, se plade nr. 5.

3. *1849.*

Af Erkjendtlighed og Skjønsomhed lagdes denne Plade paa Kisten, der gjemmer Støvet af den Hæderlige Enkekone

Ane Margrethe Peders Datter

født i Skjolborg 1771, gift første Gang 1798 med *Christen Søndergaard* i Tilsted. Frugten af dette Ægteskab vare to Sønner. Gift 2den Gang 1801 med *Thomas Christensen Westergaard* med hvem hun blev Moder til 6 Børn 2 Sønner og 4 Døttre. Hun døde i Thorste den 25 Mai 1849 efter at have Levet omtrent 78 Aar.

(Vers)

Form som nr. 1.

Anne Margrethe Pedersdatter Morsing, født i Skjoldborg

1770, datter af Peder Poulsen Morsing og hustru Anne Andersdatter, viet 1797 i Skjoldborg til *Christen Nielsen Søndergaard* i Søndergård i Tilsted, født 1749, død 1800, søn af Niels Andersen Søndergaard og hustru Maren Edvardsdatter, Galtrup, som var søster til Diderik Edvardsen Galtrup, købmand i Thisted, senere ejer af Højris på Mors og til Niels Edvardsen Galtrup, selvejer i Tilsted og ejer af flere gårde. Deres fader Edvard el. Evert Galtrup, havde i hvert fald én broder i Norge, en anden, Christen Nielsen Krogh, var præst ved hospitalet i Ålborg.

En søn af Anne Margrethe Morsings første ægteskab var Niels Christensen, kaldet Westergaard efter stedfaderen. Han boede i Baun, Skinnerup sogn.

1801 blev Anne Margrethe Morsing viet i Tilsted til Thomas Christensen Westergaard af Torsted. (Se plade nr. 1). De boede først i Søndergård, men overtog ca. 1804 hans fødegård i Torsted.

4. *1850.*

Til ..... af skiønsomme Hænder lagdes denne Plade paa Kisten der giemmer Støvet af den ..... agtbare Gaardmand

Peder Jensen Helleberg

født i Tvorup i Vang Sogn 1791

Gift ..... *Dorthe Andersdatter* med hvem ..... Sorg og Glæde .....

Oval, hvælvet skriftplade 25×38 cm stående i halvroset af laurbærblade. Pladen omgivet af en laurbærkrans med enkelte egeblade. Topstykke en urne, kronet af et kors og støttet af to knælende engle. Vasefod.

Pladen sort med hvid skriveskrift.

Peder Jensen Helleberg, født i Tvorup 1789 (ikke 1791) død i Torsted 1850, søn af Jens Pedersen Helleberg og Maren Jensdatter, var gift med *Dorte Andersdatter*, født i Hundborg sogn 1791, død i Torsted 1883, datter af Anders Jensen Bang og Else Christensdatter.

Mindeplade nr. 5.

5. *1853.*

Af kjærlige og taknemmelige Hænder lagdes denne Plade paa Kisten, der gjemmer Støvet af den hæderlige og agtbare Kone

Ane Lars Datter Færgegaard

født i Thorsted den 23de Juli 1797. Gift Aar 1831 med *Christen Andersen Færgegaard,* hvilket Ægteskab varede i 16 Aar og blev velsignet med trende Døttre. Hun døde i Thorsted den 22. Marts 1853 i en Alder af 55 Aar og 8 Maaneder.

(Vers)

Urneformet hvælvet skriftplade, 24×35 cm, omgivet af egekrans med spredte blade og agern. Topstykke en opgående sol med påloddet »fritsvævende« sommerfugl, omgivet af en laurbærkrans. Trappeformet fod.

Pladen hvid med sort skriveskrift.

Anne Larsdatter var datter af Lars Jacobsen og Mette Christensdatter Spanggaard. Faderen var født i Vang 1764, død 1845 i Torsted, søn af Jacob Madsen, kaldet Skomager, og Anne Larsdatter Zimerach. En halvsøster til ham, Helvig Larsdatter, født 1799, var gift med lærer Søren Abrahamsen i Vang, en fætter var lærer i Torsted, se plade nr. 7. En af Anne Larsdatters brødre, Jens Larsen, var lærer i Jebjerg.

Om hendes mand, se plade nr. 2.

6. *1854.*

Af Kjærlige og taknemmelige Hænder nedlagdes denne Plade paa Kisten, der gjemmer Støvet af den i Livet hæderlige og agtbare Gaardmand

Niels Henrichsen

født i Nørre Skjoldborg den 11. Febr 1797 Gift 1835 med hans nu efterladte Hustrue *Ingerborg Jens Datter* med hvem han deelte Livets Glæder og Sorger i 29 Aar og i hvilket Lykkeligt Ægteskab de bleve vel-

signede med 12 Børn, 5 Sønner og 7 Døttre, der alle Leve. Efterat han i mange Aar havde Lidt af Steensmerter og især i de sidste 10 Uger bortkaldtes han til et bedre Liv den 24. Novbr 1854.

(Vers)

Oval, hvælvet skriftplade, 28×35 cm, omgivet af krans, bestående af en enkelt række egeblade. Topstykke en urne (med malede forglemmigejer), omgivet af laurbærkrans. Vasefod.

Pladen hvid med sort skriveskrift.

Niels Henriksen Westergaard var søn af Henrik Jensen Westergaard og Maren Jensdatter. Hans hustru var født på Vester Nordentoft (Sønder Nordentoft) 1801, datter af Anne Christensdatter Bach og Jens Christensen af Skjoldborg, »som skal være død på Frederiks Hospital i København efter udløsning af engelsk fangenskab.«

Niels Henriksen ejede først Nordentoft og blev derfor undertiden kaldt *Nordentoft*, et navn, som arvedes af hans børn.

7. *1862.*

I denne Kiste gjemmes den forkrænkelige Deel af entlediget Skolelærer og Kirkesanger

Christen Jensen

i Thorsted. Han fremkaldtes til Livet i Wang, d. 3. October 1795. Aar 1828 demiteredes han fra det Kongelige Skolelærer-Seminarium i Snedsted, og samme Aar ansattes han som fast Skolelærer og Kirkesanger for denne Menighed, i hvilken Egenskab han fungerede her i 32 Aar. Med hans dybsørgende efterladte Hustru *Ane Andersdatter Hove* deelte han trofast og kjærligt Livets Vee og Vel i omtrent ligesaa lang Tid og Frugten af dette Ægteskab var de 3de Børn, der sørge ved hans Baare, samt 1 Søn, der for længst er hedengangen, og har modtaget Faderen

i Evigheden. Efter længere Tids Svaghed og 3 Dages stadig Sygeleie, endt han ved en stille Død sit daadrige Liv her den 17 Januar 1862. Han var saavel som Embedsmand betragtet, som og i det private Liv en tro Arbejder i Herrens Viingaard, hvorfor ogsaa vi tør nære det sikre Haab for ham, at Herren af sin Naade nu har tildeelt ham en tro Tjeners salige Lod.

(Vers)
Fred være med Dit Støv.

Oval, hvælvet skriftplade, 34×42 cm, omgivet af bred egekrans. Topstykket defekt, støttet af buer af laurbærgrene. Vasefod.

Pladen hvid med sort skriveskrift.

Christen Jensen var søn af Jens Madsen Smed og Kirsten Christensdatter i Vang, fætter til Lars Jacobsen i Torsted, se plade nr. 5. En broder, Anders Christian Jensen, født 1804, var lærer i Villerslev. Jens Madsen Smeds moder, Maren Jensdatter Kappel, var født i Rær, hendes søster Johanne var gift med Laurits Madsen Hundborg, degn i Nors 1726—46.

Anne Andersdatter Hove, født 1804 i Vang, død 1877, var datter af Anders Christensen Hove og Birte Marie Andersdatter. Anders Hove var fætter til Christen Jensen, idet hans moder, Anne Madsdatter, var søster til Jens Madsen Smed.

8. *1862.*

Denne Plade lagdes paa Kisten, der gjemmer Støvet af Gaardeier

Erik Christian Pedersen Nørgaard

i Thorsted. Han fødtes til Verden i Tømmerby i Decbr 1803. I en Række af Aar opholdt han sig i hjemme hos sine Forældre og gik dem tilhaande med Raad og Daad, indtil han naaede en Alder af omtrent 28 Aar, da han flyttede til Skinnerup for at modtage Gaard til Arv og Eie. I April 1838 indlod han sig i

Ægteskab med sin nulevende sørgende Enke *Ane Kathrine Thomsen* af Thorsted, med hvem han tro indtil sidste Øieblik deelte Livets Sorger og Glæder,

Mindeplade nr. 8.

hvorfor han ogsaa tilligemed hans 4re efterladte Børn, 3 Sønner og 1 Datter, — en femte, en Søn, modtager hans hedengangne Sjæl, saa haabe vi, i de Evige Boliger, — ved hans Ligbaare beklage Tabet af en kjær og venlig Mand og Faders pludselige Bortgang. — Hans Vandel blandt os her i Prøvens

Land har stedse været stille og gudhengiven, saa vi ere forsikkrede om, at han efter endt Lidelser, ikke paa Sygeleiet, men dog baaret sin beskikkede Deel, og baaret disse med Taalmodighed i Tillid til Gud, ifølge Herrens velsignelsesrige Naade er gaaet hjem til den sande himmelske Hjem, som Frelseren paa Vandringen herneden lovede Sine, men tilføiede ogsaa, at det skulle skee gjennem Trængsel og Lidelser. Den 21. Mai endte han sin Bane her paa Jorden i en Alder af omtrent 60 Aar.

(Vers)

Skriftpladen bred, hvælvet, »firkantet« oval, 35×42 cm, omgivet af flad, spidstunget ramme med påloddede s-formede ornamenter. Foroven og forneden to brede, fremadbuede voluter, på hver side to ud- og opadrettede spiralsnoede bånd. Hele mindepladen 55×66 cm.

Pladen hvid med sort skriveskrift.

Erik Christian Pedersen Nørgaards forældre Peder Christensen Jepsen og Maren Eriksdatter blev gift i Tømmerby 1804. Blandt fadderne var Niels Jepsen og Christen Christensen fra Ty (rimeligvis fra Skinnerup).

Erik Nørgaards hustru *Anne Cathrine Thomasdatter* var født 1807 i Torsted, datter af Thomas Christensen Westergaard og Anne Margrethe Pedersdatter Morsing. Se plade nr. 1 og 3. Hun døde 1906.

9. *1866.*

Minde om den for sin retskafne Vandel for sin utrættelige Flid og opofrende Færd i Livet agtede nu i Herren hensovende Mand

Bærtel Andersen

han var Søn af Gaardmand Anders Kjærgaard og Hustru Engermarie Bærtelsen af Kjærgaard i Tveds, født sammesteds d. 8. Mai 1823. Mest af sin Tid hen-

levede han i Fødehjemmet, hvorefter han kjøbte sin nuværende Bolig i Torsted. Giftede sig den 3. Novem 1865 med Pigen Ane Christensen af Skousted med hvem han i den korte tid de levede sammel, stedse fandt en trofast og Kjærlig Ægtefælle. Mæt af Dage hensov han d. 18. December 1866.

(Vers)

Oval, hvælpet skriftplade, 24×38 cm, i flad ramme med svejfninger, udklippet af zinkplade.

Pladen sort med hvid skriveskrift.

Bertel Andersen Kjærgaards fader Anders Nielsen Kjærgaard var søn af Niels Westergaard Dige i Kjærgård og hustru Dorthe Nielsdatter Kjærgaard, hvis broder, Peder Nielsen Kjærgaard, boede i Torsted og var farfader til Peder Jensen Kjærgaard, se plade nr. 11.

Hans hustru *Anne Christensdatter Krog* var født i Vigsø 1835, død i Torsted 1897, datter af Christen Købmand Pedersen Krog og Maren Bertelsdatter. Hun blev gift igen 1867 med Søren Christensen Skaarup, født 1837 i Vorring, død 1900 i Torsted.

10. *1868.*

Gravminde over pige

Mariane Pedersen

født i Thorsted..... død sammesteds d. 18. Marts 1868.....

Skriftpladen rektangulær med afrundede hjørner, 25×35 cm, omgivet af egekrans. Topstykke en urne, kronet af kors og støttet af engle. Vasefod.

Pladen sort med hvid skriveskrift.

Mariane Pedersen var født 1847, datter af Peder Jensen Kjærgaard, se plade nr. 11.

11. *1871.*

Gravskrift over afdøde Gårdmand

Peder Jensen Kjærgård,

født i Thorsted den 11 December 1797. Han var to Gange gift: først med *Ane Marie Andersdatter* fra Thorsted; med hende levede han sammen i 5 År uden Børn. Han var da Enkemand i 7 År og indgik så Ægteskab med hans nulevende Enke *Dorthe Marie*

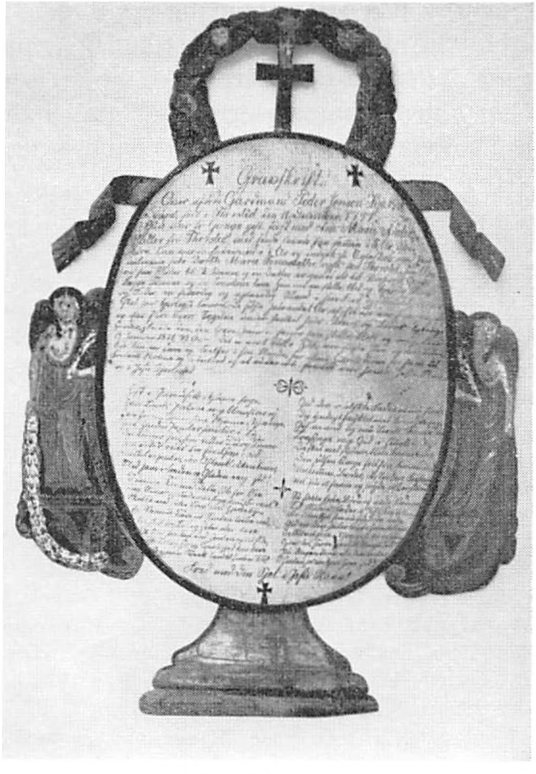

Mindeplade nr. 11.

Thomasdatter, også fra Thorsted; hun blev ved ham Moder til 2 Sønner, og en Datter er gaaet ind til Vorherres Glæde. Begge Sønner og en Sønnekone leve. Han var en stille, blid og kjærlig Mand og Fader, en hæderlig og agtværdig Mand i sin Færd og Vandel, derfor skal hans (Minde) kjærligst bevares. De sidste halvandet År af sit Liv var han svagelig, og efter flere Ugers Sygeleie, under hvilket hans Kones og Børns Kjærlige Hænder pleiede den, den kjære Gamle, hensov han stille, blidt og rolig, den 18 Januar 1871, 73 År. — Det er vort stille Håb, vor faste Tro og vor inderlige Bøn vor Herre og Frelser i sin Naade har åbnet Himmelsdøren for ham til Fredens skjønne Fædreland og at vi der må samles med ham i Jesu Navn og i Jesu Kjærlighed.

(Vers).

Oval, hvælvet skriftplade, 30×42 cm, flankeret af to engle i relief med palmegrene og laurbærguirlander i hænderne. Topstykke et kors, omgivet af en halvkreds af vingede englehoveder i relief. Mellem side- og topstykke på hver side to ud- og nedadrettede spiralsnoede bånd. Vasefod.

Pladen hvid med sort, gotisk skrift, å bruges oftest i stedet for aa.

Peder Jensen Kjærgaard var søn af Jens Pedersen Kjærgaard og Maren Nielsdatter Faartoft, som var født i Lille Tøfting. Jens Pedersen Kjærgaards fader, Peder Nielsen Kjærgaard, var født i Kjærgaard i Tved, se plade nr. 9.

Anne Marie Andersdatter Hove, født 1766 i Øster Djernæs,, død 1836, var datter af Anders Christensen Hove og Maren Olesdatter. Hun blev 1806 gift med Peder Christensen Hulgaard af Torsted, der døde 1827, hvorefter hun 1828 blev gift med Peder Jensen Kjærgaard. Hun var 62, han 31 år.

Efter hendes død giftede Peder Kjærgaard sig med *Dorthe Marie Thomasdatter Westergaard*, født 1812, død 1881, datter af Thomas Christensen Westergaard, se plade nr. 1.

12. *1871.*

Gravminde over hedengangne agtbare Gaardmand

Niels Kjærgaard Andersen

Han blev født i Thorsted ..... Februar 1820 af Kristelige og Kierlige Forældre, der til Giengæld i deres Alderdom fandt en trofast Støtte i denne her Afdøde. I Aaret 18.... indlod han sig i Ægteskab med den nu dybtsørgende Ægtefælle daværende unge Pige Ane Marie Madsen af Skaarup, hvilket Ægteskab blev velsignet af Herren med 7 Børn, 5 Sønner og 2 Døtre, af hvilke 1 Søn og 1 Datter modtage ham hisset og som ..... sine sidste Dage ofte ytrede Længsel efter at samles med. Han var trofast Ægtemand, altopofrende Fader for sine Børn, deres Vel laa ham stedse paa Sinde. Han vil derfor dybt savnes af disse Efterlevende Ogsaa af Brødre, Søstre og Venner, som kjendte hans ædelmodige Sindelag vil i ham tabe en trofast Broder og Ven. Han var agtet og æret af sine Medborgere, hvilket de mange Tillidshverv, han var beæret med, noksom bevise. Ved en brat Død gik han bort fra os i sit 51de Aar d. 27. Marts 1871.

Skriftpladen rektangulær med afrundede hjørner, 30×42 cm, omgivet af egekrans. Topstykke en lyre. Vasefod.

Pladen sort med hvid skriveskrift. Indskriften nu vanskelig at læse, ovenfor gengivet efter ældre afskrift.

Niels Kjærgaard Andersen var søn af Anders Jensen og Kirsten Marie Larsdatter Hørsted, opkaldt efter en barnløs fasters mand, Niels Pedersen Kjærgaard, broder til Jens Pedersen Kjærgaard, se plade nr. 11.

Ane Marie Madsdatter, født 1822 i Skårup, Sjørrind sogn, død 1884, var datter af Mads Pedersen og Anne Christensdatter Møller.

Se iøvrigt årbog 1957, s. 201 ff.

Kendte politikere fra gamle dage.

Af H. A. RIIS-OLESEN

POLITIK kunne i fordums dage være en farlig ting at give sig i lag med, og særlig var spændingen på højdepunktet i den Estrupske periode 1875—91, ikke mindst i 1880'erne, hvor øvrigheden ofte måtte gribe ind, fordi de stridende synspunkter gjorde talere og tilhørerne så varme, at det kunne udvikle sig til håndgemæng. Estrup førte jo sin politik med stor hårdhed, og selv om han måtte se sig slået af det voksende venstreparti med Christen Berg i spidsen, vedblev han at blive ved roret. Denne taktik benyttede han sig af under finanslovdebatten, idet han en årrække »levede« på en provisorisk finanslov.

Også vore egne heroppe havde mange bevægede politiske møder, hvor bølgerne gik højt — det var sandelig ikke en kedelig forestilling at overvære møderne, fortæller ældre mennesker. Et af de største politiske møder, der har været afholdt heroppe, fandt sted i Thisted i 1883, idet der var samlet 7000 mennesker på Frederikstorv. Som talere deltog fra venstres side: Christen Berg, Holstein-Ledreborg og Jens Busk, medens højre var repræsenteret ved: kaptajn

Jagd, professor Matsen og Niels Andersen (landmand). Højremanden, kaptajn Jagd, der i sin begejstring for højres sag var vis på, at størsteparten af tilhørerne hørte til hans parti, begik den skæbnesvangre fejltagelse at lade forsamlingen dele sig i to flokke eftersom deres standpunkt var, og da viste det sig til hans skræk, at venstre var stærkest. Man kan faktisk sige, at dette store møde gav stødet til venstres store fremgang i Thisted amt.

Inden jeg går over til at omtale fremtrædende politikere fra vore egne, som nok kan være værd at mindes — bør jeg vist nævne, at Thisted amt omkring grundlovens gennemførelse (1849) var opdelt i 4 kredse. 1. kreds afholdt sine valg i Bjerget kro, 2. kreds i Thisted rådhus, 3. kreds på Vestervig tinghus og 4. kreds på Nykøbing rådhus. Ved det første valg til den grundlovgivende forsamling havde følgende kandidater flest stemmer — nævnt efter kredsens numre: Amtsforvalter Aagaard, agent Lützhøft, pastor F. C. von Haven og pastor Bagger.

Jeg skal forbigå de vekslende politikere og kun standse ved de mest særprægede, og her må ikke glemmes den stoute, myndige Hannæsbonde Jens A. Bach, som i årene 1866—94 repræsenterede Bjergetkredsen på tinge. Ejendommeligt for ham var det, at han begyndte som højre-orienteret, men endte som venstremand. I 1894 måtte han trække sig tilbage fra det politiske liv, idet en sygdom bandt ham til hjemmet. Man skulle have troet, at Bachs svingning fra højre til venstre skulle have kostet ham mandatet, men det gjorde det ikke, hvilket viser, at vælgerne respekterede manden bag politikken. Daværende kapellan for Øsløs-Vesløs og Arup, Søren Anker Møller udtalte

i 1881 ved et vælgermøde selve valgdagen om en modkandidat til Bach: Manden fra Lunde (modkandidaten) udtalte, at paster Klausen havde talt ham varm, mig talte han kold; thi kold blive man, når der fra et politisk parti gøres forsøg på at drage hele fædrelandskærligheden over på sin side. — Han (modkandidaten) sejler jo lige i armene på Estrup!!! Lederen af valghandlingen påtalte stærkt dette udtryk, men Anker Møller holdt fast ved sit. Det blev til en varm anbefaling af Bach, der sejrede stort.

Bach var en stille mand, og på tinge sagde han kun lidt, men kom kaptajn Jagd (højremanden) på egnen, vågnede kamplysten i Bach, og så kunne der udspilles kraftige, men muntre scener. Højre hadede jo Bach af hele hjertet, fordi han var gået over til venstre, hvilket gav sig udslag i en ret hånende omtale af ham. Men når dette er sagt, må det også tilføjes, at Bach med årene blev noget nonchelant i sin optræden i kredsen, og man var de sidste år ved at tale om en ny kandidat, men Bach forstod hver gang at få vælgerne over på sin side. Da man i 1895 holdt en smuk afskedsfest for ham i Bjerget kro, lød der mange anerkendende ord om hans djærve og mandige indsats i folketinget.

En såre ejendommelig kandidat var kaptajn Jagd, og for at forstå hans politiske vaner eller uvaner — som man vil — må man hellere høre hans mærkelige forhistorie. Han er født i Fredericia og fik i en ung alder lærereksamen — velbegavet som han var. Men lærergerningen fyldte ham ikke tilstrækkeligt. Hans lyst stod til ingeniørgerningen, og den uddannelse fik han i England.

Efter sin hjemkomst var han en af pionererne i

anlæggelsen af de første telegrafledninger, og her gjorde han sig bemærket som en dygtighed.

Da krigen 1848 brød ud, meldte Jagd sig til tjeneste, og hans friske, energiske væsen gjorde, at han snart fik ledelsen af en afdeling frivillige, og da de tilmed var forvovne og temmelig urolige, skaffede han sig ry ved at træne dem op til meget dristige og dygtige foretagender. Det var hans utrættelige energi og mandige væsen, der gjorde ham det let at holde den rette disciplin, så hans soldater kunne gøre alt for ham. Med dette korps rykkede han frem til yderste linie og udførte gang på gang dristige foretagender, som overraskede alle. Oberst Læssøe har ved flere lejligheder udtalt sig meget anerkendende om korpsets dødsforagt og fædrelandskærlige optræden. Men andre officerer var noget ærgerlige over korpsets selvstændige optræden i forskellige situationer, men når Jagds natur tages i betragtning, forekommer denne selvstændige optræden os ikke usandsynlig.

Men hvorom alting er — korpsets eventyrlige bedrifter blev bekendt mange steder herhjemme, og Jagds navn var stærkt omtalt i de dage, og man kan sammenligne ham med den italienske folkehelt — omend i mindre format — Garibaldi. Der kunne sikkert være stof til en samling spændende fortællinger. Senere blev korpset opløst, og Jagd gik ind i selve hæren som premierløjtnant og blev gennem mange dygtige handlinger forfremmet til kaptajn, og tilmed fik han ridderkorset for udøvelsen af tapre handlinger. Da han forlod hæren, fik han ansættelse som telegrafbestyrer i Nyborg, men det var ikke nok for den energimættede mand. Han var nu blevet stærkt

interesseret i søudtørringsarbejder og rejste op til Thy for at tage fat på udtørringen af Sjørring sø.

Dette udtørringsarbejde lykkedes fint og adskillige hundrede tønder land blev indvundet og har siden givet sine ejere stort udbytte, særlig ved dyrkning af frø.

Kaptajn Jagd havde medvirket ved anlægget af en telegraflinie fra Thisted over Nykøbing til Skive, og under dette arbejde havde han fået øje på Sjørring sø, og muligheden af en tørlægelse af denne. Efter at have fået lodsejernes billigelse til et projekt gik han i gang med at tømme søen for vand. Det havde sine store vanskeligheder, og kaptajn Jagd fik vel aldrig det fulde udbytte af sin snilde, da han på grund af pengemangel måtte sælge de fleste af sine rettigheder og kun en årrække havde »Egebaksande« tilbage, hvor han førte en fyrstelig tilværelse, som ikke stod i forhold til det udbytte, området gav i de første år.

Jagd havde mange interesser og blandt disse ikke mindst den politiske, idet han allerede i sin Nyborg-tid var opstillet i Svendborgkredsen. I Thy, hvor han snart blev en kendt mand, lod han sig opstille i 1859, men blev ikke valgt. Senere i 1864 besejrede Jagd etatsråd Benzon Buchwald og siden selveste kammerråd Hansen. Ved grundlovsvalget i 1866 trak han sig tilbage for geheimestatsråd Klein, men i 1869 opstillede han sig igen — en politiker fra den tid skriver, at oppositionsånden fo'r i ham, og sandelig, om ikke Jagd »væltede« Klein til stor skuffelse for embedsmændene i Thisted kredsen. Redaktør Aaberg skriver i en artikel: »Kaptajnens kandidatur var kommen uventet og pludselig som et uvejr på en skøn sommerdag, og harmen mod Jagd var så meget større, som

det hovedsagelig var ved hjælp af småkårsfolk fra landet, som han havde fået kendskab til ved sit udtørringsarbejde ved Sjørring sø, at han vandt sin sejr.« Jagd skånede ikke sine modstandere. På sine møder omtalte han amtmanden og amtsrådet som: Pashaen med de syv hestehaler. Her kunne de øvrige kandidater følge med, og den slags — lidt grovkornede udtryk — vandt tilslutning i den brede befolkning.

Man fortæller flere træk fra vælgermøderne, og her skal nævnes et af dem: Jagd holdt af at fortælle om sine oplevelser under krigen og glemte aldrig at fortælle, hvorledes soldaterne hang ved ham. Han fortalte med megen patos om den skønneste dag i sit liv. Det var ikke — sagde han, idet han hævede stemmen — den dag, hans Majestæt Kongen fæstede ridderkorset på mit bryst. Nej, den skønneste var, da jeg efter slagets tummel vågnede op på den øde mark og så skildvagten stå uden kappe. Den havde han bredt ud over mig — hans sovende chef — det glemmer man aldrig!

Der stod to mænd og hørte på talen. Den ene græd, så tårerne trillede ned ad kinderne. Den anden så det og sagde til ham: Græd it øver det, Pier — det er løwn alsammen. »De ved æ godt, men de' war ili'vel nu skjønn u'er å høør«.

Venstre kunne ikke lide Jagd, og en tid marcherede man demonstrativt ud af folketinget, når han skulle tale, men det generede aldeles ikke Jagd — han fortsatte uanfægtet. Med årene blev han set sjældnere og sjældnere inde på rigsdagen — således at det ligefrem blev nævnt, når han kom til stede. Men vælgermøderne passede han til punkt og prikke, og her

kunne han få folket i sin hule hånd. Hans modstandere påstod, at han talte forskelligt ved stranden for fiskerne og inde i landet for landboerne. Jagd havde mange store sorger — også økonomiske. Til sidst udnævntes han til amtsforvalter. Han døde i 1895.

I 1882 oprettede C. Berg Thisted Amts Tidende. Der trængtes til et venstreblad. Der havde været kammerrådregimente her i Thy, og de var højresindede. Man lejede til det nye venstreblad et lokale i lysestøber Gribsgårds daværende ejendom på Lilletorv i Thisted, og den 2. okt. 1882 udkom det første nummer af Thisted Amts Tidende. Efter et par redaktører blev M. Aaberg ansat som ledende på bladet. Redaktør Aaberg var en stor personlighed — en dygtighed med en meget særpræget natur. Han ville f. eks. ikke omtales rosende eller vel slet ikke omtales, men da han havde siddet på Thisted Amts Tidendes redaktørstol i 25 år, fik han en meget smuk omtale i Aalborg Amtstidende, idet man sagde (altså i 1908): at ingen venstremand i Thisted Amt nyder for tiden tilnærmelsesvis den tillid som red. Aaberg, og 3 karaktertræk nævnes: Agitator, forretningsmand og en slider som få. En af Aabergs elever, redaktør Bertelsen, Viborg, skrev om Aaberg: Han er Danmarks flittigste redaktør og kalder ham: Manden med den tilkæmpede anskuelse. Når man får at vide, at han i mange år selv redigerede sit blad, førte selv regnskabet, refererede møder og lagde derved grunden til bladets nuværende stade som amtets førende blad.

Kammerråd, senere justitsråd C. A. H. Hansen var også en af de særprægede politikere fra forrige århundrede — valgt ved kåring i 1854. Hans far var

apoteker i Frederikshavn, og han læste teologi en kort tid efter faderens ønske, men brød af og købte gården »Christianslyst« ved Thisted. Hans fremragende evner kunne ikke udnyttes fuldt ud ved gårdens drift, så han blev naturligt kastet ind i offentlige hverv, f. eks. tog han faktisk initiativet til oprettilse af Thisted Realskole i 1856 (en tidligere privatskole), og det blev den første i landet af den art. Han stiftede »Thisted Amts Løsøreforsikring« og blev administrerende direktør, var med til at oprette jernstøberiet »Thy«, arbejdede for forskønnelse af Thisted plantage og sad i en mængde kommissioner og foreninger.

Et par gange stillede han sig til valg — politisk interesseret som han var — men opnåede ikke at blive valgt. Senere blev han altså valgt ved kåring og sad i folketinget i flere perioder, men fra 1870 til 1894 var han landstingsmand. Han tog særlig del i de praktiske forhandlinger og spørgsmål — f. eks. angående fiskeriet, sandflugt og redningsvæsenet.

Endnu en personlighed må nævnes, ikke mindst fordi vi møder hans navn og godgørenhed i en institution, som glæder mange den dag i dag. Det er konsul Johnsen, Thisted, som i 1894 afløste justitsråd Hansen i landstinget. Han blev født i Visby og var af norsk slægt, men blev jurist i Danmark og kom i 1860'erne til Thisted som amtsfuldmægtig og senere amtsrådssekretær. I 1876 nedsatte han sig som sagfører i Thisted, kom i byrådet i 1888, men havde tillige en række tillidshverv. Han sad i landstinget til 1914 og var i de 20 år ordfører for en række juridiske spørgsmål samt adskillige plantningssager. Ved sin død skænkede han sin store formue til oprettelse og

drift af det såkaldte Johnsens rekreationshjem i Thisted.

Havnespørgsmålet blev tidligt rejst heroppe i Thy, og da kaptajn Trolle lovede at skaffe en sådan, blev han opstillet som afløser for kaptajn Jagd. Han blev også valgt i 2 perioder, men han forkludrede nærmest sagen, og i 1901 indså han spillet for tabt og lod sig ikke genopstille.

Højre opstillede da kultusminister Jacob Scavenius, men da han stod i modsætningsforhold til de kirkelige retninger, særlig til Indre Mission, opstillede de lærer Munk Poulsen, Sdr. Vorupør. Følgen heraf blev, at højre splittede sine stemmer, og venstremanden, gårdejer J. J. Andersen-Nygart i Hvidbjerg, blev valg. At det vakte jubel i venstrekredse er ikke at undre sig over, og det var en jubel, vi slet ikke kan sætte os ind i i dag, hvor de politiske modsætninger ikke er så store mellem de to partier. Senere blev Munk-Poulsen venstres kandidat, og han var en glimrende repræsentant for partiet på tinge fra 1913—1920.

I Vestervigkredsen (som efter 1894 blev til Hurupkredsen) kunne nævnes mænd som pastor Haven fra Hassing, som var valgt til den grundlovgivende forsamling. I 1852 valgtes møllebygger Johs. Jensen, Gudnæs. Han var en lille, undersætsig mand med tung udtale, så han næsten trykkede ordene frem mellem tænderne. Men var han end dårlig til at tale for sig, så var han meget respekteret for sin klare forstand og praktiske evne til at skue igennem en sag. Efter Johs. Jensen blev kredsen repræsenteret ved den nationalliberale Edvard Neergård, Dovergård — en meget livlig og intelligent mand med et

tiltalende væsen, og han havde den lykkelige evne at kunne begå sig mellem høj eller lav. Han var meget afholdt på egnen. Alene den kendsgerning, at han flere gange valgtes uden modkandidat beviser rigtigheden heraf. I 1886 sejrede venstre i Vestervigkredsen ved proprietær Breinholt, Vestervig kloster — også en kendt personlighed, både storbonde og ivrig handelsmand.

Breinholt var en foregangsmand i landbruget ved indførelse af nye maskiner, som han afprøvede med stor omhu, og da han også var de mindrebemidledes ven og hjælper, fik han et godt navn i Thy. Han blev hurtig medlem af sognerådet og valgtes til formand, men man mener ikke rigtig han egnede sig til de administrative opgaver, dette hverv krævede. Han valgtes tillige til formand i det thylandske landøkonomiske selskab — desuden blev han landvæsenskommissær. Som politiker var han just ikke veltalende, men hans store personlighed skabte den smukke position, han erhvervede sig i dansk politik. Han var folketingskandidat fra 1886 til 1894 og valgtes til landstingsmand fra 1894 til sin død i 1901.

Når det ikke lykkedes at få Breinholt valgt i 1886, skyldtes det opstillingen af entreprenør Niels Andersen fra Ydby. Han var en »selfmade« mand, som ved energi og dygtighed blev landskendt entreprenør — anlagde jernbaner, veje og andre større ting, som gjorde ham hovedrig, og han hædredes med titelen etatsråd. Han var jo en farlig modstander for Breinholt, for thyboerne kunne ikke stå for en mand, som på den måde havde arbejdet sig frem fra små kår og haft en eventyrlig karriere. Han var højremand, men meget moderat, og senere valgtes han som landstingsmand for venstre.

Efterhånden blev det kun på nippet, at han valgtes til folketinget, idet en dygtig venstremand arbejdede sig frem, det var lærer Kierkegaard, Agger. Stejl, myndig og dygtig stred han for venstres sag, og aldrig leflede han for højre for at bjerge stemmer. Det tog Kierkegaard 10 år at vinde kredsen. Han rejste rundt og gjorde et energisk arbejde for venstres sag, så Hurupkredsen blev et lysende forbillede for mange kreds. Jeg synes nogle ord, som Kierkegaard udtalte i 1901 til etatsråd Niels Andersen, skal med for at give et klart billede af forkæmperen. Han sagde: »Det er tredje gang, jeg stiller mig mod etatsråden. Første gang ønskede jeg, at De skulle lære mig at kende. Anden gang prøvede jeg at få etatsråden til at respektere mig, men denne gang, da skal min ærede modkandidat komme til at frygte mig.«

Det var stærke ord med selvfølelse og bid — men sandhed. Den første gang ville etatsråden knap se til den side lærer Kierkgaard var, og den anden gang fik Niels Andersen følelsen af, at han stod overfor en stærk personlighed, og nu tredie gang var deres stemmer næsten ens. Der var rigtig kamp dengang mellem højre og venstre. Man fortæller således, at en venstremand tog en ukendt op at køre på vej til stemmested i Hurup, men da det åbenbaredes, at han ville stimme højre, så var der kort proces: Vær så god at stige af — jeg kører ikke med den slags folk — og manden måtte traske til Hurup — noget flov.

Når højre kunne holde stillingen længe i Thy, skyldtes det, at venstre ikke havde sin egen presse, men da dette skete i 1882, tog tilgangen til venstre fart. Lærer Kierkegaard repræsenterede kredsen næsten hele perioden til 1916, hvilket år han tog sin

afsked som lærer. Han døde i 1917, kun 62 år gammel. Efter at Niels Andersen var blevet kandidat i Thistedkredsen, kæmpede Kierkegaard mod gårdejer N. G. Frøkjær, Gaardhusmølle — i 1909 blev det til en sejr for gdr. Frøkjær, men året efter sejrede Kierkegaard med glans.

På Mors må nævnes etatsråd Knudsen, som i 1849 valgtes ind i folketinget, hvor han sad en årrække. Han ejede Ulstrup i Thy — jævn og ligetil, som han var, men velbegavet og med en solid uddannelse bag sig. Foruden at repræsentere Morsøkredsen var han landvæsenkommissær, medlem af Thisted amtsråd i 24 år. Poul Knudsen solgte senere Ulstrup og flyttede til Mors, idet han fik herregården Blidstrup efter sin svigerfar: godsejer Chr. Riis. Foruden Blidstrup ejede han Moutrup, Kristinedal og Nygård. Poul Knudsens stedsønner var professor Riis Knudsen og folketingsmand, godsejer Johan Knudsen til Blidstrup og Moutrup.

En markant personlighed må nævnes til sidst nemlig friskolelærer Chr. Nielsen, som repræsenterede venstre i folketinget fra 1876. Han gjorde et stort arbejde for oprettelse af grundtvigske friskoler på Mors og var i det hele taget en dygtig og initiativrig mand.

Når jeg har valgt at fortælle om disse ældre politikere, er det for at minde om de personligheder, der dengang satte deres særpræg på dansk politik og dermed var med til at kæmpe for en dybere forståelse af vort lands indre liv. Vi har i vore dage stort udbytte af at kende lidt til den politiske historie, idet denne danner grundlaget for vor tids kultur, og jeg håber med disse linier at have udfyldt en beskeden opgave.

Et Minde om Prins Buris?

Af E. TOFT

JEG SKREV i Historisk Aarbog for Thisted Amt for anno 1957, Side 163—174 en lille Afhandling om Liden Kirstin og Prins Buris' Grav paa Vestervig Kirkegaard. Blandt mine Argumenter for, at Graven virkelig har indeholdt Ligene af de 2 højbaarne Personer, anførte jeg paa Side 172, at der under Hovedrestaureringen af Kirken i Aarene 1917—21 blev fundet »Rester af en Jernpig« i Muren i Kirkens Nordside lige overfor Liden Kirstins Grav.

Jeg forsøgte den Gang at finde synlige Rester af denne »Jernpig« paa Kirkemurens Yderside — men det var forgæves.

Den 22. Juli 1959 eftersaa jeg igen Kirkemuren paa omtalte Sted og fandt ganske utvivlsomt det Sted paa Muren, hvor den omtalte Pig med sin Øsken havde været anbragt.

Fotohandler Steffensen, Thisted, tog efter Anmodning af Dagbladet »Politiken« nogle Fotografier af Graven og af mig undersøgende Muren. Anledningen hertil var, at Hr. Redaktør C. Nyborg Madsen, Aarhus, som selv er barnefødt i Thisted Amt og altid har næret stor Interesse for Liden Kirstin og hendes

Grav, havde skrevet en større Artikel derom til Politiken for Søndag den 26. Juli 1959.[1])

foto J. Steffensen

Under Undersøgelsen af Muren den nævnte Dag blev vi opmærksomme paa en lille Fordybning i Muren. Ved nærmere Eftersyn viste det sig, at der i

---

[1]) I denne Artikel er indløbet en Fejl. Der staar, at jeg havde baseret min Artikel om Graven paa en Afhandling, der »fandtes i Historisk Aarbog for Thisted Amt 1913 og var tilføjet en daarlig gengivelse af professor Løfflers tegning af de to skeletter«. Dette Tegning findes imidlertid ikke i nævnte Aarbog, men i Aarbog for nordisk Oldkyndighed og Historie 1876 i en Afhandling, skrevet af Professor Løffler. Her er sket en Sammenblanding.

Bunden af Fordybningen fandtes en Rustplet, svarende til Enden af en »Jernpig«.

Denne Fordybning findes paa Nordsiden af Kirkemuren ca. 50 cm vesten for den nordre Indgangsportals Karm, ca. 135 cm over Jordoverfladen, i en Fuge mellem nogle indmurede Mursten og en Granitkvader. Fordybningen er ca. 3 cm i Diameter og ca. 2 cm dyb. I Bunden af Fordybningen ses tydeligt et »Noget«, som næppe kan være andet end en Rest af den afbrækkede Ende af en Jernstang, ca. 1 cm i Diameter, med rustfarvet, ujævn Overflade, Resterne af den Pig, hvis Øsken uden for Overfladen engang er afbrækket, den Øsken, som skal have været det Sted, hvortil — efter Folkevisen — Prins Buris' Lænke skal have været fastgjort i de 11 Aar, hvor han stod lænket her, lige over for Liden Kirstins Grav, der som bekendt findes i den østlige Halvdel af Dobbeltgraven.

Men hvor var det Rum, det »Hundehul«, som den lænkede Buris kunde trække sig tilbage til? Et saadant maa der jo have været. Man maa jo først og fremmest erindre, at den Gang, Aar 1160, havde Kirken intet Taarn. Den gamle, brøstfældige Vestgavl blev ved Taarnets Opførelse i det 15. Aarhundrede flyttet et Stykke mod Øst, hvorved Kirkeskibet forkortedes.

Jeg erindrer tydeligt, at Arkitekt Mogens Clemmensen under en af vor Samtaler under hans Hovedrestaurering af Kirken engang udtalte, at der var »noget«, som ikke rimede, da han indrettede det nederste Taarnrum til Vaabenhus. Her var dengang et »Kapel«, en Ophobning af Kister fra den Moldrupske Slægt. Hvad det var, der ikke rimede, ved jeg

ikke; men jeg tror, at vi talte om Prins Buris's Hundehul, som ikke kunde paavises. Der har jo tidligere været indrettet Vaabenhus i den vestlige Ende af det nordre Sideskib med Indgang fra Nordportalen, altsaa lige over for Graven, netop inden for den Mur, hvori Resten af »Piggen« sidder. Kan her have været indrettet et formentlig midlertidigt Rum, hvortil han kunde trække sig tilbage?

Sommertjeneste paa Bondegaarden.

Erindringer fra Sundby, Mors.

Af DITLEV N. DITLEVSEN

OM SOMMEREN kom Drengene og stundom ogsaa Pigerne ud at tjene, naar de var kommet i ældste Klasse, Drengene for at passe Kreaturerne. Der blev ikke gjort nogen Undtagelse for mit Vedkommende. Mine Forældre var særdeles tilfreds med den Tjeneste, de havde skaffet mig. Det var paa en lille Gaard, der laa ude ved Strandengene. Foruden mig var der af Tjenestefolk en Karl og en Pige. Der var 8 Køer og vel lige saa mange Ungkreaturer, 5—6 Par Faar og 2 Heste.

Manden var bekendt for at være »sær«. Der var en pinlig Orden og Renlighed paa hans Gaard. Hans Mødding var et helt Ingeniørarbejde. Den var sat efter en Snor, sagde man. Man paastod, at i Laden laa ikke to Straa paa tværs af hinanden. Hver Ting havde ikke alene sin bestemte Plads, men skulde ogsaa staa paa en bestemt Maade. Og som det allerlatterligste sagde man, at han striglede sine Køer, en Behandlingsmaade, som Køerne imidlertid befandt sig udmærket ved. Desuden førte han Dagbog over Vejret og over Arbejdet paa Gaarden. Kort sagt, han var sær. Sagen var, at han var lidt ud over det almindelige, han ragede lidt op over det øvrige Smaakravl i

Byen. Og det taaltes ikke der, saa lidt som forøvrigt andre Steder.

Grunden til mine Forældres Tilfredshed var som Far sagde: »Der lærer han Orden og faar Lov at bestille noget«. To Ting, som man mente, jeg vilde faa Brug for siden i Livet. At jeg var af en noget anden Mening, var der ingen, der brød sig om. Jeg blev heller ikke skuffet. Jeg fik rigelig Mad og ogsaa rigelig Arbejde. Men Folkene var venlige og flinke, saa jeg blev heller ikke misbrugt i nogen Maade.

Den 1. Maj drog jeg saa af Sted. Før jeg gik, fik jeg kort og fyndig Besked af Fader: »Hvis du ikke skikker dig saadan, at du kan blive i din Plads, ved du, at det kan ikke nytte, du kommer her hjem«. Moders Tale var noget længere og kan sammenfattes saadan: »Vær flink og villig. Gør hurtig og rask, hvad du bliver sat til. Svar pænt, naar der bliver talt til dig«. Tidlig paa Formiddagen gik jeg. Det er ikke pænt at komme for sent i Plads. I Dagens Anledning havde jeg pænt Tøj paa. I en Bylt havde jeg Dagligtøjet og et Par Skjorter. Træskoene paa Fødderne. Saa gik jeg op over Bakkerne, lidt beklemt. Mor blev staaende og saa efter mig.

Jeg kan ikke detailleret beskrive, hvad der hændte mig de Somre, jeg tjente paa denne Gaard. Jeg husker enkelte mindeværdige Ting og saa de aarlig tilbagevendende Begivenheder. Jeg haaber dog, det skal lykkes mig at skildre nogenlunde, hvorledes Dagen gik for den saa ofte, som Regel i bedrøvelige Toner, beskrevne Hyrdedreng paa Landet og samtidig give et Billede af, hvordan Livet levedes paa Bondegaarden.

Først vil jeg bede jer følge med en lille Tur gennem den vinkelbyggede Gaards forskellige Rum. Vi begyn-

der først i Storstuen, eller Skabsstuen, fordi der staar Gaardens Skabe, Kister og Dragkister. Den er, som Navnet siger, stor. Skabene staar langs Væggene, og Midten af Stuen er fri. Den kunde lige saa godt hedde Gildestuen, da den bliver brugt til og er som skabt til at holde Gilde i. Her kan et ambulant Langbord med løse Bænke i en Fart stilles op, naar der skal spises, og lige saa hurtigt igen fjernes, naar der skal danses.

Fra Storstuen gaar vi ud i Gangen, hvorfra Hoveddøren fører ud i det fri. Her hænger Kørekappe og Fodpose, Stadsseletøj og Pisk, og er Manden Jæger, hænger her Bøsse og Jagttaske. Paa Gulvet staar Fodtøjet, som ikke bruges til daglig. Gangkammeret eller Sengekammeret bruges af Haandværkere og andre, som skal overnatte paa Gaarden. I Gavlen over Storstuen er der ofte et Gæstekammer.

Fra Gangen kommer vi ind i Dagligstuen, der er alle Gaardens Beboeres Spise- og Opholdsværelse. Langs Vinduerne ud mod Gaardspladsen løber en panelfast Langbænk. Indenfor denne staar Langbordet. Bænken gaar rundt om Bordenderne. Paa den anden Side staar en løs Langbænk. Denne, Bilæggerovnen og Bornholmeruret er Stuens vigtigste Møbler. Bag Gangen ligger Lillestuen eller Væverstuen. Her staar Væven, hvis man har en saadan. Den er desuden Værksted for Skrædder, Sypige og Sadelmager. Under Lillestuen er der Forraadskælder for Mælk, Øl, Brød, Smør, Ost og Saltkarret.

Fra Køkkenet fører en Gang ud i Bryggerset. Ved den ene Side af denne Gang er der Spise- og Pigekammer, ved den anden Side Gaardmanden og hans Families Sovekammer. I Bryggerset er der Bageovn og Gruekedel. Her vaskes, slagtes, bages, kærnes Smør

o.s.v. Herfra fører Stuehusets anden Dør, Bryggersdøren, ud mod Gaardspladsen.

Vi kommer nu ind i Hestestalden, hvorfra tre Døre fører ind til Karlekammeret, Køernes Vandingsgang og Hakkelseloen. Karlekammeret er anbragt her, for at Karlen i en Fart kan komme i Stalden, ikke alene i Ildebrandstilfælde, men ogsaa hvis en Hest skulde komme løs i Nattens Løb, hvor den da i Mørket kan gøre Skade paa sig selv og de andre Heste eller lave Ulykker paa anden Maade. Karlekamrene har et daarligt Ry paa sig for Usundhed, Svineri o.s.v. De behøver dog ikke at være usunde, fordi de ligger ved Stalden. Passende Udluftning og Renlighed kan gøre dem ret hyggelige at bo i. Det beror naturligvis meget paa Karlene selv og Gaardens Skik i det hele.

I Vandingsgangen staar et Vandtrug, hvorved Køerne vandes om Vinteren. Dette Vandtrug pumpes fuld fra Brønden ude i Gaarden. Er der ingen Pumpe, men en Vinde, lader man Vandet løbe ind i Stalden i Trærender, der er løse og kan tages bort. I Hakkelseloen staar Hakkelsemaskinen. Over Hakkelselo og Rummet til Roerne ligger Mølleloftet, hvor Kværnene staar. I Hakkelseloen er en Sækketud, hvorigennem Melet løber ned i den nedenfor fastgjorte Sæk. Fra Loftet fører en Stige op til Møllens Platform paa Taget.

Over Kostalden er der Høloft til Agerhø. Fra Vandingsgangen fører en Stige op til Loftet, hvorfra Høet smides ned i Gangen for siden at bæres ind til Kreaturerne. Over Faaresti m. m. er der ligeledes et Loft, hvor der er Enghø. Over Stuehuset er der Kornloft. Stuehuset kaldes paa Mors Raalingen.

Forskellige Ting, der er karakteristisk for dette

mindre Landbrug, maa jeg omtale. Det første er den gamle Bondes Forhold til hans Husdyr.

Han vaager over Koen, naar den skal føde Kalven. Da han fører Dagbog, i hvert Fald over den Slags Ting, behøver han ikke at vaage mange Nætter forgæves. Det er jo heller ikke sikkert, at Koen kælver om Natten, men derfor bliver der alligevel vaaget over den. Staar den paa Marken, bliver den trukket hjem i Stalden. Staar den i Baas sammen med en anden Ko, bliver den flytet over i en anden Baas. Naar Kælvningen er overstaaet, bliver Kalven gnedet tør med en Halmvisk. Vil man glæde Koen, bæres Kalven op til den, at den kan slikke og snuse til den. Nu bliver Kalven baaret hen i en lukket Baas, Koen malkes, Kalven faar lidt af Mælken og Grisene Resten. Koen faar ogsaa et Foder, bestaaende af Rugbrød, opblødt i Brændevin.

Der vaages nu videre med Koen, indtil Efterbyrden er kommet. Hele Tiden sørges der for, at under og omkring Koen er strøet med frisk, ren Halm. Dette skiftes derfor flere Gange. Passes alt dette omhyggeligt, er Koen frisk igen allerede efter en Dags Forløb og har samtidig glemt Kalven, der paa sin Side heller ikke bryder sig om andre end Pigen, der giver den Mælk.

Saadan foregaar denne vigtige Ting, passet med Omhu, ikke alene fordi Ko og Kalv repræsenterer en Værdi, men ogsaa fordi den gamle Bonde er Dyreven, er saadan indlevet med sine Dyr, at det regnes for Mishandling at bære sig anderledes ad. Der bliver ogsaa vaaget hos Øget og Soen. Kun Faaret kan uden Skade passe sig selv.

Jeg vil nu omtale Oksebremsen. Den lægger sine Æg

i Koens Hud, og Larven foraarsager en Slags Byld. Bremsens Stik er Aarsag til Kvægets Bissen. Den frembringer en summende Lyd, og saa ved Koen Besked og stikker i Rend og standser ikke, før den har naaet Stald efter Skygge. Hvor Solen ikke skinner, kommer Bremsen nemlig ikke. Koen er nu foruroliget, og den æder ikke og faar ikke Ro til at tygge Drøv. Følgen er, at den giver mindre Mælk. Dertil kommer, at den paa sin Løbetur kan ødelægge Sæd og andet. Derfor trækker den omhyggelige Bonde ogsaa sine Køer i Hus i den varme Tid midt paa Dagen og giver dem saa et Grøntfoder, hvorefter de i Ro kan tygge Drøv. Bremsens Larvehuller ødelægger ogsaa Huderne, og jeg havde Ordre til at klemme Larverne ud, saa snart jeg opdagede dem og trampe dem ihjel.

I det lille Landbrug behandler man saaledes sine Dyr med Omhu, og ikke alene i de omtalte Tilfælde. Navnlig passer man Hesten omhyggeligt. Den holdes pænt striglet, den mishandles ikke, den anstrenges ikke over Evne. »Man kan klappe en Hest fed,« siges der.

Jorden bliver ogsaa behandlet godt. Køres der Gødning ud, er det langtfra ligegyldigt, hvem der kommer til at sprede den. Dette Arbejde er paa Mors Pigens. Det gælder om at ryste den dygtig ud, saa der ingen Klumper er, og faa den ud i Hjørnerne og Siderne af Marken, saa al Jorden bliver gødet.

Er Marken pløjet, bliver Hjørnene, hvor Ploven ikke kan gaa, gravet med en Greb. Derefter bliver der harvet og tromlet, saaet, og atter harvet og tromlet. Og nu kommer et Arbejde, der er Drengens. Det bestaar i at samle Stenene af Marken. Hvor en Sten

ligger og breder sig, kan intet Straa vokse op. Saa fik jeg en Sæk bundet om Livet, og en Trillebør fik jeg med, og gik saa Ager op og Ager ned og samlede alle de større Sten i Sækken. Var Sækken fuld, eller blev den for tung, bar jeg Stenene hen i Trillebøren for siden at trille dem bort.

Siden, naar Sæden var blevet et Par Tommer lang, var det mit Arbejde at skære Tidsler med en Stok, paa hvis Ende der var anbragt en Kniv. At det er Drengens Arbejde, er naturligt. Han har de mindste Fødder, og det er et Arbejde, der passer for hans Kræfter. Foruden disse Arbejder maatte jeg i min »Fritid«, det vil sige den Tid jeg fik tilovers fra Kreaturpasningen, grave Køkkenhaven, luge, feje Gaardsplads, løbe Ærinder o. s. v. Køerne optog ikke al min Tid, og jeg maatte saaledes gøre anden Gavn. Drengen i Nabogaarden havde dobbelt saa mange Kreaturer og langt længere til Gaardens Mark, men han havde det alligevel langt bedre, fordi han ikke skulle bestille andet.

Havde jeg det da ondt? Det tror jeg ikke, man kan sige. Som før sagt, var Folkene flinke og venlige, Arbejdet var friskt og sundt i den frie Luft, det oversteg ikke mine Kræfter og havde ingen Jag, jeg kunde rette Ryggen eller hvile mig, om jeg syntes. Naar Hyrdedrengen er blevet særlig beklaget i Litteraturen, er det ogsaa nærmest fordi han mange Steder, ogsaa hjemme, blev behandlet uvenligt og sjælelig raat.

Vi vil nu se paa Dagens Arbejdsdeling og Maaltiderne med mere.

Det er en Midsommerdag i Høhøstens Tid. Arbejdstiden er ikke til at tage Fejl af; den er fra Sol staar

op, til Sol gaar ned. Saa kommer Manden ved Firetiden om Morgenen og kalder paa sine Folk. Og vi staar op og gør vor Morgengerning: Pigen malker Køerne, Karlen strigler og fodrer Hestene, og jeg gaar ud i det dugvaade Græs og flytter de Ungkreaturer, der har ligget ude om Natten, og Faarene. Siden trækker jeg Køerne paa Græs og samles saa med de andre til Dagens første Maaltid, Davren. Den bestaar af stuvede Kartofler med Flæskestumper i og Mælk og Brød, paa denne Tid af Aaret kold Sødmælk med Fløden paa og Smørrebrød til. Et solidt Foder; men alle har jo ogsaa arbejdet en god Times Tid. Efter Davren tager Mand, Pige og Karl i Engene, mens jeg renser Stald og gør, hvad andet jeg har faaet Besked paa.

Kl. 9 kommer Høfolkene hjem, og nu spises der Formiddagsmellemmad, et langt ord, men dansk. Nu kunde man synes, at Høfolkene kunde have faaet deres Mad ud i Engen i Stedet for at spilde Tiden med at gaa frem og tilbage den stundom lange Vej. Ih, hvorfor det? Det har ingen Jag, Leen skal alligevel »stenes« (slibes). Og saa er det ikke Skik og Brug. Manden vilde komme i daarligt Ry, hvis han gav sine Folk smurt Mad. Den Ting kan de besørge selv.

Saa sidder da Karlen paa den øverste Ende af Langbænken og skærer Brødet paa gammeldags Vis med Brødkniv, alle smører selv Smør eller fedt paa, skærer Paalæg af det spegede Oksekød eller det røgede Faarelaar. Men der vanker ikke Kaffe. Denne Drik, som nu nydes i Tide og Utide, faar man kun én Gang om Dagen. Jo, maaske om Høsten, den rigtige Høst.

En Arbejdsdag fra Kl. 4 om Morgenen til Kl. 9—10 om Aftenen kan synes lang, men nu er der gaaet rigelig en Time med dette Maaltid. Til Middag trækkes Køerne hjem, som jeg alt har fortalt. Efter Middagsmaden, som kaldes »Ojen«, soves der Middagssøvn til Kl. 2. Saa er det »Drøvtidavs«, og saa faar man Dagens eneste Kop Kaffe med en Knald brunt Sukker til.

Nu tror I vel, at Dagen gaar let og behageligt for mig, at jeg bare skal trække Dyrene ud og hjem og flytte dem i Mellemtiden. Men saadan en stumpet Størrelse kan godt have sit at trækkes med, især det første Aar. Paa Mors bliver Kreaturerne koblet sammen, et Arbejde, hvortil der hører Øvelse og Rutine, og saa kan det endda være vanskeligt nok at styre utaalmodige Køer, der i daarligt Vejr længes efter Stalden, eller rebelske Kalve, der altid vil vende sig den modsatte Vej af den, de skal. Saa kan Tøjret sprænges, og saa slaas der vel en Knude paa, tror I! Nej, saa skal det splejses eller »spidskes«, som vi sagde. Det var noget af det første, Manden lærte mig, og da han var en taalmodig Mand og lærte mig det godt, blev jeg snart dygtig. Naar der skulle splejses et Par Skagler til Seletøjet, sagde Manden gerne: »Lad Ditlev gøre det. Han kan.« Og saa splejsede jeg, revnefærdig af Vigtighed over det betroede Hverv.

Hvad der særlig kunde drille, var Faarene. De staar sammen to og to paa samme Tøjr. Undertiden river saadan et Par Tampe sig løse og løber hen til andre Par. Og nu kan de to Par snøre og snøre og vikle hinandens Tøjr ind i et saa haabløst Urede og saa haardt sammen, at der skal stærke Fingre til og en englelig

Taalmodighed. Navnlig det sidste var det smaat med, og det kunde jo hænde, at et Par Arrigskabens Taarer banede sig Vej op i Øjnene, og at Faarene fik nogle velmente Dunk i Siderne. Men var det overstaaet, var det ogsaa straks glemt, og mens Faarene sendte et sørgmodigt Mæh efter mig, har jeg vel stemt op min nyeste Vise.

Og Dagen gaar, og det bliver Aften. Engfolkene kommer hjem til Dagens sidste Maaltid, før man gaar i Seng: e Nætter (Nadver). Den bestaar af Vandgrød, kogt paa Byggryn. Det er jo noget magert, selv om der vanker Sødmælk til. Der koges da ogsaa gerne et Stykke Flæsk i Grøden. Dette Flæsk spises ikke, men da intet gaar til Spilde, tænker jeg, det stuves sammen med Kartoflerne næste Morgen.

Om Søndagen er der intet Ekstraarbejde, og saa kunde jeg besøge andre Drenge i min Fritid, eller ogsaa kom mine yngre Brødre til mig. Og saa havde vi Hestene og kunde faa en Ridetur.

Tiden lider, og det bliver Høst. Denne Aarets Arbejdsfest. Saa finder Pigen sine Høstærmer og sin Helgolænder frem, der bliver købt Strygespaaner og Høleen bliver efterset. Og saa gaar det løs. Karlen forrest og Pigen efter som Opbinder. Hendes Redskab er en lille Rive med tre lange Tænder, Kratten. Høsten er Arbejde, haardt Arbejde paa denne gamle Maade, men det gik med Liv og Lyst, og der var mange Skikke, som holdt Festglæden vedlige. For Høsten var ogsaa en Fest. Maden var bedre. Der vanker Kaffe efter Mellemmaden, og Grøden forsvinder til »Nætter« og giver Plads for Kartofler og Steg. Og saa er der Gammeløllet, der er brygget ved Juletid og har ligget og gæret paa Tønden siden. Den er umaade-

lig besk og sur og kun gamle hærdede Husmænd og Fiskere yndede den, »saadan som den er«. Andre almindelige Folk kommer Sukker i. Gammelølkruset staar hjemme paa Bordet i Stuen. I Marken har man almindeligt Øl. Men Sukkeret i Kruset vil synke til Bunds. Derfor er der en Pind til at røre op med. »Pinden« er en frisk afskaaren Gren med Barken paa. Saadant »Øl med en Pind i« maa omgaas varsomt, den er lumsk og »vil slaa«. Skal den være ekstra god, kan der kommes Honning i. Saaledes tilberedt med »Ekstrapind« slaar et Krus Øl en stærk Mand til Jorden som en Stud. Men det gøres ogsaa mest, naar det drejer sig om at drikke en Mand fuld.

Ellers gælder det om ikke at være for sent paa Veje med Høstarbejdet. Den, der faar sidst »skaaret op«, risikerer at faa en »Høstmand« til at hjælpe sig. En Høstmand er et Par korslagte Grene, omviklet med Halm. Han er foroven forsynet med en Turnips eller en Kaalrabi som Hoved og er iført nogle rædselsfulde Pjalter. En Seddel er fæstet paa ham med en lystig Inskription, jo værre, jo bedre. Den der bliver først færdig, laver Høstmanden og giver ham til sin Nabo. Denne lader ham gaa videre efter at have fæstet en Seddel mere paa ham, og saadan gaar han nu fra Gaard til Gaard, indtil den sidste Mand er nødt til at beholde ham, fordi der ikke er flere tilbage, der har Korn uhøstet. Ingen ved, hvor Høstmanden er. Han kommer og gaar om Natten.

Nu maa I ikke tro, at man hjapper sig færdig af den Grund. Ingen mejer Korn uden i Tørvejr og ikke førend Natteduggen er forsvundet. Er Kornet skaaret op, skal det helst blive godt, tørt Vejr, saa at Kornet kan blive vejret godt igennem. Negene sæt-

tes sammen tre og tre, og de vendes en Gang inden Indkørselen. Er det tjenligt til at køres ind, bindes Negene sammen to og to med Simer og lægges i Rækker med Rodenden i Vindretningen, at det yderligere kan tørres.

Derefter kører Vognen ud i Marken. Karlen lægger Læsset, Manden stikker Dobbeltnegene op, Pigen river efter Vognen, og Drengen gaar og kører Hestene. Der læsses store Læs, der snøres Læssetræ og Reb, for at intet skal spildes ved Vognens Rysten under Hjemkørselen. Stikkes Negene ind ad en Luge, er der nedenfor Lugen bredt en Presenning eller et Par Lagener for at opsamle det neddryssende Korn, og naar Vognen et tom, fejes den omhyggeligt for hvert Læs.

Naar alt Kornet er hjemkørt, rives Marken med en Hesterive. Det sammenrevne samles i Bunker med Haandrive, hvorefter Rivelsen ogsaa køres hjem. Nu er Marken »ren«, men endda kan der ligge Aks hist og her, og dem samler »jordløse« Folk op, saa de faar Korn til deres Høns paa en nem Maade. Alt er ordnet saaledes, at der næsten intet Spild bliver.

Høstgilde holdes der ikke hjemme, men naar en Mand har indhøstet, holdes et lille Gilde for Gaardens Folk, og saa venter man, at der kommer »Potter«. Det er en Skik, at en saadan Aften kan Byens Ungdom komme med Potter, det vil sige Potteskaar, og kaste dem paa Stenbroen uden for Døren. Derefter gemmer Synderen sig paa Skrømt, og det gælder saa for Gaardens Folk om at fange ham eller hende. Det lykkes som Regel, og nu skulde han egentlig dyppes i Tjære og trilles i Fjer, men han slipper og bliver i Stedet beværtet med Vin og Kage, Rødgrød eller

andet. Der kan blive samlet ikke saa faa Mennesker saadan en Aften. Er det daarligt Vejr, kan det være, at Storstuen ryddes, en Harmonika skaffes til Veje, og Dansen gaar. Ellers hænges en Lygte paa en Stolpe, og der leges ude. »Væve Vadmel«, »To Mand frem for en Enke« o. s. v. Paa Mors danses der ikke i Laden; thi Folk er forsigtige med Lys og Ild.

Nu er Høsten forbi, og Markerne ligger bare. Efteraarsarbejdet begynder med Pløjning, Roe- og Kartoffeloptagning, og den hele Sommeren længselsfuldt ventede Tid, Vogtningen af det løse Kvæg paa Marken og i Strandengene, begynder. Kreaturerne er nu inde om Natten allesammen og drives, efter at de har faaet et Morgenfoder, løse ud. De gaar ude hele Dagen for ved Mørkets Frembrud atter at blive drevet hjem til deres Aftenstaldfoder. Saa laver jeg mig en Pisk med et ganske kort Skaft, men en mægtig lang Snor, der er tykkest inde ved Skaftet og tyndere længere ude og meg noget flosset Hamp yderst ude i enden. En saadan Pisk kan give nogle vældige Knald, og Køerne forstaar dem som et Slags Signal.

Det gælder om at passe paa, at Kvæget ikke gaar i Bløde, det vil sige falder i Grøfter og Vandhuller, og saa naturligvis ikke gaar ind paa anden Mands. Nu gaar Drengene sammen og graver Huse ind i Fjordbakkerne til Ly mod Uvejr, handler med Knive, Punge og andet. Vi havde det rigtigt rart og frit, og det anses for at være en herlig Tid. I Virkeligheden er det den værste Tid paa Sommeren, for nu begynder Efteraarets barske Vejr med Storm, Kulde og Regnskyl, og Hyrdedrengen kan undertiden døje ikke saa lidt. Saa er Humøret sløjt. Han sidder og kukkelurer i sit Hul og længes efter Aften. En Gang imellem maa

han ud og jage Kvæget sammen og bliver i Dagens Løb gennemvaad.

Saadan kommer jeg vaad og forfrossen hjem en Aften og staar i Stalden og skutter mig, medens Pigen malker, og Karlen gaar og pusler med Hestene. Han er sagtens ikke mindre vaad end jeg, men han er dog voksen. Pigen bliver færdig med sine Køer og lægger en Haand paa min Skulder: »Kom du med mig, bette Kaal, saa skal a endda hjælp dæ.« Og saa faar jeg skiftet Tøj og faar mit pæne Tøj paa. Det andet bliver vredet op og hængt til Tørring paa Skorstenen i Køkkenet, og lidt efter sidder jeg i Køkkenet ved en Kop Kaffe, mens Konen skærer mig et Stykke Kaffekage, som kun bruges, naar der kommer fremmede.

Da jeg lidt efter samles med de andre til Mellemmad, kommer det, jeg nok frygtede. »Det er svær, som do skjenner!« siger Manden og blinker til Karlen. »Han er ogsaa bleven gue Venner mæ e Kvindfolk, haar a hør,« svarer denne. »Du skal ikke bryde dig om, hvad han siger,« siger nu Konen, »han er selv gue Venner med æ Kvindfolk, kan du tro«. Det stopper Munden paa Karlen, og saadan naar de venlige Mennesker deres Maal ad Omveje. De ved, at Medlidenhed er saarende for et følsomt Drengesind.

Lige saa længselsfuldt man venter Vogtetidens Begyndelse, ligesaa heftigt længes man efter dens Ende, og en skønne Dag erklærer Manden, at det er for koldt for Køerne at være ude. Saa bliver de »bundet i Stald«, og de sidste fjorten Dage gaar i den lune Stald. Første November kommer, og Sommertjenesten er forbi. Lønnen har Fader hentet, eller han henter den senere: De 10 Kroner og den ene Pund Uld. Træskoene er vel slidt.

Den sidste Dag, da jeg siger Farvel, takker Manden for Sommeren og udtrykker Ønsket om at se mig igen til Maj. Og Konen siger: »Ja, vi behøver da ikke at skilles saadan helt og bart. Du maa da gerne komme herned og faa din Ojen og Melmad de Dage, du er i Skole.« Og saadan gaar det til, at jeg faar det meste af min Mad paa Gaarden Vinteren igennem; et ganske godt Plus til den lille Løn.

Historisk Samfunds Regnskabsoversigt for Aaret 1958—59.

INDTÆGT

1.	Kassebeholdning fra forr. Aar	Kr.	6.248	44
2.	Statstilskud	„	1.380	00
3.	Thisted Amtsfond	„	300	00
4.	Thisted Byraad	„	100	00
5.	Fra 32 Sogneraad	„	430	00
6.	Solgte Aarbøger	„	132	00
7.	Pengegave 200,00 og Renteindtægt 287,17 m. v.	„	487	17
8.	Kontingentrestancer	„	45	00
9.	Medlemsbidrag for 1958 (1055 Medl.)	„	5.275	00
		Ialt Kr.	14.397	61

UDGIFT

1.	Aarbogen, Trykning m. v.	Kr.	4.354	00
2.	Honorar for Bidrag til Aarbogen	„	765	30
3.	Tilskud til Museet i Thisted	„	1.000	00
4.	„ „ J. P. Jacobsen-Huset	„	500	00
5.	Aarsmødet og Udflugten	„	101	69
6.	Medhjælp	„	245	00
7.	Clicheer og Tryksager	„	892	55
8.	Dansk-historisk Fællesforening	„	104	00
9.	Porto o. a. Udgifter	„	227	90
10.	Kassebeholdning	„	6.207	17
		Ialt Kr.	14.397	61

Thisted, 26. Maj 1959.

J. J. LUSTRUP

MUSEETS ERHVERVELSER

1. juli 1958—30. juni 1959

*

Der er ikke sket stor tilvækst til oldsagssamlingen: nogle flintredskaber (Jens Kjær, Skyum, Bent Poulsen, Søren Kielsgaard, V. Vildsund), en sten med skålformede fordybninger (Marius Poulsen, Barslev) og nogle få lerkar. Et lerkar — meget medtaget — blev fundet ved udgravningen til Snedsted skole, og et andet er skænket af Johs. Andersen, Dollerup Mølle. I en grav fra romersk jernalder i Kåse, Hjardemål sogn, blev der fundet tre lerkar, hvoraf det ene indeholdt kranium og knogler af en ged. Den ringe tilvækst skyldes ikke mangel på fund. Museet har fund fra tre bronzealdergrave til konservering på Nationalmuseet (Ås, Sundby og Vandet), og i juni måned foretog Nationalmuseet en udgravning ved den nye skole i Vandet og afdækkede 8 jernaldergrave. Der blev fundet 16 lerkar, nogle jernknive, glasperler, bronzenåle og en sølvfibula. Alle genstandene er for tiden på Nationalmuseet, men museet håber at få i hvert fald en del af det store fund, når det er blevet konserveret og undersøgt.

En af stenkisterne havde en så heldig beliggenhed, at den passede ind i skolens plan, så den vil blive

bevaret som et stykke anskuelsesundervisning for børnene, og en anden af gravene, som udmærkede sig ved at have en kværnsten i den ene kortside, vil blive flyttet til Thisted og opstillet i museets have.

Den kulturhistoriske samling er i årets løb blevet forøget med ca. 150 numre af vidt forskellig art.

Af billeder kan nævnes en tegning af Thistedmaleren Marius Hammann, tegnet af Kr. Kongsbøll, en af Hammans venner fra kunstakademiet. Den er skænket af direktør Dam, Aarhus. Marius Hammann er ikke særlig kendt, ikke engang i Thisted, hvor han blev født i 1879 som søn af karetmager Wilh. H. Hammann, Nørregade. Han debuterede på Kunstnernes Efterårsudstilling i 1904, i 1908 fik han tildelt Eckersbergmedaljen, og han var i mange år udstiller på Charlottenborg. Han døde i 1936. Museet har nogle få af hans maleriet, bl. a. et selvportræt, malerier af hans forældre og nogle motiver fra haverne mellem hans hjem i Nørregade og bækken.

Foruden denne tegning har museet fået to malerier. Det ene er af en Thybokvinde, Ane Marie Jensdatter (Ravnsmed) født 1843, det andet er af skibsbygger Hans Ditlev Bendixsen, som ved sin død i 1902 testamenterede 25000 gulddollars til Thisted og Thy. Maleriet er skænket af en af hans slægtninge, som bærer samme navn.

En del af de indkomne gaver stammer fra Thyholm. Pens. oversygeplejerske frk. Christensen har således bl. a. skænket et billede af Thyholms apotek 1868 og en salmebog mrkt. H. A. Bering. Thyholms apotek blev oprettet 1822 i Søndbjerg af J. K. Ustvald, der tidligere havde haft et apotek i Lemvig. Efter nogle års forløb overtog han Holmgård Mølle

i Ydby sogn, og apoteket blev drevet videre af skiftende apotekere. H. A. Bering var den sidste apoteker i Søndbjerg. Året efter at billedet blev taget, 1869, blev apoteket flyttet til Hvidbjerg.

K. S. Deichmann var provst i Hvidbjerg fra 1884 til 1906. Han var gift med en søster til den bekendte kvindesagsforkæmper Pauline Worm, og de havde en plejesøn, nu afdøde forstassistent Fischer, Tarm. Museet har modtaget nogle billeder af hr. og fru Deichmann, et par kopper, en tobakskasse og et diplom med indskriften: Hr. Provst K. S. Deichmann, Hvidbjerg, tildeles dette Diplom til Minde om fortjenstfuld Virksomhed for: Den frivillige Selvbeskatning til Fædrelandets Forsvar. Diplomet er et minde om provisorietiden og striden om Københavns befæstning. I den politiske brydningstid sluttede en kreds af forsvarsvenner sig sammen om en plan for en frivillig selvbeskatning, og ved de bidrag, der på denne måde kom ind — ca. 1½ mill. kr. — opførtes bl. a. Garderhøjfortet ved København.

Fra Hvidbjerg stammer endvidere et ølkrus, en hue, en barnekjole og to sjaler, som er skænket af hr. og fru J. E. Jacobsen. Tingene har tilhørt landmand Anders Mikkelsen, f. 1877 i Nr. Hvidbjerg og død 1958 på Hvidbjerg sygehus. Kruset har hans moder ført med sig fra sit hjem i Boddum, da hun i 1865 blev gift, og huen har ligeledes tilhørt hende og hørte med til hendes thylandske folkedragt. Barnekjolen havde Anders Mikkelsen selv på, den dag han blev vaccineret.

Da Nors kirke sidste sommer blev restaureret, blev der under gulvet fundet 19 mønter, som museet har fået som depositum. Blandt mønterne var nogle inter-

essante udenlandske eksemplarer, som kun sjældent optræder i danske kirkefund.

Mønterne var:

Christian IV. Toskilling 1605.

Frederik III. Toskilling 1668.

Christian V. Skilling (norsk) 1675.

Frederik IV. Skilling 1719. 3 stk.

Christian VI. Skilling 1735.

Christian VII. Skilling 1771.

Christian VII. Skilling 1779.

Christian VIII. Rb.skilling 1842.

Christian IX. Enøre 1874.

England. Henrik III. Long-cross-penny class III b. Canterbury. Nicole 1247—52.

England. Edward II. 1307—27. Canterbury.

Irland. Henrik III. Long-cross-penny. Dublin. Richard 1248—72?

Kuinre. Henrik. Long-cross-penny (1247—77).

Luxemborg. Johan den Blinde 1307—46. Esterlin. Damvillers.

Vismar. Søsling 1555.

Rostok. Skilling. Hans Tengel 1540—48.

Rostok. Skilling. Hans Kegeler 1560—62. Kegle i venstre undervinkel.

Der var desuden to runde blyplader.

Af enkeltfundne mønter har museet modtaget en toskilling 1620, fundet på Halden af Erenfred Dinsen, en toskilling 1667 (Harald Nielsen) og seks andre mønter (Marie Sørensen, Tingstrup).

Til kirkesamlingen er der kommet to messinglysestager, der stammer fra Vestervig kirke, skænket af direktør Nyboe Dam, Kbh., og en ornamenteret flise, også fra Vestervig, skænket af læge Toft.

Skomager V. O. Larsen, Svankjær, har givet et brudstykke af en middelalderlig hestesko, fundet ved dræning i engen ved Ørum voldsted.

Museet har fået en hel del større og mindre redskaber til forskelligt indendørs og udendørs arbejde. Johs. Jeppesen, Thorsted, har skænket en væv, der ikke uden besvær og spekulation er blevet samlet og opstillet i kælderen. Der er kommet en plov (Gadegård i Sennels), en rammesav (P. Staursbøll, Villerslev), to høvle og en hakkekniv (fru Thomsen, Vesterstræde), nogle tørveredskaber (Martin Poulsen og forsikringsinspektør Landbo), en vindepind (fyrdirektør A. Legind, Kbh.), et mangeltræ med rulle fra 1854. Det bærer bogstaverne M N D S, som betyder Maren NielsDatter Skyum (Jens Kjær, Skyum), en kikkert, fundet på stranden ved Hanstholm (P. Andersen), en skarøkse (fru Nielsen, Fayesallé), tækkenåle (montør Nielsen og Knud Jensen, Kjeldstrup), en båndhage (et stykke bødkerværktøj) fra 1763 (Johs. Bisgård, Skyum), en symaskine (Per Madsen, Ballerum) og en målestok til fodtøj. Denne sidste er skænket af Marie Sørensen, Tingstrup, hvis fader var skomager i Sennels fra 1882 til 1895 og senere i Tingstrup. Hun skriver, at han brugte den til måltagning til syning af nyt fodtøj: militærstøvler, røjsere, fjederstøvler, sko og morgensko.

Chr. Barup, Øsløs, har skænket en gammel dyrlægebog og et slåopjern med kølle, som blev brugt til åreladning af heste. Tingene har tilhørt Chr. Barups morfader, Chr. Odgaard, født o. 1800, som var ueksamineret dyrlæge i Øsløs. Nu bruger man jo kun åreladning som kur mod visse sygdomme hos husdyrene. I tidligere tid var det en meget mere almindelig sag.

Sognepræst Knud Aagaard, Skjoldborg, skriver i 1802: Henimod St. Hansdag, naar Græsset er i sin bedste Kraft, saavel som ved Juletider, aarelades alle Kreaturer, unge og gamle, baade Heste og Fæhøvder.

Fra Albinus Pedersen, Hillerslev, har museet fået nogle ting, som er fundet i det hus, som Kirstine Toudal ejede i Hillerslev. Kirstine Toudal var plejedatter af Stine Kudsk, og tingene stammer sikkert fra den gård i Nors, hvor Stine Kudsk, der som bekendt var klog kone, boede. Det drejer sig om to jernstempler med bogstaverne P K og N K (Peder Kudsk og Niels Kudsk), som sikkert har været brugt til brændemærkning af dyr, og nogle håndsmedede salvespatler.

Frk. Kibsgård, Århus, har skænket et par kopper, som ligeledes har tilhørt Stine Kudsk.

Af beklædningsgenstande kan nævnes et hjemmevævet kjoleliv, der har tilhørt en kvinde ved navn Else Marie, som boede i Torp o. 1800 (fru sagfører Yde Poulsen) og to par gode hjemmestrikkede, tværstribede (blå og hvide) strømper, strikket i 1888 som brudeudstyr af afdøde fru Pedersen, Jyllandsallé 7 (frk. Bangsgård). Fra samme år er en dukke — Frida — fuldt påklædt, skænket af fru Bjerregård. Desuden er der en kyse og en vadsæk (fru Marrebæk, Bedsted), et perlebroderet stykke til en hjørnehylde (fru Helleberg, Vestergade) og en cachedesordre (fru førstelærer Larsen, Møgelvang, tidl. Hørdum). En cache-desordre hører hjemme i klunketiden. Den defineres som: uordenskjul, urydskurv, en kurv, æske eller deslige, ophængt på væggen og bestemt til (foreløbig) opbevaring af forskellige sager. Denne er perlebroderet og syet af fru Larsens bedstemoder.

Af husholdningssager er der kommet en opsats af porcelæn (frk. M. Frost, Torp), flødekande, sukkerskål og kopper (frk. K. Kristiansen), skåle, glas m. m. (Chr. Skårup, Heltborg), lysestage, krus o. a. (Knud Jensen, Kjeldstrup), 2 hunde, stendunk o. m. a. (fru Tange), kaffemølle, temaskine (fru telefonmester Pedersen), en barselpotte (Karl Lauridsen, Vesterby, Vestervig). Desuden nogle billeder (fru Overgård, Askov, frk. Fisker, Chr. Johansen) og to andagtsbøger (fru Eriksen, Søvang).

Guldsmed Henningsen har skænket 11 stkr. knapper og smykker af rav, ca. 100 år gamle, og et stokkebeslag af sølv, som har tilhørt provst Madelung, Sjørring. Et minde om det gamle Thisted er et vægterskilt, som har været båret af rebslager og vægter S. P. Pedersen i slutningen af forrige århundrede. Efter isenkræmmer Sørensen arvede museet tre lange piber og nogle albums med fotografier og desuden en bog med vers, afskrevet kort efter 1864 af isenkræmmer Sørensens moder, som var datter af købmand P. C. Jensen, Strandgade.

Fra 1. april 1958 til 31. marts 1959 havde museet 1455 besøgende. Det var en nedgang på et par hundrede i forhold til forrige år, men i indeværende år er dette antal allerede overskredet på grund af den gode sommer og de mange turister. Vi kunne ønske, at mange flere thyboer vil få lyst til ved lejlighed at se de gamle sager fra Thy og »søge slægtens spor i stort og småt«. S. G.

Matriklerne 1664 og 1688.

En vejledning af Torsten Balle.

Matriklerne 1664 og 1688 findes nu for de fire herreder i Ty som mikrofilm på biblioteket i Thisted.

Matriklerne er fortegnelser over alle landejendomme med angivelse af deres ejer og bruger og af deres jordværdi, udtrykt i td. hartkorn.

Den ældste, Kommissionsmatrikelen 1661—62, var udarbejdet i København på grundlag af Kronens og godsejernes jordebøger, d. v. s. fortegnelser over de landejendomme, der hørte til hvert gods med angivelse af den landgilde, de skulle yde. Denne landgilde blev lagt til grund for hartkornsansættelsen. Det viste sig snart, at denne matrikel havde en del fejl og mangler, og den blev derfor afløst af

Matrikelen 1664.

Denne matrikel er for hvert herred »forfattet og sammenskrevet« af stedlige folk: herredsfogeden, sandemændene og bønder, udnævnt af herredsfogeden, og derefter forsynet med deres underskrifter og segl. Den er en meget pålidelig kilde. Både person- og stednavne og landgildeangivelser stemmer som oftest nøje med, hvad man kender fra andre lokale kilder.

Som i matr. 1662 var hver gårds hartkorn beregnet på grundlag af landgilden. De ydelser, hvoraf landgilden bestod: byg, smør, svin o. s. v., er anført, men når man bruger matrikelen som kilde, må man huske, at den landgilde, en gård »står for« her og i jordebøger, var en i regelen uforanderlig størrelse, fastsat fra meget gammel tid, og at den ikke nødvendigvis svarer til den virkelige ydelse på matrikelens tid. Landgilden kunne ganske vist ikke forhøjes, men den kunne efter overenskomst svares med andre naturalier eller i penge, og i tilfælde af, at ejendommen var forringet, fx. på grund af

sandflugt, eller for højt ansat, så den var vanskelig at fæste bort, kunne landgilden være nedsat, uden at det altid fremgår af matrikelen. Det kan ses, at en del gårde, der i Ørum lens jordebøger fra 1580 og senere og i lensregnskaberne siges at være skadet af sandflugt, så de ikke kan give fuld landgilde, er opført i matr. 1664 med fuld landgilde.

Da disse ejendomme derfor måtte svare hartkornsskat efter deres gamle landgilde, blev der klaget, og der blev, som omtalt i årbog 1957, s. 231 ff, nedsat en kommission (1680), der skulle undersøge sandflugtsskaderne og nedsætte hartkornet (ikke landgilden) for de skadede ejendomme til en passende størrelse. Kommissionen valgte at taksere de jorder, der i de sandflugtramte byer endnu var i drift, og at ansætte gårdenes hartkorn på grundlag af taksationen. Men derved blev også gårde, som fra gammel tid havde skullet svare en uforholdsmæssig stor landgilde, hjulpet til en mere retfærdig hartkornsansættelse.

Det skete ikke i byer, som ikke var ramt af sandflugt, men man må være blevet klar over, at også der var landgilden et dårligt grundlag for beregningen af en gårds værdi og skatteevne, og man besluttede da at udarbejde en ny matrikel på grundlag af opmåling og taksering af jorderne.

Hvert sogns agre blev opmålt af en landmåler og takseret af en bonde fra et andet sogn. Resultatet er indført i en opmålingsprotokol, som desuden ofte indeholder mange interessante oplysninger om byer og gårde. På grundlag af denne protokol blev der udarbejdet en ekstrakt, hvori hver gårds agre er opført samlet og deres areal udregnet. Begge disse bøger er samlet i et bind, *markbogen.*

Ekstraktens oplysninger blev brugt ved udregningen af hver gårds hartkorn, og disse beregninger er indført i *modelbogen* for herredet. Fra denne er by- og gårdnavne, ejer- og brugernavne og hver gårds hartkorn så sammen med det gamle hartkorn (fra matrikelen 1664 og nedsættelserne 1680) overført til selve

Matrikelen 1688.

Denne matrikel er en god og lettilgængelig kilde, men der er visse forhold, man bør have for øje, når man benytter den.

Den gentagne afskrivning af de for afskriverne fremmede

navne har medført en del fejl i matrikelens navnestof, som altså ikke altid er pålideligt. Har man brug for dette stof, bør man kontrollere det ved hjælp af andre kilder, fx. opmålingsprotokollerne, der som oftest er i god overensstemmelse med andre lokale kilder, hvad navnestoffet angår.

For hvert sogn er gårdene opført i en række, der afbrydes af by- eller gårdnavne. I hver by har gårdene fortløbende numre. Enlige gårde med navn har oftest intet nummer, men det sker, at man har opfattet en gårds navn som et bynavn, og gården har da nr. 1, hvorefter de følgende gårde får nr. 2, 3, o. s. v., selv om de ikke har nogen tilknytning til den første gård eller dens navn. Derved opstår der på papiret »byer«, som aldrig har eksisteret.

Det i matrikelen opførte antal gårde i en by stemmer ikke altid med de virkelige forhold. De opførte »gårde« er gamle enheder, hvis eksistens stadig opretholdes i jordebøger og matrikler, skønt nogle af dem var delt i to eller flere selvstændige brug med hver sine bygninger, mens andre var nedlagt som selvstændige brug og reelt lagt sammen med andre gårde, saa der ikke mere fandtes bygninger til dem. Når der i matrikelen findes anført gårde med flere fæstere, eller flere gårde er fæstet til samme mand, kan det være udtryk for sådanne ændringer i landsbyens struktur.

Endnu i hartkornsspecifikationen 1778 brugte man dette kunstige system, men i hartkornsspec. 1788 er det opgivet og derefter regnes der med det faktiske antal gårde og deres virkelige hartkorn.

Nye mikrofilm på Biblioteket i Thisted.

Markbøger for Vang sogn, Tvorup sogn og Faartoft by 1683

Desuden er anskaffet: *Minorerede kort for alle byer i Ty.*
(De såkaldte minorerede kort er fremstillet på grundlag af matrikelskortene, men i mindre målestok, nemlig 1:20.000. De stammer fra forrige århundrede og viser bymarkens fordeling mellem ejendommene. Matrikelsnumrene svarer til de nugældende.)

To bøger.

Kjeld Galster: Stiftamtmand Fr. Moltke og rektor Emmanuel Tauber i Aalborg.

(Konrad Jørgensens bogtrykkeri).

I denne interessante bog giver forfatteren, for en stor del gennem velvalgte uddrag af personlighedsprægede breve, et levende billede af to betydelige, varmhjertede og gavnelystne mænd og deres uselviske kamp for at få oprettet en institution til bedste for vort stift i de fattige år omkring 1820, nemlig Stiftsbiblioteket i Aalborg. Man følger med spænding deres utrættelige arbejde, deres glæder og skuffelser, deres sejre og nederlag.

Et afsnit (s. 105—113) handler om et stridsspørgsmål mellem Stiftsbiblioteket og Det Thyelandske Provincial Bibliotek, oprettet af amtmand Faye, om embedsmænds pligt til at yde bidrag til Stiftsbiblioteket.

Niels Åge Nielsen: De jyske Dialekter.

(Gyldendal).

Forfatteren, en af vore førende sprogforskere, er medarbejder ved den kommende store jyske ordbog, som mange af vore læsere yder bidrag til ved at besvare spørgelister og give oplysninger om deres dialekt.

Han har flere gange opholdt sig i Ty og har bl. a. optegnet dialekten på Hanstholm. I årbøgerne 1955—56 har han på dialekt gengivet nogle vorupørfiskeres beretning om deres arbejde.

Ud fra sin store viden om jysk fortæller han i denne bog om sproget, dets historie og især om, hvordan betegnelser, udtale og udtryksmåde veksler fra egn til egn. En bog for alle jyder, der holder af deres modersmål. T. B.

Gratis kursus for lokal- og personalhistorikere

holdes på Landsarkivet 3.—5. jan. 1960. Indmeldelse inden 15. dec. til Dansk historisk Fællesforenings sekretær, Landsarkivet, Viborg, hos hvem program kan fås.

Kender De DHF?

19. oktober 1909 sluttede en række historiske foreninger og institutioner sig sammen i Dansk historisk Fællesforening. DHF's første opgave er at hjælpe alle, der arbejder med historie, og hvad er så udrettet på de 50 år?

Foreningen udgiver tidsskriftet *Fortid og Nutid*. Her finder man ikke afhandlinger om almindelige historiske emner, men for exempel artikler om indholdet i de jyske bispearkiver og fortegnelse over, hvilke præsteindberetninger der findes i danske arkiver. Litteraturoversigter og en mængde anmeldelser holder Dem underrettet om, hvad der sker indenfor både rigshistorie og lokalhistorie.

Et uundværligt værk er DHF's håndbog for danske lokalhistorikere. *Det vil måske ærgre Dem* at høre, at bogen er totalt udsolgt, men enhver kan til gengæld skrive til foreningens lokalhistoriske konsulent (Landsarkivet, Viborg) og få gratis hjælp der.

Har De besvær med ikonografien?

Det er ikke let at orientere sig i de historiske bidiscipliner. DHF agter derfor til næste efterår at udgive de første tre af en hel række små — og billige — bøger, der fortæller Dem bl. a. hvordan man optegner tradition, hvad dialekter og stednavne giver af historiske oplysninger, hvad man læser ud af et billede og mange andre ting.

For 45 kr. har De i tre år kunnet hente ny inspiration og viden på DHF's 3-dages kursus. I sommer fik de 35 deltagere — fortrinsvis lærere i aftenhøjskolen — belyst *Herregården* og dens problemer gennem 9 foredrag og 2 excursioner.

Det er kun nogle få af de opgaver DHF har taget sig på. *De skal ikke betale noget* for at nyde godt af foreningens virke, men er de medlem af et amtshistorisk samfund, støtter De derigennem DHF.